

VERSLAG VAN CONGRES TRANSFORM1

24 oktober 2006

Inhoud

Proloog	5
Prologue	11
Opening: Presentatie van Henk van Latesteijn	16
Ochtendsessie	18
De thema's van het wetenschappelijk programma	18
In debat met maatschappelijke experts	24
De groepsdebatten	28
Middagsessie	42
Projectidee "Beelden van en over duurzame landbouw"	43
Projectidee "Impact assessment van innovatieve agro-concepten"	50
Projectidee "Value for money"	55
Projectidee "Transdisciplinair onderzoek naar zilte landbouw"	58
Projectidee "Naar een wetenschappelijke onderbouwing van zorglandbouw"	63
Projectidee "Obstakels bij het invoeren van open tracking en tracing"	68
Projectidee "De rol van identiteit en sociaal kapitaal in rurale samenwerkingsverbanden"	74
Projectidee "Innovatie en coöperatie"	80
Projectidee "Governance of multifunctionality in food marketing"	86
Projectidee "Authentiek én origineel!"	89
Projectidee "Critical stakeholder analysis"	94
Projectidee "Greenhouse-powered cities"	96
Afsluiting	102
Reflectie op de dag	105
Wat vonden de deelnemers?	106
Epiloog	109
Epilogue	113

Proloog

TransForum wil een substantiële bijdrage leveren aan een meer duurzame ontwikkeling van de Nederlandse agribusiness. Omdat de agribusiness tegen ecologische, economische en sociale grenzen aanloopt, zijn concrete innovaties nodig voor innovatieve ondernemers. Innovaties die belemmeringen wegnemen voor ondernemers die meer duurzaam willen produceren. Door samen te werken aan concrete innovaties wil TransForum de kennis en competenties mobiliseren die daarvoor nodig zijn. Daartoe heeft TransForum een programma opgezet, waarvan het Wetenschappelijk Programma een onderdeel is. Op het congres TransForm1 stond de presentatie van dit Wetenschappelijk programma van TransForum centraal.

Een meer duurzame ontwikkeling voor de Nederlandse agribusiness

In de afgelopen decennia hebben enorme ontwikkelingen plaats gevonden in de Nederlandse agribusiness. Na een periode van ongekende groei, voornamelijk door productiviteitsstijging in combinatie met een steeds verdere specialisatie, wordt nu een transitie zichtbaar. In de laatste 15 jaar wordt steeds duidelijker dat de landbouw een maatschappelijke license to produce nodig heeft. Die license to produce is nadrukkelijk verbonden met waarden rond de omgang met dieren en planten en de productie van voedsel. Zo dient vleesproductie niet slechts kosteneffectief te zijn, maar ook nadrukkelijk rekening te houden met dierenwelzijn en potentieel negatieve effecten op het milieu door dierlijke mest. Hetzelfde geldt in de akkerbouw voor het gebruik van kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen, en voor het energieverbruik in meer industriële glastuinbouw en intensieve veehouderij. De Nederlandse

agribusiness dient niet alleen rekening te houden met de 'p' van profit of prosperity, maar ook met de twee andere p's van people en planet. Deze 3P-benadering is de kern van het streven naar een meer duurzame ontwikkeling. Voor de Nederlandse agribusiness is een meer duurzame ontwikkeling niet een luxe, maar een essentiële voorwaarde om haar leidende positie te behouden in de wereld.

Agribusiness draagt nog steeds aanzienlijk bij aan de Nederlandse economie. Het hele cluster aan agribusiness gerelateerde activiteiten omvat ongeveer 10% van het BNP en ongeveer 10% van de werkgelegenheid. Een recent onderzoek naar de concurrentiekracht van de Nederlandse economie liet zien dat circa de helft van de meest concurrerende geproduceerde goederen afkomstig is uit agribusiness of daaraan gerelateerde activiteiten. En ondanks dat het Nederlandse aandeel in de wereldhandel gedaald is van 10% in 1990 naar 7,5% in 2001, heeft

Nederland nog steeds de derde positie in de wereldwijde handel van agrarische producten. Het is daarom niet verwonderlijk dat er grote interesse is, van zowel publieke als private sector, om te investeren in een veelbelovende toekomst voor de Nederlandse agribusiness. TransForum is een uiting van die interesse. TransForum richt zich op ontwikkeling van bruikbare kennis voor een meer duurzame ontwikkeling van de Nederlandse agribusiness.

Van Landbouw Kennis Infrastructuur naar Agro Innovatie Systeem

Met haar programma wil TransForum bijdragen aan de transitie van de bestaande landbouw-kennisinfrastructuur naar een gewenst Agro Innovatie Systeem. Waarom?

In de ontwikkeling van de Nederlandse agribusiness speelde de landbouw-kennisinfrastructuur (het OVO-drieluik: onderzoek, voorlichting, onderwijs) een zeer belangrijke en succesvolle rol. Gegeven de focus op massaproductie en productiviteitsverhoging, droeg die kennisinfrastructuur vooral bij aan incrementele verbetering van steeds verder gespecialiseerde productie. De relatie tussen kennisinstellingen en bedrijfsleven kon gekarakteriseerd worden als top-down en aanbodgedreven. Het resultaat was voor beide partijen gunstig: de agribusiness werd voorzien van allerhande verbeteringen die haar in staat stelden tot hoogefficiënte, gespecialiseerde massa-productie en de kennisinstellingen verwierven door hun kennisspecialisatie wereldfaam in hun specifieke velden.

Maar er is ook een schaduwzijde aan deze ontwikkeling. Door zwaar in te zetten op specialisatie komen meer overkoepelende problemen, die juist een rol spelen bij het

willen verkrijgen van een maatschappelijke license to produce, maar moeilijk aan bod. Er blijken belemmeringen te zijn ontstaan die enerzijds te maken hebben met het proces (hoe wordt kennis gecreëerd) en anderzijds met de inhoud (welke kennis wordt gecreëerd). Deze belemmeringen worden in de praktijk van innovatieve ondernemers ervaren als 'niet aangesloten zijn' van wetenschap en praktijk en het resultaat wordt vaak gezien als 'geen of niet bruikbare kennis'.

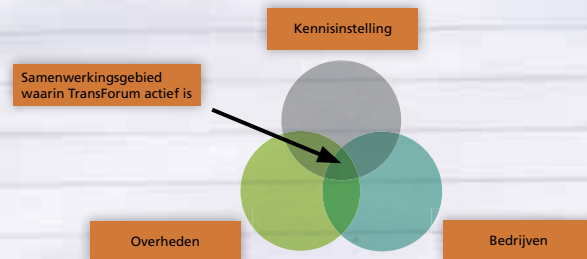
In het door TransForum gewenste Agro Innovatie Systeem worden innovaties naar een meer duurzame ontwikkeling van de Nederlandse landbouw gestimuleerd. Dat betekent dat binnen de bestaande kennisinfrastructuur ruimte gemaakt moet worden om verbindende kennis te kunnen ontwikkelen. Dat vraagt om nieuwe organisatievormen, mechanismen en condities die partijen in staat stellen om samen innovaties te realiseren. Dit Agro Innovatie Systeem zal daarom in belangrijke mate karakteristieken hebben van open innovatie, waarin innovaties niet alleen worden gevoed door kennis uit het reguliere kennissysteem, maar ook door de ervaringskennis van het bedrijfsleven, van overheden en van maatschappelijke organisaties. Die omslag vraagt om een stevige impuls.

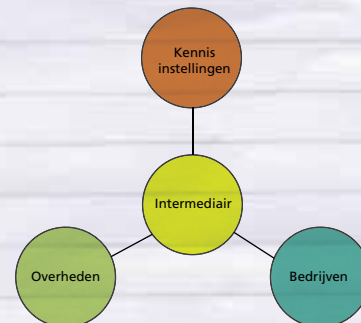
TransForum als change-agent

TransForum streeft ernaar om als een veranderimpuls te functioneren. Zij wil het streefbeeld van meer duurzame ontwikkeling in de agribusiness dichterbij brengen door vaste routines, werkwijzen en (voor-)oordelen te beïnvloeden. In de praktijk gaat het dan vooral om samenwerken in nieuwe verbanden aan nieuwe uitdagingen. De complexe maatschappelijke problemen waar de agribusiness mee geconfronteerd wordt, vragen om andere kennis die op een andere manier wordt verkregen. Daar is geen duidelijk recept voor. Werkende weg gaat TransForum dat recept ontwikkelen. We hebben reeds een aantal ingrediënten geïdentificeerd: samenwerking tussen verschillende wetenschappelijke disciplines en wetenschappelijke instellingen (interdisciplinair), samenwerking met kennisdragers buiten het wetenschappelijke domein (transdisciplinair), en samenwerking op meer proces-georiënteerde wijze, in nadrukkelijke interactie met de omgeving, reflectief en reflexief, en op basis van co-creatie met andere stakeholders, waaronder ook gebruikers. Om dat te bereiken kan TransForum zich niet beperken tot de rol van een intermediair die louter voor verbinding tussen stakeholders zorgt. In die rol hoeven de betrokkenen zich niet of nauwelijks aan te passen, daar zorgt de intermediair immers voor. TransForum wil een change-agent zijn die zich richt op de ontwikkeling van kennis en competenties van alle stakeholders om gezamenlijk innovaties voor een meer duurzame ontwikkeling tot stand te brengen.

Werkwijze van TransForum

Werkwijze van (kennis)intermediair

Het Wetenschappelijk Programma van TransForum

Binnen het TransForum programma worden innovatieve manieren van agrarisch ondernemen ontwikkeld in praktijkprojecten. Veel kennisvragen kunnen binnen zo'n praktijkproject door samenwerking tussen kennisdragers uit praktijk en wetenschap gezamenlijk opgepakt en beantwoord worden. Sommige kennisvragen zijn echter meer generiek of fundamenteel van aard en komen aan het licht bij een vergelijking van diverse projecten. Juist die vragen lenen zich voor wetenschappelijke reflectie en analyse. Dit is dan ook het type vragen dat opgepakt wordt binnen het Wetenschappelijk Programma van TransForum.

TransForum biedt daarom geen traditioneel wetenschappelijk programma waarvan de agenda in hoge mate wordt bepaald binnen het wetenschappelijke domein zelf. Geen programma waarin het onderzoek primair gericht is op wetenschappelijke kwaliteit en wetenschappelijke erkenning, maar een programma waarvan de resultaten direct maatschappelijke betekenis, bruikbaarheid en toepasbaarheid moeten hebben. Binnen dat programma is geen plaats voor individueel specialistisch onderzoek gericht op nice to know, maar wel voor meer collectieve onderzoeksactiviteiten waarin kennisdragers van allerlei pluimage zich richten op need to know. Dus geen wetenschappelijk programma dat zich alleen afspeelt in universiteitsgebouwen, maar een programma dat letterlijk midden in de praktijk staat.

TransForm1 als tijdelijk ankerpunt in een veranderingstraject

Op het congres TransForm1 staat het Wetenschappelijk Programma van TransForum centraal. Toch is het nadrukkelijk géén wetenschappelijk congres waar een discussie tussen vakgenoten wordt gevoerd, noch waar de focus ligt op kwaliteitscontrole door deze vakgenoten. Voor TransForum geldt dat de kwaliteit van het Wetenschappelijk Programma niet alleen wetenschappelijk moet worden bepaald, maar ook en vooral door de maatschappelijke bruikbaarheid en toepasbaarheid te toetsen. TransForum wil een platform zijn en momenten organiseren waar dit type verandering in het denken over wetenschapsbeoefening daadwerkelijk plaatsvindt. Het congres TransForm1 heeft daarom de volgende doelen:

- Toetsen van het framework van het Wetenschappelijk Programma met stakeholders uit wetenschap én praktijk;
- Ontwikkelen van betekenisvolle projectideeën in wisselende stakeholdergroepen;
- Toetsen van projectideeën aan het framework van het Wetenschappelijk programma;
- Ontwikkelen van wederzijds begrip;
- Werken aan de transitie naar een Agro Innovatie Systeem.

TransForm1 is een poging om op een andere manier om te gaan met het ontwikkelen van een wetenschappelijk programma. In de reguliere praktijk is er eerst verwondering en theorievorming, gevolgd door toetsing aan de praktijk. TransForum bewandelt een andere route. Vragen uit de praktijk zijn medebepalend voor de agenda van het Wetenschappelijk Programma. Inzichten in de mogelijke betekenis van de uitkomsten zijn medebepalend voor het oordeel over de wenselijkheid van het beschreven onderzoek.

Op TransForm1 presenteert TransForum daarom geen kant-en-klaar wetenschappelijk programma, maar de contouren van vier leidende thema's. Die thema's zijn gebaseerd op waarnemingen en ontwikkelingen in de lopende praktijkprojecten. De thema's zijn:

- Beelden van duurzame ontwikkeling;
- De rol van inventies;
- Organiseren van innovatie en transitie;
- Mobiliseren van duurzame consumptie.

Op het congres staat bespreking van deze thema's met andere betrokkenen centraal. Om inzicht te krijgen in de betekenis die er door die betrokkenen aan wordt gegeven. Om verbinding te kunnen organiseren met andere onderzoeken, projecten en initiatieven. Maar met name om de vraagstellingen verder te verbeteren en de betekenis van de resultaten te vergroten. Daartoe wordt op het congres een plenaire paneldiscussie per thema gevoerd met betrokkenen uit het bedrijfsleven, uit het maatschappelijk veld en uit overheidsinstanties. Daarnaast debatteren alle

*Het is met een nieuw idee als met
nieuwe schoenen; men heeft er in
het begin meer last dan gemak van.*

Cees Buddingh'

deelnemers in groepen over de thema's, om na te gaan of de door TransForum geïdentificeerde thema's door de verschillende partijen worden herkend en erkend.

In de middagsessie stellen indieners van 12 projectideeën voor het wetenschappelijk programma zichzelf open voor reflectie uit wetenschap én praktijk. Alle congresdeelnemers kunnen zo hun kennis, ervaring en expertise inbrengen bij de ontwikkeling van deze projectideeën. De projectideeën worden verrijkt, zowel in wetenschappelijke kwaliteit als in praktisch nut.

Leeswijzer

Dit congresverslag is een verzameling aantekeningen, impressies en observaties van het congres. Het wil een weerslag zijn van de gebeurtenissen van die dag, en van de werkwijze van TransForum. Bladert u door dit aantekenboek en vult u het aan met uw eigen ervaringen en ideeën.

Notities

Prologue

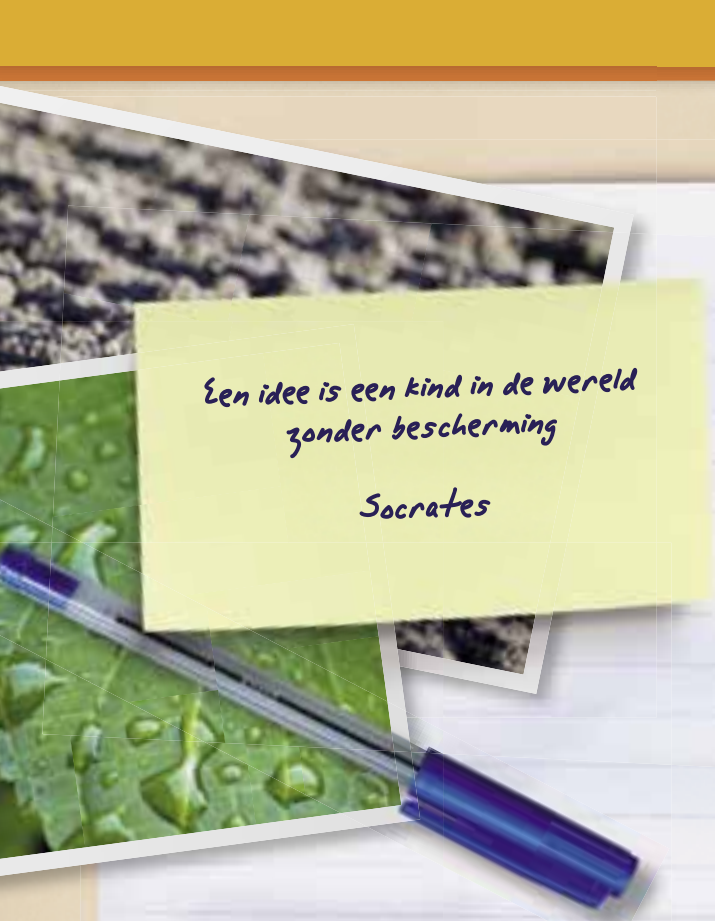
TransForum wishes to make a substantial contribution to a more sustainable development of Dutch agribusiness. Because agribusiness runs into ecological, economic and social boundaries, concrete innovations are needed for innovative businesses. Innovations that remove hindrances for businesses that want to produce in a more sustainable manner. TransForum wants to mobilise the necessary knowledge and competences by working on concrete innovations together. TransForum has set up a programme for this purpose, which includes the Scientific Programme. TransForum's Scientific Programme was the focus of attention at the TransForm1 conference.

More sustainable development for Dutch agribusiness

In recent decades, there have been huge developments in Dutch agribusiness. A transition is now being seen following a period of unprecedented growth, mainly due to an increase in productivity combined with increasing specialisation. In the last 15 years it has become increasingly clear that agriculture needs a social license to produce. This license to produce is explicitly linked with values concerning the treatment of animals and plants and the production of food. Meat production must be cost effective, and must explicitly take into account animal welfare and potential negative effects on the environment caused by animal manure. The same applies in arable farming with regard to the use of chemical fertilisers and pesticides, and with regard to energy consumption in more industrial greenhouse horticulture and intensive cattle farming. Dutch agribusiness not only needs to take into account the P for profit or prosperity, but also the

other two Ps for people and planet. This 3P-approach is the key to the quest for more sustainable development. For Dutch agribusiness, more sustainable development is not a luxury, but an essential condition to maintain its leading position in the world.

Agribusiness still makes a substantial contribution to the Dutch economy. The whole cluster of agribusiness-related activities comprises approx. 10% of the GNP and approx. 10% of the number of jobs. A recent study on the competitive strength of the Dutch economy shows that approx. half of the most competitive produced goods come from agribusiness or related activities. And, despite the fact that the Dutch share in global trade has fallen from 10% in 1990 to 7.5% in 2001, the Netherlands still occupies the third place in global trade in agricultural products. Therefore it is no surprise that there is great interest, from both the public and the private sector, to invest in a promising future for Dutch agribusiness.

*Een idee is een kind in de wereld
zonder bescherming*

Socrates

TransForum is an expression of this interest. TransForum focuses on the development of useful knowledge for a more sustainable development of Dutch agribusiness.

From Agricultural Knowledge Infrastructure to Agro Innovation System

With its programme, TransForum wants to contribute to the transition of the existing agricultural knowledge infrastructure to the desired Agro Innovation System. Why?

The agricultural knowledge infrastructure (research, information, education) has played a very important and successful role in the development of Dutch agribusiness.

In view of the focus on mass production and increasing productivity, this knowledge infrastructure mainly contributed to an incremental improvement in increasingly specialised production. The relationship between institutes of knowledge and the industry could be characterised as top-down and supply-driven. The result was favourable for both parties: agribusiness was provided with all kinds of improvements that enabled it to achieve highly efficient, specialised mass production, and the institutes of knowledge achieved worldwide recognition in their specific fields thanks to their specialised knowledge.

But there is also a downside to this development. As a result of the focus on specialisation, there is less attention to overall problems, which play a role in achieving a social license to produce. Hindrances have emerged which are related to the process (how knowledge is created) on the one hand, and content (which knowledge is created) on the other. In the practice, innovative businesses regard these hindrances as "not contiguous to" science and practice, and the result is often seen as "no or not useful knowledge".

The Agro Innovation System targeted by TransForum stimulates a more sustainable development of Dutch agriculture. This means that room must be created within the existing knowledge infrastructure to create connecting knowledge. This requires new forms of organisation, mechanisms and conditions, which enable the parties to achieve innovations together. This Agro Innovation System will therefore have many characteristics of open innovation, with innovations not only led by knowledge

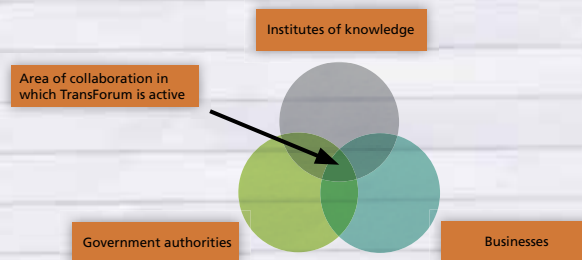
from the regular knowledge system, but also by the experience-based knowledge of the industry, authorities and social organisations. This change requires a strong impetus.

TransForum as a change agent

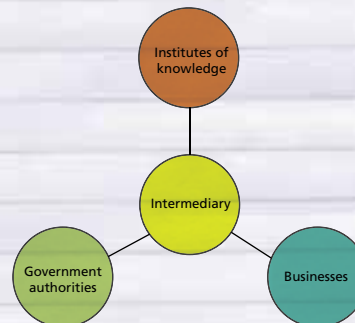
TransForum aims to act as an impetus for change. It wants to bring the target of more sustainable development in agribusiness closer by influencing set routines, working methods, opinions and preconceptions. In practice this mainly concerns working together on new challenges in new relationships. The complex social problems that confront agribusiness require different knowledge that is achieved in a different way. There is no clear recipe for this. TransForum will gradually develop this recipe. We have

already identified some of the ingredients: collaboration between different scientific disciplines and scientific institutions (interdisciplinary), collaboration with knowledge carriers outside the scientific domain (transdisciplinary), and more process-oriented collaboration, in explicit interaction with the surroundings, reflective and reflexive, and on the basis of cocreation with other stakeholders, including users. To achieve this, TransForum must not confine itself to the role of an intermediary that serves purely as a link between stakeholders. In that role, the parties involved will hardly have to change, as the intermediary takes care of that. TransForum wants to be a change agent that focuses on the development of knowledge and competences of all stakeholders in order to achieve innovations and a more sustainable development together.

Working method of TransForum

Working method of (knowledge) intermediary

TransForum's Scientific Programme

Innovative methods of agricultural business are developed in practical projects in the TransForum programme. Many knowledge questions can be addressed and answered together through cooperation between knowledge carriers. However, some knowledge questions are more generic or fundamental in nature and come to light when various projects are compared. Those are the demands that are ideal for scientific reflection and analysis. It is this type of demand that is addressed within TransForum's Scientific Programme.

Therefore TransForum does not provide a traditional scientific programme in which much of the agenda is determined by the scientific domain itself. It is not a programme in which research focuses primarily on scientific quality and scientific recognition, but a programme whose results have to have direct social importance, usefulness and application. Within that programme there is no room for individual specialist research aimed at nice to know, but there is room for more collective research activities in which all kinds of knowledge carriers focus on need to know. So, this is not a scientific programme that takes place only in university buildings, but a programme that is literally at the centre of practice.

TransForm1 as a temporary anchor in a process of change

TransForum's Scientific Programme is the focus of attention at the TransForm1 conference. Nevertheless, it is explicitly not a scientific conference in which the discussion is conducted between colleagues, nor where the focus is on quality control by these colleagues. For TransForum, the quality of the Scientific Programme should not only be determined scientifically, but primarily by testing the social usefulness and applicability. TransForum wants to be a platform and organise opportunities at which this type of change in views on the practice of science actually takes place.

Therefore, the aims of the TransForm1 conference are as follows:

- Testing the framework of the Scientific Programme with stakeholders from science and practice
- Developing meaningful projects in varying stakeholder groups
- Testing project ideas against the framework of the Scientific Programme
- Developing mutual understanding
- Working on the transition to an Agro Innovation System.

TransForm1 is an attempt to take a different approach to the development of a scientific programme. In regular practice there is a question and a formation of a theory first, followed by testing in practice. TransForum takes a different approach. Questions from practice help determine

the agenda of the Scientific Programme. Insights into the possible meaning of the results help determine the judgement on the desirability of the described study.

Therefore, TransForum does not present a ready-to-use scientific programme at TransForm1, but instead the contours of four main themes. These themes are based on observations and developments in ongoing practical projects. The themes are:

- Images of sustainable development
- The role of inventions
- Organising innovation and transition
- Mobilising sustainable consumption.

The discussion of these themes with other interested parties is a key part of the conference. To gain insight into the importance attached to it by those interested parties. To be able to organise links with other studies, projects and initiatives. And mainly to further improve the formation of the questions and to increase the significance of the results. To this end, during the conference a plenary panel discussion will be held on each theme with interested parties from the industry, the social field and government institutions. In addition all participants will debate on the themes in groups, to determine whether the themes identified by TransForum are recognised and acknowledged by the different parties.

In the afternoon session, submitters of 12 project ideas for the scientific programme will be open to reflection from science and practice. This way all participants in the

conference can contribute their knowledge, experience and expertise to the development of these project ideas. The project ideas will be enriched, in terms of scientific quality as well as practical use.

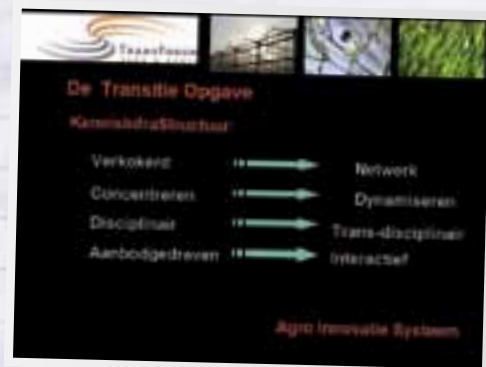
Summary

This conference report is a collection of notes, impressions and observations from the conference. It aims to echo the events of the day, and of the working method of TransForum. Browse through this notebook and add your own experiences and ideas.

Opening:

Presentatie van
Henk van Latesteijn,
Directeur TransForum

Concrete innovaties

- TransForum ondersteunt initiatieven in innovatieve Praktijk Projecten (IPs)
- Innovaties zijn gericht op het wegnemen van grenzen en het maken van nieuwe combinaties
- Daarmee worden IP's gekarakteriseerd door samenwerking tussen verschillende stakeholders

Leidend in Samenwerking, Overstapen, Samenwerking, Samenwerking & Samenwerking
Enkel, enkel, enkel, enkel

Mobiliseren van 'verbindende' kennis

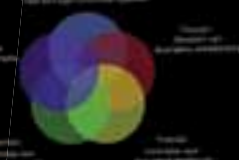
- Zelfs bij verbindingen kennis is noodzakelijk om te kunnen werken
- Begrip van bestaande organisaties en samenwerking gericht op meer integratie samenwerking (een netwerk)
- Daarom wil TransForum voor een andere aanpak. Niet alleen Wetenschappelijke kennis, maar ook het praktisch bij een innovatie
- Daarom krijgen initiatieven van TransForum een speciale bijdrage in het netwerk
- TransForum is een eerste poging om dit samen te brengen

Samenhang in het TransForum Programma

Opzet van het Wetenschappelijk Programma

Doel van TransForm1

- Ontwikkelen van het framework met stakeholders
- Voorzien van activiteiten voor projecten
- Toekomst of de voorstellen passen in de samenleving relevant voor praktijk
- Samenwerkingen van wetenschappelijke kennis
- Voorzien van de transitie naar een Agri Innovatie Systeem
- Samen werken betrekken een gemeenschappelijke aanpak

OCHTENDSESSIE

De thema's van het wetenschappelijk programma.

De vier thema's van het wetenschappelijk programma werden toegelicht door de wetenschappelijk directeurs in een korte film. Hieronder de uitgeschreven tekst van de film.

Tom Veldkamp, hoogleraar Bodeminventarisatie en Landevaluatie aan de Wageningen Universiteit en Wetenschappelijk Directeur van TransForum.

'Mijn thema is "Beelden van duurzame ontwikkeling van de Nederlandse agri-sector". Dat houdt in dat we gaan kijken naar de beelden die mensen hebben op basis waarvan ze veranderingen, ofwel innovaties, zullen bewerkstelligen voor de Nederlandse agri-sector. Het is heel belangrijk dat mensen vanuit een bepaald perspectief gaan handelen. Ze willen iets veranderen, omdat ze ergens niet tevreden mee zijn. Ze hebben de behoefte aan iets nieuws en daar hoort een beeld bij.

Beelden hebben twee aspecten. Het gaat om duurzame ontwikkeling, en dat is iets wat niet gemakkelijk meetbaar is. Iedereen heeft daar eigen ideeën bij, eigen normen en waarden. Er is dus ook geen heilige graal van wat duurzame ontwikkeling is. Het idee is om de normatieve beelden die mensen hebben bij duurzame ontwikkeling te kenschetsen en daar dimensies aan te geven die wij kunnen

meten. Om daarna weer met die mensen verder te kijken of het haalbare beelden zijn. Of de beelden consistent zijn en of ze wel gerealiseerd kunnen worden. Wat wij daarbij doen, is vanuit een systeemtheoretische benadering het concept van resilience, dat is veerkracht, het kwalitatief vermogen van systemen als uitgangspunt te nemen. Het idee is dat als je een systeem hebt waarbij je een toevoeging hebt van die veerkracht, dat juist bijdraagt aan de duurzame ontwikkeling van de Nederlandse agri-sector.

We starten met de praktijkprojecten van TransForum. We hebben een twintigtal praktijkprojecten. De mensen in de projecten hebben bepaalde doelen en daar horen beelden bij. We hebben al een eerste atelier gehad waarin we

gekeken hebben wat die doelen zijn en welke beelden ze daarbij hebben. We maken dan een eerste inventarisatie, verkennen vervolgens op basis daarvan de consistentie van die beelden en vragen ons af wat de verschillende typen beelden zijn die binnen de projecten van TransForum liggen. Wij kunnen dan vanuit het concept van veerkracht die dimensie verder uitwerken en terugkoppelen aan de mensen in de praktijk. Op deze manier krijgen ze een beter beeld van wat hun handelingsperspectief is, om zodanig te veranderen en innovaties teweeg te brengen, dat ze in de richting van het beeld van duurzame ontwikkeling gaan komen.

Wat we willen doen en waar we eigenlijk al mee begonnen zijn, is inventariseren van de beelden van duurzame ontwikkeling die binnen TransForum aanwezig zijn. Een ander wetenschappelijk project is het verder uitwerken van het concept van veerkracht, het adaptief vermogen. Hoe moeten we het handen en voeten geven op een zodanige wijze dat mensen er wat mee kunnen. Je kunt dat vanuit verschillende aspecten bekijken: people, planet en profit. Die dimensies moeten erin zitten. In verschillende projecten zitten er verschillende accenten op en ook heel andere dimensies die zwaar worden aangezet of waar men naar kijkt. Het idee is om dat concept te operationaliseren, zodat je dat terug kan koppelen naar de mensen. "Als je dit en dit handelingsperspectief bekijkt, dan krijg je misschien een toename van de veerkracht van je systeem. En als je dat niet doet, dan heeft dat een bepaalde consequentie". Puur wetenschappelijk is de hypothese dat die veerkracht bijdraagt aan het geven van een goede richting aan daadwerkelijke innovaties van de Nederlandse agri-sector. Het is dus een hypothese, we moeten het nog

Een idee is nog niets: het is energie in uitvoering.

Onbekend

testen binnen onze drie innovatiestrategieën, dus: vitale clusters, ketens en regionale ontwikkeling. Daar ligt een uitdaging, we weten ook nog niet of dat gaat lukken. We denken zelf dat duurzame ontwikkeling en resilience heel sterk met elkaar verbonden zijn. Er is natuurlijk een heel scala van mogelijkheden.

Een mogelijk nieuw project is: hoe komen mensen überhaupt tot beeldvorming, wat bepaalt dat, wat is de manier waarop je dat moet communiceren? Wil je dat mensen leren, zodat ze hun eigen boodschap eruit kunnen destilleren, waardoor zij hun handelingen gaan aanpassen? Dat is een interactief proces met stakeholders. Dat is ook typisch iets wat transdisciplinair is, dat doe je niet alleen met wetenschappers of ondernemers. Je moet een gemengde groep van mensen hebben en dan gezamenlijk proberen de koers naar duurzame ontwikkeling uit te zetten. Dat is het idee en daar zitten heel wat aspecten aan waar heel wat verschillende typen wetenschappelijke projecten aan zouden kunnen bijdragen.'

Evert Jacobsen, hoogleraar Plantenveredeling aan Wageningen Universiteit en Wetenschappelijk directeur van TransForum.

'Mijn wetenschappelijke thema is "inventies voor duurzame ontwikkeling". Dat betekent dat inventies vooraf gaan aan innovaties. Het is het startpunt voor nieuwe innovaties. Het is heel belangrijk om aan inventies aandacht te besteden, vooral als ze met duurzaamheid te maken hebben. Het is van groot belang om inventies als halfkant te kunnen sturen in de richting van duurzaamheid. Als je gaat kijken naar de geschiedenis van inventies, dan zie je dat inventies verschillende vormen hebben aangenomen: inventies die patenteerbaar geworden zijn of beschermd door kwekersrecht bij plantenrassen. In het stuk van de naoogst hebben ook heel veel patenten een rol gespeeld hebben. In het primaire productieproces niet. De laatste jaren zie je echter ook op dat terrein, door bijvoorbeeld door decision support systemen, dat beschermingsmaatregelen een rol spelen om inventies te gelde te maken.

Het is belangrijk om gericht op duurzaamheid de inventies te screenen; hoe is dat in het verleden gelopen en welke vorm en rol zouden inventies moeten hebben om vooral de duurzaamheid te helpen bevorderen? TransForum is duidelijk gericht op agri-business, ofwel toekomstgericht. Het heeft drie innovatiethema's: vitale clusters, internationale ketens en regionale systemen. En op al deze terreinen kunnen inventies heel nadrukkelijk een grote rol spelen, vooral gericht op duurzaamheid. Wij hebben sinds een aantal maanden een wetenschap-

pelijk project draaien dat gebaseerd is op een van de praktijkprojecten, Gezonde Hardfruitketen. Dat betekent in de praktijk een gezonde appelteelt, ofwel zo min mogelijk bespoten. Voor het niet bespuiten van appels, appelbomen en boomgaarden gedurende de productie, is het belangrijk dat er meer resistentie is tegen appelschurft, een veel voorkomende appelziekte waar bijna wekelijks tegen gespoten moet worden. Het stapelen van resistentiegenen is heel hard nodig om het bespuiten van deze boomgaarden tot een minimum te beperken. Dat betekent dat in dit project het stapelen van genen met behulp van GMO heel nadrukkelijk bestudeerd wordt hoe dat gebeuren moet. Dit, terwijl de maatschappelijke vragen meer in het praktijkproject aan de orde komen. Dit is een mooi voorbeeld van een praktijk- en een wetenschappelijk project wat heel nadrukkelijk aan elkaar gelieerd is. Een toekomstig project dat ik zelf belangrijk vind, zou naar de rol van inventies met betrekking tot duurzaamheid moeten kijken, om daarna het verleden er bij te halen en te kijken wat voor leermomenten er uit voortkomen, om de duurzaamheid via inventies optimaal te kunnen bedienen. Dat is een heel belangrijk project, dat de komende periode opgestart dient te worden en dat heel nadrukkelijk ten dienste staat van toekomstige innovaties.'

Hans Mommaas, hoogleraar sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Tilburg en Wetenschappelijk Directeur van TransForum

'Mijn wetenschappelijke thema is "het organiseren van innovaties voor een duurzame ontwikkeling in agri-business en de groene ruimte". Dat houdt in: kijken naar welke condities belemmeringen of kansen voor innovaties in de landbouw of de ontwikkeling van landschap en natuur leveren. Het klinkt heel simpel, maar het is best ingewikkeld. We hebben in Nederland na de Tweede Wereldoorlog het een en ander opgebouwd, gericht op verdere groei van de landbouw. Dat liep via rationalisering, via grootschaligheid. Daar hebben we een aparte onderwijskolom voor opgericht: een universiteit. Het idee was dat de universiteit de kennis zou leveren en die vertaalde zich een-op-een in vernieuwingen voor de landbouw. Maar we komen er de laatste tien jaar achter dat dat systeem een beetje spaak loopt, omdat schaalvergroting alleen en produceren voor kwantiteit in de tegenwoordige markt - die veel meer moet aansluiten bij kleinschalige ontwikkelingen bij de consumenten - niet meer effectief is. Ondernemers moeten allerlei andere relaties met elkaar aangaan, met andere waardeketens, met natuur- en landschapsontwikkelingen. En het blijkt dat ons landbouwontwikkelings-systeem daar niet goed op is aangesloten.

Mijn programma gaat eigenlijk over "Wat gaat er fout in dat landbouwontwikkelings-systeem en hoe komen we tot een nieuw systeem dat bedrijven beter doet aansluiten bij de vraag van consumenten". Dat kan over van alles en

nog wat gaan. Je kunt je voorstellen dat er belemmeringen ontstaan door de verkokering van kennis. Bijvoorbeeld wanneer bedrijven in regionaal verband moeten samenwerken met zorg- of recreatiebedrijven, ontbeert men kennis over zorg in de landbouwkolom. Dan blijkt dat die relaties niet goed georganiseerd zijn en dat het niet goed loopt. Dat kan te maken hebben regelgeving, wetgeving die belemmert dat mensen innoveren. Die regelgeving is ooit specifiek ontstaan voor die landbouwkolom, en werkt niet meer nu de agrarische ondernemers ook in een andere context moeten opereren. Het kan gaan over de aansluiting met het kennissysteem. Dat liep in het verleden heel lineair: van kennis naar ontwikkeling toe. We zijn nu aan het kijken hoe je ook processen terug kunt laten lopen, van ontwikkeling naar kennis toe. Als mensen vragen in het innovatieproject hebben, als: ik loop tegen nieuwe markten aan, hoe kan ik die exploreren?, dan kan ik vanuit die vragen van ondernemers het ook terugkoppelen naar het kennissysteem, dat levert ons die kennis aan die praktisch daarvoor hanteerbaar is. Het kan ook om een hele set van activiteiten, regels en condities gaan die of belemmerend of kansrijk kunnen werken.

In het praktijkprogramma zitten heel wat innovatieprojecten. Die innovatieprojecten lopen aan tegen condities die innovaties belemmeren. Die pikken wij dan ook op om aan de hand daarvan kennis op te doen van wat die condities dan zijn en hoe je die condities kunt veranderen.

Ik ben zelf betrokken bij een project in het (Limburgse) heuvelland. Dat gaat over samenwerking tussen landbouwers in een keten naar het retailcentrum in het centrum van Maastricht. Dat betekent dat je vastgoedontwikkeling

in het retailcentrum van Maastricht niet alleen moet koppelen aan een retaildistributie, maar ook moet koppelen aan landbouwers die nicheproducten produceren. Daar komt veel nieuwe kennis bij kijken die nog ontwikkeld moet worden. Wat wij vanuit het wetenschappelijk programma daarbij zouden kunnen gaan onderzoeken is hoe we die kennis kunnen mobiliseren ten behoeve van die keten naar de stad Maastricht. Dat proberen we te doen door de kennisvragen van ondernemers in eerste instantie manifest te maken, die vervolgens uit te zetten bij kennisinstellingen en die kennisinstellingen te verplichten om de resultaten daarvan op de een of andere manier praktisch hanteerbaar te maken voor de innovatieprojecten zelf. Dat gebeurt vooral binnen de IP's, de innovatieprojecten. In het wetenschappelijk programma zitten we net iets verder daarvandaan. We gaan meer generiek over alle innovatieprojecten heen kijken; wat zijn nou gedeelde factoren waar al die ondernemers tegenaan lopen? Om het ook meer van het individuele geval naar het systeemniveau te tillen. En om te zoeken wat voor systeemfouten er zijn die hersteld moeten worden om het innovatieniveau van die ondernemers te versterken.

De uitdaging van het thema waar ik voor sta is eigenlijk om transdisciplinair - door al die disciplines heen - te kijken hoe die factoren op elkaar inwerken. Ik heb daar het ingewikkelde woord regime voor, dat woord ga ik ook hanteren in het onderzoeksprogramma. Een regime is eigenlijk een systeem van systemen. Je gaat onderzoeken hoe wetgeving, regelgeving, financieringsstructuur, samenwerkingverbanden en organisatie van beleid op elkaar inwerken. Dus als het ware ben je samen dingen

aan het vastzetten en soms juist dingen aan het versnellen. Ik wil eigenlijk uit die disciplinaire kokers - we hebben een transdisciplinair programma - georganiseerd onder een overkoepelend regimebegrip, waarbij we gaan bekijken hoe al die factoren innovatiespecifiek op elkaar inwerken en hoe we dat hele stel van factoren anders zouden moeten organiseren, zodat het vliegwiel naar innovatie toe wat sneller gaat lopen.'

Hans van Trijp, hoogleraar marketing en consumentengedrag aan de Wageningen Universiteit en Wetenschappelijk Directeur van TransForum

'Mijn wetenschappelijk thema is "mobilisatie van de vraag naar duurzame ontwikkelingen in de agri-business". Dat houdt in dat we er van uitgaan dat de TransForum ambitie van de transitie naar duurzame ontwikkeling succesvol zal zijn als die ook ondersteund wordt door een actieve consumentenvraag. Dus wij kijken in dit programma in het bijzonder hoe wij de interactie tussen consumenten/burgers enerzijds en stakeholders die er dichtbij staan, zoals bedrijven, retailers, agrarische ondernemers, overheid, ngo's kunnen prikkelen. Om die consumentenvraag vorm en inhoud te kunnen geven.

Voor consumenten/burgers proberen wij in het programma om juist die maatschappelijke waarden meer in prioriteit te laten stijgen en een grotere rol te laten spelen in de consumentenvraag. En wij zien nu nog heel vaak dat maatschappelijke vragen aan de burgerkant blijven zitten. Dat consumenten wel een vraag tot uitdrukking laten komen in hun stemgedrag, maar niet in hun aankoopgedrag.

Een van de grote uitdagingen van dit programma is juist om die maatschappelijke waarden ook in het aankoopgedrag een grotere rol te laten spelen. Consumenten spelen er een belangrijke rol in, dus hoe kunnen wij op het niveau van consumenten-onderzoeken de prioriteit verhogen, zodat zij in hun keuzegedrag meer belang hechten aan gezondheid, ecologische waarde en dierenwelzijn? Natuurlijk spelen er ook andere actoren een heel belangrijke rol; bijvoorbeeld het mvo-beleid van ondernemingen, de retailers die als laatste partij bij de keten betrokken zijn, in de interactie met de consument. Wat kunnen zij doen om die vraag naar duurzaamheid te stimuleren? Ook natuurlijk de verwerkende ondernemingen; wat kunnen zij doen? Maar ook op het niveau van het agrarisch bedrijfsleven; wat kunnen boeren bijvoorbeeld doen op het lokale niveau, dichtbij de agrarisch productie en groene ruimte? Wat kunnen zij doen om die vraag te stimuleren? En tenslotte natuurlijk de ngo's en overheid.

Waar we dit programma naar kijken is, als het gaat om die actoren: wat is nu het onderscheid tussen succesvolle en minder succesvolle strategieën of executies om de vraag naar duurzame consumptie te stimuleren. Dus wij proberen bottle necks te identificeren. We proberen faciliterende factoren te vinden. We proberen motivaties of belemmeringen te achterhalen om te kijken waar de problemen zitten.

Uiteindelijk zitten alle praktijkprojecten met de vraag: hoe kun je de drie P's (profit, planet en people) bij elkaar brengen? Wat je ziet in veel van de programma's is dat het vroeg in de keten gebeurt, maar uiteindelijk moet die waarde terugkomen in wat consumenten en burgers doen.

Er zijn natuurlijk ook praktijkprojecten waar wij heel dicht tegenaan zitten. Denk aan retailprojecten om meer duurzaam te positioneren of communicatie rondom duurzaamheid. Wij proberen die projecten in een heel vroeg stadium te betrekken bij de wetenschappelijke vraagstelling en, omgekeerd, in te haken op vragen die de praktijk levert. Wij zullen natuurlijk zien dat in heel veel projecten de drie P's als casestudy terugkomen. Er zijn voorbeelden van retailers, ondernemers, bedrijven die voorop lopen, juist om die vragen te stimuleren. Dat zijn natuurlijk extra interessante cases. Ook weer om ze vergelijken met andere cases of bedrijven die dat niet doen. Dat is onze manier om de kritieke succes- en faalfactoren te achterhalen.

Nieuwe wetenschappelijke projecten binnen mijn thema zullen projecten zijn die zich richten op de vraag: hoe kunnen wij de vraag stimuleren rond de stakeholders die ik genoemd heb; de ngo's, retailers en ondernemingen. Wat kunnen zij doen om die vraag te stimuleren, ook heel sterk in termen van output? Wat is nu het effect? Wat maakt dat het soms meer en soms minder succesvol is? Dat zijn projecten waar wij met name naar kijken. Waar wij ook heel erg in geïnteresseerd zijn, zijn de consumenten zelf, wat zijn nu de fundamentele processen van mensen om producten wel of niet te kiezen? Hoe wegen de maatschappelijke waarden daarin ten opzichte van de meer urgente motivaties als lage prijs, goede smaak en gebruiksgemak. Dus hoe wegen consumenten die motivaties tegen elkaar af?

In debat met maatschappelijke experts

Vier maatschappelijke experts gaan in debat met de wetenschappelijk directeuren over de inhoud van de thema's. De maatschappelijke experts zijn:

Marijke de Jong, Dierenbescherming

Anton Franken, Technologiestichting STW

Joris Vaerewyck, Belgische ambassade

Bart Jan Krouwel, Rabobank

Thema 1

Beelden van duurzame ontwikkeling

Marijke de Jong van de Dierenbescherming geeft in haar commentaar op dit thema 'Beelden van duurzame ontwikkeling' weer dat ze het begrip duurzaamheid erg vaag vindt. 'De criteria van de projecten zijn niet duidelijk. Ik mis de maatschappelijke inbedding. Ik heb het idee dat er vooral vanuit de bedrijven wordt gekeken, want waar zit de mening van de maatschappij? Wat zijn de maatschappelijke beelden bij duurzaamheid?' De Jong is er niet gerust op dat het de goede kant uitgaat. Volgens haar is TransForum nog te vrijblijvend in de opvatting wat duurzaamheid is en waar het naar moet leiden. 'Ik wil dan ook graag betrokken zijn bij een meer geïntegreerde aanpak met alle stakeholders, ook op het gebied van maatschappelijke aspecten.'

De opmerking van De Jong zorgt voor reacties uit de zaal. De heer Kochs, Euregio Rijnwaal, reageert: 'In de projecten van Euregio Rijnwaal is duurzaamheid van belang. Zelf ben ik vooral benieuwd naar de nieuwe aspecten die ondersteund kunnen worden op het terrein van duurzaamheid. Belangrijk is dat de criteria helder worden.' Op deze laatste opmerking wil Tom Veldkamp nog wel ingaan. 'Wij gaan niet voor één beeld van duurzaamheid, maar juist voor allerlei verschillende beelden. Onze rol is te verbreden naar alle drie de P's. Al besef ik ook wel dat de waarde van duurzaamheid subjectief is, waarbij het natuurlijk wel zo is dat je een streefdoel moet hebben.'

Thema 2

Inventies

Anton Francken (Technologiestichting STW) geeft een reflectie op het thema 'Inventies'. 'Ik vind het positief dat er aandacht wordt besteed aan inventies. Je moet niet alleen kijken naar het verleden, dat is te behoudend. Het is juist uitdagender om actief op zoek te gaan naar vernieuwingen in de maatschappij. Het is van belang dat de programma's concreter worden. De voorbeelden die Jacobsen heeft genoemd, werken erg goed.'

Op het verhaal van Francken komen enkele reacties. De eerste is van professor Brussaard (WUR). 'Hoe creëer je de condities om de ideeën over inventies aan de oppervlakte te brengen en te verbinden aan de partijen die ze tot stand brengen? Dat is de cruciale vraag.'

De reactie van Evert Jacobsen richt zich vooral op het "terugkijken". 'Het doel van terugkijken is dat er gekeken kan worden naar de condities waaronder inventies zijn ontstaan en naar de sectoren waarin. Het is voor de toekomst wel belangrijk dat daar lessen uit getrokken worden. Een van die lessen is waarschijnlijk dat er niet te veel vastgezet moet worden, bijvoorbeeld in de vorm van patenten. Open innovatie is het sleutelwoord.' Voor enige verduidelijking noemt Jacobsen twee voorbeelden. 'Ik werk zelf aan schurftresistentie bij appels en phytoftheresistentie bij aardappelen, door middel van genetische modificatie. Maatschappelijk gezien is dit soms omstreken, maar het is wel nodig om echte stappen te zetten op het terrein van duurzame ontwikkeling.'

Marijke de Jong haakt op het voorgaande in. 'Als de maatschappij het echt niet wil, moet je dan niet gewoon stoppen met vertellen dat het goed is en naar alternatie-

ven kijken? Stop gewoon met die docentenhouding!' Als antwoord op de opmerking van De Jong, geeft Jacobsen aan dat er geen alternatieven zijn voor het oplossen van de genoemde problemen. 'Ook hierover zul je dus een dialoog aan moeten gaan met de maatschappij.'

Thema 3

Organiseren van innovaties

Joris Vaerewyck, Landbouwrraad van de Belgische ambassade, wordt gevraagd om zijn visie te geven op het thema 'Organiseren van innovaties'. Volgens hem ligt het beleid in Vlaanderen en Nederland op dit gebied dicht bij elkaar. Dat geldt ook voor het thema duurzaamheid. Positief aan TransForum vindt Vaerewyck dat de organisatie het duurzaamheidsbeleid concreet vertaalt. Wel noemt hij als punt van aandacht: 'Het is belangrijk dat KOMBI-groepen worden samengebracht. Een "systeem van systemen" is immers onbegrijpelijke taal waardoor de afstand te groot wordt.'

Na de visie van Vaerewyck volgt een vraag vanuit de zaal. De heer Mustert (Mustert Economic Development Support) vraagt zich af hoe je vanuit projecten de slag naar een algemenere aanpak maakt. Hij meent dat dit moeilijk is om te communiceren. Hans Mommaas reageert hierop. 'Het begrip duurzame ontwikkeling is abstract. Ieder vult dat op zijn eigen manier in. Dat blijkt nu ook weer uit de reacties. Het is naar mijn idee dan ook onvermijdelijk dat je dan tot abstractie komt. Duurzame ontwikkeling kun je niet een-twee-drie iken. Bovendien is het een politiek c.q. normatief begrip. Dat moet je als wetenschappers ook niet willen. Daarom is het van belang een poging te doen om de verschillende beelden te operationaliseren en van daaruit te leren hoe je de zaken beter kunt aanpakken.'

Thema 4

Stimuleren van duurzame consumptie

'Het filmpje is vaag, te vrijblijvend en mist doelstellingen.' Met deze woorden begint Bart Jan Krouwel van de Rabobank zijn reflectie. Hij vervolgt: 'We hebben de plicht om er als de sodemieter iets aan te doen. Er moet op het gebied van duurzame ontwikkeling meer inzicht komen voor de burger. We moeten werken aan de bestrijding van de oorzaken en niet aan de bestrijding van de gevolgen. Mijn idee? Sluit concrete convenanten af met alle stakeholders en werk gericht aan de realisatie van duurzame doelstellingen. We moeten af van de vrijblijvendheid.' Hans van Trijp kan zich helemaal vinden in de reactie van Krouwel. 'De heer Krouwel geeft een goede populair-wetenschappelijke samenvatting van het thema. De vraag

is echter: wat ga je er nu aan doen? We moeten juist de bottlenecks opsporen en het gedrag van mensen beïnvloeden.' 'Maar waarom werkt het niet bij mensen, waarom passen mensen hun gedrag niet aan?' vraagt Frénk van der Linden zich af. Hans van Trijp heeft hier wel een antwoord op. 'Het hemd is nader dan de rok. Dierenwelzijn, milieu, et cetera staan bij veel mensen ver van hen af. We willen mensen confronteren met de gevolgen als ze hun gedrag niet aanpassen. Tevens willen we ervoor zorgen dat de duurzame keuze de gemakkelijke keuze wordt. Dit kan bijvoorbeeld door producten aantrekkelijker te maken of mensen juist te belonen. Er zijn verschillende mogelijkheden.'

Conclusie

Frénk van der Linden constateert dat de zaal behoefte heeft aan heldere criteria. Hij vraagt zich af hoe je dat weegt op het terrein van duurzaamheid. Welke rol heeft zijn eigen beroepsgroep, de journalistiek, in het scheppen van betere beelden bij duurzaamheid? In deze beroepsgroep lijkt er volgens Van der Linden een te romantische kijk op duurzaamheid te bestaan. De reactie van Hans Mommaas: 'De rol van het journaal is belangrijk, maar journalisten worden nog te weinig betrokken in het maatschappelijk debat over duurzame ontwikkeling. Zo heeft de VROM-raad onlangs geadviseerd om duurzame ontwikkeling concreet te verbinden met andere waarden dan alleen milieu. Denk bijvoorbeeld aan kwaliteit van leven.' De conclusie is voor Van der Linden helder. 'Begin vanuit TransForum ook de dialoog met journalisten.'

Notities

De Groepsdebatten

Na de introductie en het debat met de maatschappelijke experts worden de deelnemers aan het congres uitgenodigd om ook hun visie te geven op de gepresenteerde wetenschappelijke thema's. Doel is om met deze grotere groep van betrokkenen na te gaan of zij zich kunnen vinden in de inhoud en richting van de aanpak van TransForum. En of zij de thema's van het programma herkennen en erkennen. Daarvoor zijn per thema een aantal stellingen bedacht, die passen bij de inhoud van het thema. Maar die zeker ook discussie zullen opleveren.

In vier themakamers, één voor elk thema, is de setting als in een zogenaamd Lagerhuisdebat: twee kampen, van voor- en tegenstanders. Na introductie van de stelling kiezen de deelnemers daarin hun plek. Onder leiding van een debatleider gaat vervolgens het gesprek van start. Tijdens en aan het einde van het debat wordt de deelnemers gevraagd of ze wellicht door de argumenten overtuigd zijn om van kamp te willen wisselen. De jury wordt gevormd door de Wetenschappelijk Directeur die inhoudelijk verantwoordelijk is voor het betreffende thema. Hij beoordeelt welke deelnemer de meeste Inspiratie, Creativiteit of Resultaatgerichtheid aan de dag legt.

De stellingen waarover gedebatteerd wordt, zijn:

Thema 'Beelden van duurzame landbouw'

- a) Er zijn genoeg beelden van duurzame ontwikkeling, het is nu een kwestie van doen
- b) Er bestaat niet één 'duurzame ontwikkeling'
- c) De P van profit in het realiseren van duurzame ontwikkeling wordt onderschat

Thema 'Inventies voor duurzame landbouw'

- a) Het ontwikkelen van inventies vindt vooral buiten de wetenschap plaats
- b) Uiteindelijk zijn het de technische inventies die de toekomst bepalen
- c) Om duurzaamheid te bevorderen moet het patenteren van inventies gestopt worden

Thema 'Organisatie van innovatie en transitie'

- a) Onderzoekers worden onvoldoende afgerekend op een succesvolle samenwerking met andere partners
- b) Zonder samenwerking tussen ten minste twee KOMBI partners ontstaat nooit een succesvolle innovatie
- c) Kleinschalige IP's zullen nooit leiden tot een verandering van het regime.

Thema 'Mobilisatie van duurzame consumptie'

- a) Duurzame marketinginitiatieven op het primaire bedrijf hebben slechts een symbolische functie
- b) Door gebrek aan autonome marktvraag kan duurzame ontwikkeling niet zonder overheid
- c) De crux voor mobiliseren van een duurzame vraag is de retail – zij zijn de regisseurs van de keten
- d) De marktvraag naar duurzame ontwikkeling is vooral een conjunctuurverschijnsel.

GROEPSDEBAT OVER THEMA 1:

Beelden van duurzame landbouw

Stelling 1

Er zijn genoeg beelden van duurzame ontwikkeling, het is nu een kwestie van doen

Op het moment dat bovenstaande stelling gedeponeerd wordt, blijkt dat het overgrote deel van de aanwezigen het niet eens is met de stelling; maar liefst zeventien van de twintig deelnemers zijn tegen. De argumenten die zij hiervoor aandragen zijn divers. Zo noemt men dat stakeholders hun eigen ideeën hebben die niet getest zijn en dat het een het ander niet uitsluit, waarmee men doelt op beeldontwikkeling en uitvoering. Maar ook wordt genoemd dat beelden juist voor maatschappelijke discussie zorgen (bijvoorbeeld GMO) en er juist ongelooflijk veel aan de 'doen'-kant gebeurt, waardoor er een goede interactie kan zijn tussen denken en doen. Ten slotte komt het argument nog op tafel dat we er pas halverwege achterkomen dat er verschillende beelden zijn.

De voorstanders verwerpen de redenen die de tegenstanders van de stelling aandragen. Zij zijn van mening dat 'we' er over tien jaar nog steeds niet uit zijn en we moeten bedenken dat we nu al bijna te laat zijn. Een goed voorbeeld van duurzame ontwikkeling is Zuid-Limburg; daar is het beeld al wel aanwezig en kan er actie worden ondernomen. Een andere deelnemer aan het debat meent dat het weinig zin heeft om beelden te definiëren,

omdat deze toch continu aan verandering onderhevig zijn. Volgens hem kun je beter nu handelen en iets veranderen. Immers, door te 'doen' kunnen beelden ook weer veranderen.

Conclusie

Beelden zijn uitermate belangrijk, maar er mag niet worden vergeten dat men ook moet 'doen'. Learning by doing is een goed uitgangspunt. Bovendien heeft deze discussie aangetoond dat een discussie over beelden van duurzame ontwikkeling kan leiden tot beeldvorming.

Stelling 2

Er bestaat niet één 'duurzame ontwikkeling'

Net als bij de eerste stelling, is ook bij de stelling "Er bestaat niet één 'duurzame ontwikkeling'" een grote meerderheid tegen: achttien van de twintig deelnemers aan het debat zijn tegen de stelling. Dit heeft tot gevolg dat de stelling aangepast wordt, wat leidt tot de volgende stelling:

'Het is mogelijk/wenselijk om heldere criteria en een meetlat te ontwikkelen voor duurzame ontwikkeling.'

Deze aanpassing zorgt ervoor dat een aantal mensen hun mening veranderen, waardoor de meningen precies verdeeld zijn: tien voorstanders en tien tegenstanders.

Wanneer de discussie gestart wordt, blijkt al snel dat de voorstanders veel actiever zijn en er eigenlijk alleen uit deze groep een discussie voortkomt. Hun argumentatie om voor de stelling te zijn, luidt: er is geen heldere terugkoppeling naar de drie P's, waardoor we op een te hoog abstractieniveau blijven. Vraag is dus ook 'waar moet je verbeteren?' Ook meent een aanwezige dat criteria goede handvaten zijn om op gang te kunnen komen. Bovendien laat de praktijk zien dat het mogelijk is. Het blijkt dat de voorstanders het erover eens zijn dat er al veel gebeurt, waardoor bedrijven moeten proberen duurzame ontwikkeling te concretiseren.

Aangezien de tegenstanders zich minder expliciet uitspreken, is het aantal argumenten ook behoorlijk minder. Deze groep is van mening dat er juist beelden nodig zijn, omdat het bijvoorbeeld bij overleg met alle stakeholders iets ingewikkelder ligt. Bovendien hebben ze het idee dat duurzame ontwikkeling veel breder moet worden gezien dan enkel duurzaam ondernemen. Hierdoor zijn criteria zeker ook voor TransForum niet de beste weg. Op dit argument wil Henk van Latesteijn dieper ingaan. Hij vertelt de aanwezigen dat er bij TransForum al gewerkt wordt met twee poten: praktijkprojecten (met indicatoren) en wetenschappelijke projecten (met beelden en dimensies). Henk is van mening dat beelden de discussie uiteindelijk scherper kunnen maken.

Conclusie

Ondanks het grote verschil in de hoeveelheid argumenten, eindigt het debat in een remise. Wel is duidelijk dat er een schaalverschil is: voor kleine bedrijven is het werken

met indicatoren gemakkelijker dan voor bedrijven die op grotere schaal werken.

Stelling 3:

De P van profit in het realiseren van duurzame ontwikkeling wordt onderschat

Veertien van de twintig aanwezigen zijn het eens met de stelling. Hun argumenten voor de stelling variëren. Zo is iemand van mening dat er altijd economic profit moet zijn. Ook moet profit altijd voorop staan, omdat implementatie alleen met profit kan. Daarnaast is men van mening dat doelstellingen van duurzame ontwikkeling gehaald kunnen worden met enorm veel profit, terwijl die potentie niet gebruikt wordt en niet op die manier in beeld wordt gebracht. Ten slotte noemt men dat bedrijfsrisico's met betrekking tot innovatie te groot zijn en men zich toch vaak schuldig voelt wanneer economisch kapitaal verdedigd moet worden.

Tegenstanders van de stelling zijn het erover eens dat profit een gepasseerd station is en genoeg aan de orde komt. Zij menen dat de stelling eigenlijk andersom gedefinieerd moet worden: profit komt teveel aan de orde en wordt overschat. Je kan de vraag dan ook omdraaien: eerst is een beeld nodig, daarna komt pas de vraag wat de rol van profit kan zijn.

Conclusie

Er is niet echt sprake van een debat, omdat heel veel zaken om profit draaien. Wel werd duidelijk dat risicokapitaal in de tijd bepaald is en het niet te lang moet duren.

GROEPSDEBAT OVER THEMA 2:

Inventies voor duurzame ontwikkeling

Stelling 1

Het ontwikkelen van inventies vindt vooral buiten de wetenschap plaats

Ondanks dat de groep voorstanders het eens is met de stelling, is men wel van mening dat de ontwikkeling van substantiële inventies gevoed wordt vanuit de wetenschap. Zo noemt men als voorbeeld dat het uitvinden van middelen tegen snurken niet uit de wetenschap komt, maar dat grote technologieën en het testen daarvan wel onderdeel zijn van de wetenschap. Men is ervan overtuigd dat er altijd een samenspel is tussen de wetenschap en het bedrijfsleven. Zo loopt men in het bedrijfsleven dagelijks tegen problemen aan en stellen ze zichzelf de vraag 'hoe kom ik hieruit?' De wetenschap biedt hierin de helpende hand. Een goed voorbeeld hiervan is de zorglandbouw. Dat is een inventie uit de praktijk, waarbij innoverende ondernemers kansen zien en de wetenschap pas later ziet dat er iets gebeurt. Problemen kom je vooral tegen in de praktijk, het ontwikkelen van inventies is een wetenschappelijk traject.

Peter Folstar (voorzitter WAR) is duidelijk een andere mening toegedaan. 'Het gaat hier over inventies, niet over innovaties! Voor inventies is er een wetenschappelijke basis, en die wordt vervolgens door het bedrijfsleven opge-

pakt. Ziektebestrijding door middel van vaccins is begonnen in de fundamentele wetenschap. De consument heeft daar pas later van geprofiteerd.' Een tegenhanger vertelt als praktijkvoorbeeld over de mechanisatie van de agrarische sector. 'Suikerbietenrooimachines zijn "uitgevonden" door boeren met eigen akkerbouwbedrijven, zodat ze het rooien van suikerbieten niet meer handmatig hoefden te doen.' Een ander is minder stellig. 'Onafhankelijke geesten vind je overal. Het is vaak een combinatie van mensen binnen en buiten de wetenschap. Je kunt niet zonder de wetenschap. Zo start onderzoek naar onzienlijke dingen zoals bacteriën en schimmels in de wetenschap. Dit is ook nodig om de problemen helder te maken.' Ook Hein Kroft (lid MAR) heeft een duidelijk idee omtrent deze stelling. 'Wetenschap werkt op de langere termijn en kan de dagelijkse praktijk helpen ontwikkelen. Inventies kun je niet alleen vanuit de praktijk voeden. Wetenschappers hebben een inventieve grondhouding, ze vinden problemen interessant. Een inventie is iets volkomen nieuws, zoals de hydrauliek. Dat is wetenschap. Verfijningen worden vervolgens in de praktijk aangebracht, zoals de gebruikstoepassingen van een paperclip.'

Voorstanders van de stelling zijn van mening dat de wetenschap de theorie wel kan ontwikkelen, maar dat dit stukt als de inventie niet in de praktijk wordt gebruikt. Hein

Kroft: 'Veel wetenschappers hebben weinig contact met de werkelijkheid, waardoor goede dingen niet landen in het bedrijfsleven.' Anne Hoes (VU) bekijkt het vanuit het bedrijfsleven. 'Het bedrijfsleven zoekt altijd naar profit, terwijl de wetenschap eigenlijk een luxe positie heeft omdat het meer op lange termijn werkt.' Kroft bevestigt het voorgaande. 'Een fundamenteel probleem is dat het bedrijfsleven teveel gefocust is op de korte termijn. De wetenschap weet veel, maar moet nog een vertaalslag maken. Dat is een groot probleem.'

Stelling 2

Uiteindelijk zijn het de technische inventies die de toekomst bepalen

Een voorstander van de stelling heeft meteen zijn mening over de stelling klaar. 'De techniek is erg belangrijk, maar daarnaast moeten we de sociale structuren niet vergeten. Ook deze zijn bepalend.' Barbara Regeer (VU) vraagt zich af hoe technische interventies gedefinieerd worden. 'De verschillen tussen technologie en de mens of het natuurlijke zijn veel kleiner geworden. Deze twee zijn in de afgelopen decennia veel meer verweven geraakt. Wat is menszijn? Wij noemen de mens een cyborg: met technische hulpstukken zoals prothesen, pacemakers, enzovoort. Wij zijn cyborgs geworden in een technotoop!'

Jan De Wilt (InnovatieNetwerk) is van mening dat de techniek veel heeft bepaald, zoals gezondheidszorg, mobiliteit en het bereiken van andere planeten. 'Technologie is wat mensen van dieren onderscheidt. De sociale en culturele component wordt belangrijker, die zorgt voor de adoptie

van inventies door de samenleving. De wetenschap ontwikkelt van alles, maar niet alles wordt toegepast. Het wordt steeds belangrijker hoe inventies worden ingebed. Het is interessant om te zien welke niet-technische inventies worden gedaan, bijvoorbeeld bij het bestuderen van sociale systemen. De maatschappij blijkt niet maakbaar: alles wat op niet-technisch gebied is uitgevonden, is nooit geland.' Hoes richt zich in tegenstelling tot De Wilt veel minder op de techniek en kijkt naar de mens. Volgens haar is de wijze waarop mensen zich ontwikkelen veel meer bepalend voor hoe zij in de samenleving staan.

Om de discussie over de stelling op gang te houden, verwijst Kroft naar de zichtbaarheid van de inventies. Een technisch verhaal, meent hij. 'Een besluitvormingsproces is een logische inventie, maar die wordt pas zichtbaar door techniek.' Hoes is een andere mening toegedaan en geeft democratie als voorbeeld van een niet-technische inventie. 'Afspraken van een sociale groep bepalen sterk de toekomst! Het doorschuiven van ambtenaren – om ze flexibel te houden – is een toepassing van kennis die is

opgedaan in de sociale wetenschappen.' Wel wordt opgemerkt dat een technische inventie die wordt toegepast een kenmerk is van de sluipende integratie van technologie in de samenleving. Zo was vijftien jaar geleden electronic banking bij niemand bekend, terwijl nu heel veel mensen er gebruik van maken.

Marian Stuiver (TransForum) gooit het over een andere boeg en vraagt wat TransForum aan deze inventies heeft. 'We hebben tot nu toe vooral gepraat over negatieve effecten, maar je moet ook kijken naar de positieve effecten van inventies voor het persoonlijk welbevinden van mensen. Kijk naar de mogelijkheden die inventies bieden. GMO is in de VS redelijk geaccepteerd (bijvoorbeeld sojamaïs) en bepaalt de toekomst daar. Moeten de technische kanten meer zichtbaar worden?' Kroft vindt van niet. 'People en profit zijn veel meer betrokken, waardoor de maatschappelijke aspecten van inventies zichtbaar worden.'

Hoes grijpt nog even terug op de vraag van Stuiver: wat heeft TransForum aan deze inventies? 'De techniek heeft veel teweeg gebracht in bedrijven, ook op het gebied van hoe wij met elkaar omgaan. Kijk maar naar e-mailverkeer. TransForum is mede mogelijk door zulke zaken. We kunnen informatie sneller met elkaar delen. TransForum zou daarom moeten nadenken over welke inventies je het zou willen hebben om zo beelden van duurzame landbouw te bereiken. Ook Folstar geeft tot slot zijn visie op de vraag van Stuiver. 'TransForum is een goede plek om technische ideeën bij elkaar te brengen en zichtbaar te maken. De mogelijkheden worden namelijk niet altijd gezien. Er moet

dan ook niet nog meer beleid worden gemaakt, maar de technische mogelijkheden moeten worden gestimuleerd.'

Stelling 3

Om duurzaamheid te bevorderen moet het patenteren van inventies gestopt worden

Brussaard (WUR) laat meteen weten dat hij het ermee eens is. 'Het patenteren van genetisch materiaal is een heilloze weg.' Een tegenstander van de stelling reageert: 'Patenteren is maar één mechanisme om de investeringen in kennis en onderzoek terug te krijgen. Je kunt ervoor kiezen om kennis in te kopen, maar je kunt ook ervoor kiezen om zelf iets te ontwikkelen.'

'Maar', zo reageert Brussaard op het voorgaande, 'patenteren is niet duurzaam. Het leidt tot versmalling van genetisch materiaal. Door het ontstaan van ziekten vermindert de duurzaamheid en daalt de voedselvoorziening. De keuzemogelijkheid van inkopen versus zelf ontwikkelen is er vaak niet. Uiteindelijk belanden we bij een verschaald ras. Dat is een consequentie, niet een oorzaak.' Kroft is de mening toegedaan dat patenteren vooral inhoudt dat het een manier is om kopiëren te voorkomen. Duurzaamheid is iets dat daar los van staat. 'Open source houdt in dat je geen kennis voor jezelf houdt, maar kennis met elkaar deelt. Linux is bijvoorbeeld een goed draaiend, economisch concept. Duurzaamheid, daar hangt altijd een begroting boven. Als je patenteert, blokkeer je andere partijen.' Door deze blokkade vraagt Hoes zich ook af of er niet soepeler kan worden omgegaan met patenten. 'Kunnen we alternatieven bedenken om geld bij elkaar te brengen om inventies te realiseren? Er is een stroom

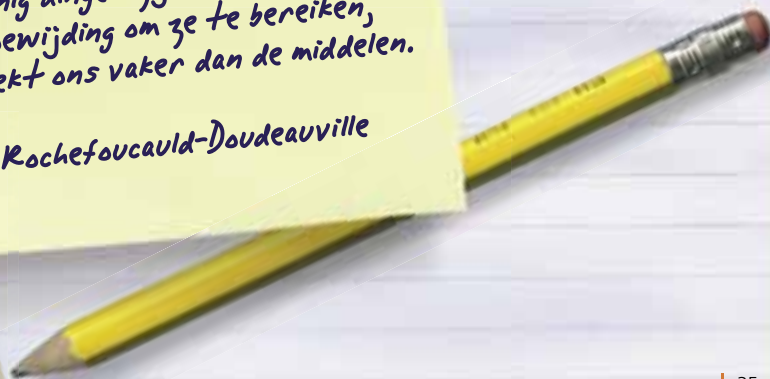
van kennis in allerlei communities. Je kunt partijen incentives geven om andere kennis te gebruiken.' Kroft heeft twee alternatieven voorhanden: patenteren of vertrouwelijk houden. 'Kennis waar een patent op zit, kan wel in de openbaarheid worden gebracht. Het patent kan zelfs een incentive zijn om kennis te ontwikkelen. Overigens is patenteren relatief, voordat het patent is afgelopen is de kennis al niet meer van toepassing. Het is een centenkwesie. Uiteindelijk is patenteren niet goed voor de duurzaamheid.'

Tot slot wordt geconcludeerd dat alle inventies die uit de wetenschap komen, gepatenteerd moeten worden. Het is noodzakelijk om een voorsprong te behouden, omdat je anders out of business bent. Om een duurzaam kennisnetwerk in stand te houden, moet je constant innoveren.

*Weinig dingen zijn onmogelijk;
de toewijding om ze te bereiken,
ontbreekt ons vaker dan de middelen.*

La Rochefoucauld-Doudeauville

GROEPSDEBAT OVER THEMA 3:

Organiseren van innovatie en transitie

Stelling 1:

Onderzoekers worden onvoldoende afgerekend op een succesvolle samenwerking met andere partners

Bij het tellen van de voor- en tegenstanders bij deze stelling blijkt dat iets meer mensen het ermee eens zijn. Een van de voorstanders meldt dat wetenschappers veelal worden afgerekend op publicaties en te weinig op maatschappelijke publicaties. Om dit 'probleem' te verhelpen, wordt bij de universiteit van Leuven een iets ander beloningssysteem gehanteerd. Een tegenstander maakt de deelnemers duidelijk dat het vooral gaat om het afrekenen aan het einde van de rit. 'Veelal is samenwerking een argument om geld binnen te halen. Daarna gaat het grootste gedeelte van het geld naar de onderzoekers en verwatert het samenwerken.'

De aanwezigen constateren dat er een gat bestaat tussen de wetenschap en de toepassing ervan in de praktijk. Zo blijken er 'systeemfouten' te zijn. Het betreffen niet alleen maatschappelijke systeemfouten, maar ook fouten in de wetenschap zelf. Een van de aanwezigen vermeldt nog dat er een hoog abstractieniveau bij sommige onderzoeken is, waardoor toepassing lastig is. Hier lijkt een rol voor TransForum weggelegd.

Stelling 2:

Zonder samenwerking tussen tenminste twee combipartners ontstaat nooit een succesvolle innovatie

Net als bij de eerste stelling omtrent het thema 'Organiseren van innovatie en transitie' zijn ook bij deze stelling de stemmen redelijk verdeeld. Tegenstanders zijn van mening dat innovaties vooral op het individuele niveau ontstaan. 'Daar ben ik het niet mee eens', antwoordt een voorstander. 'Innoveren betekent iets nieuws in de praktijk brengen. Uitvinden kan wel, maar het ook in de praktijk brengen is iets heel anders.' De tegenstander is niet overtuigd en heeft het idee dat een goede uitvinding vanzelf een innovatie wordt. De voorstander weer: 'Misschien is de stelling wel waar voor technische disciplines, maar bij de complexe beleidsvelden waar TransForum in staat, zijn meerdere disciplines betrokken en dat maakt samenwerking noodzakelijk.'

Wanneer gekeken wordt naar het verschil tussen technische en niet-technische disciplines, blijkt het vooraf gestelde grote verschil niet zo groot te zijn. Als voorbeeld wordt de auto-industrie genoemd. Daar zijn het juist de organisatorische maatregelen die tot de grootste revoluties hebben geleid. Desondanks leidt het tot een nieuwe stelling: 'Innoveren is samen leren.' Al heeft een aantal mensen hun opinie over deze stelling ook al klaar: het

bedrijfsleven heeft niet altijd kennisinstellingen nodig voor succesvolle innovaties.

Conclusie

Bij technische innovaties is de stelling misschien niet helemaal waar, terwijl de stelling bij maatschappelijk innovaties al veel waarschijnlijker is.

Stelling 3:

Kleinschalige IP's zullen nooit leiden tot een verandering van het regime.

Eensgezindheid, dat is wat bij deze stelling overheerst. Bijna iedereen is het er namelijk mee oneens. Als voorbeeld worden de verschillende soorten drijfmest genoemd. Onderzoek wijst namelijk uit dat verschillende soorten drijfmest ook zullen leiden tot een verschillende (beleids)aanpak¹. Ook komt uit historisch onderzoek naar voren dat er door meerdere projecten altijd transities zullen plaatsvinden. Een project zal echter nooit alles alleen kunnen doen. Daarom zijn er wel honderden, of misschien wel duizenden projecten nodig. Zo wordt duidelijk dat 'het project' TransForum met haar zes jaar niet lang genoeg duurt, het gaat eerder om dertig jaar. Deze laatste visie wordt bevestigd in de energiesector.

ZLTO heeft de ervaring dat kleine initiatieven de basis van alles zijn. Pas daarna zijn er ketenpartners nodig om deze initiatieven verder te ontwikkelen. Wel merkt een aanwezige op dat het belangrijk is dat kleinschalige beloftevolle projecten moeten worden 'herkend'. Dat zou een competentie moeten zijn van medewerkers van TransForum. 'Het

gaat vooral om de pegels', meent een van de deelnemers aan de discussie. 'Zo zijn onderzoekers binnen de sierteelt de link naar het grote geld, waardoor ook kleine initiatieven kunnen worden ondersteund. Die onderzoekers moeten eerst bij de siertelers leren wat de problemen zijn voordat ze die kunnen vertalen naar voorstellen.'

Na een korte discussie vraagt een van de aanwezigen om een verduidelijking van het woord regime. Een antwoord hierop ontbreekt echter. Wel gaat men in op het doorbreken van een regime met experimenten. Dit is afhankelijk van windows of opportuniteiten binnen het regime. Zo is het mogelijk om te experimenteren met duurzame energie, maar zolang mondialisering en liberalisering dominant zijn, maken deze experimenten dus geen kans. Het tegen de stroom oproeien, heeft dan geen enkele zin.

¹ Deze briljante opmerking werd door de jury later bekroond met de prijs voor de meest praktijkgerichte opmerking...

GROEPSDEBAT OVER THEMA 4:

Mobiliseren van duurzame consumptie

Stelling 1

Duurzame marketinginitiatieven op het primaire bedrijf hebben slechts een symbolische functie

Uit de peiling vooraf blijkt dat de meningen verdeeld zijn. Zowel de voor- als tegenstanders hebben genoeg argumenten om hun opponenten te overtuigen van hun gelijk. Zo melden tegenstanders dat het voor een primaire producent belangrijk is om grootschalig te leveren en eigen marketing te bedrijven en dat ook de schaal waarop deze initiatieven plaatsvinden, van belang is: op regionale schaal zijn deze initiatieven prima, terwijl de effecten op

landelijk niveau beperkt zijn. Ten slotte merken tegenstanders op dat de waarde groot is, zeker in opvoedkundig opzicht. Zo moet de primaire productie zich open opstellen voor mensen die geïnteresseerd zijn in de productie, omdat dit transparantiebevorderend werkt.

Voorstanders van de stelling zijn ervan overtuigd dat hun argumentatie nog wel een aantal overstappers tot gevolg heeft. Zo is men van mening dat een boerderij niet voldoende inkomen kan genereren wanneer het direct aan consumenten gaat leveren. Wanneer de retail wel duurzame marketinginitiatieven wil nemen, dan moeten bedrijven zich richten op lokale productie, producten en distributie. Ook meent men dat het doel educatie moet zijn in plaats van een grootschalige invoering. Dit laatste leidt immers tot mobiliteit, terwijl juist de toegankelijkheid vergroot moet worden. Wanneer er gekeken wordt naar grote ondernemingen, hebben duurzame marketinginitiatieven ook een beperkte waarde. Deze bedrijven hebben immers grote afzetkanalen nodig. Ofwel, schaal-grootte is nodig en geen kleinschaligheid.

Ondanks de stellige overtuigingen komen er na de discussie niet meer voorstanders bij. Het aantal neemt juist af. Een 'overloper' geeft als argument: 'De marketing op een boerderij is vaak kneuterig. Dat zou veel professioneler kunnen en grootschaliger.'

Stelling 2

Door gebrek aan autonome marktvraag kan duurzame ontwikkeling niet zonder overheid

De meerderheid is het eens met deze tweede stelling. Een van de voorstanders legt zijn visie uit: 'De praktijk spreekt boekdelen, er zijn altijd convenanten of wet- en regelgeving nodig. Lange termijndenken krijgt geen kans, waardoor de overheid een noodzakelijke rol speelt. Kijk bijvoorbeeld naar de eis over de bijmenging van bio-brandstoffen. Deze eis brengt veel teweeg.' Een collega-voorzitter is van mening dat veel bedrijven alleen iets doen dat gericht is op kwaliteitsaspecten die goed vallen in de publieke opinie. De overheid moet hier juist zorgen voor transparantie.

Tegenstanders van de stelling hebben hun argumenten ook wel klaar. Zo vertelt een van hen dat er op de markt concurrentie plaatsvindt op het gebied van prijs en service. Hierop profileren kwalitatief goede bedrijven in het kader van kwaliteitsbeleid in de VS zich. Bovendien is spreker ervan overtuigd dat subsidiegeleid gedrag nooit duurzaam kan zijn. Een andere tegenstander is van mening dat de overheid wel een taak heeft, maar dat zij vaak zakelijk overkomt. De overheid kan het niet alleen regelen. 'En bovendien', vult een medestander aan, 'neemt het bedrijfsleven vaak het voortouw en pakt haar verantwoordelijkheid. Soms eerder dan de overheid.' Ten slotte brengt een van de tegenstanders in dat het ook wel zonder de overheid kan. 'Als je eenmaal weet dat je niet duurzaam produceert, kun je niet meer "niet weten". Dit zet aan tot maatregelen gericht op duurzame productie

Zaaien is minder moeilijk dan oogsten.

Johann W. Goethe

en producten. In die zin heeft de consument uiteindelijk geen keuzevrijheid meer tussen duurzame producten en niet-duurzame.'

Aan het einde van de discussie blijkt dat een van de voorstanders een tegenstander is geworden. Zijn argument: 'Ik geloof in het zelfregulerend vermogen van de samenleving. Het bedrijfsleven loopt veelal voorop. Echter, op bepaalde terreinen zoals lucht en water, blijft de overheid wel een verantwoordelijkheid houden.

Ten slotte wil jurylid Hans van Trijp reageren: 'Men wil de maatschappelijke waarde verhogen, maar de vraag is of men dat ook écht wil. Wanneer hier een bevestigend antwoord op wordt gegeven, dan is er in de praktijk wel een aanjagende partij nodig om dit ook te bewerkstelligen'.

Stelling 3

De crux voor het mobiliseren van een duurzame vraag is de retail – zij zijn de regisseurs van de keten

De meningen over deze stelling zijn verdeeld. Zo zijn vijftien deelnemers het er niet mee eens, terwijl elf mensen duidelijk tot de groep voorstanders behoren. De laatstgenoemde groep noemt als voorbeeld ter verduidelijking van hun standpunt dat Albert Heijn Nederland aan de wijn heeft gekregen. Al is het wel duidelijk dat de burger c.q. consument slecht is in het articuleren van de (maatschappelijke) vraag. Het is aan de retailbranche om die vraag te mobiliseren om hem vervolgens te regisseren.

De argumenten die de tegenstanders aanhalen zijn vooral gebaseerd op de rol van de consument. 'De crux ligt bij de burger/consument. De retail reageert op die burger, is daarvan afhankelijk en dus niet de crux', meldt een van de tegenstanders. 'Bovendien wordt de al of niet latente vraag bij de consument bepaald. Het gaat om klantenkenmerken. De retail speelt geen doorslaggevende rol in het bepalen hiervan.' Tot slot meldt een van de tegenstanders dat de retail de menselijke maat vergeet. Volgens hem is duurzame ontwikkeling voor de retail alleen geënt op het milieu.

Net als bij de voorgaande stellingen vindt een overstap plaats van de voorstanders naar de tegenstanders. Het bijbehorende argument? 'De retail handelt niet duurzaam. Zie de voorbeelden van producten die maatschappelijk onverantwoord worden geproduceerd.'

Stelling 4

De marktvraag naar duurzame ontwikkeling is vooral een conjunctuur verschijnsel.

Het aantal tegenstanders is in de meerderheid. Op drie personen na, is de groep het niet met de stelling eens. Er is slechts een argument: duurzame ontwikkeling is geen onderdeel van de marktvraag. China een goed voorbeeld: de ontwikkelingen in dit land leiden niet tot duurzame ontwikkeling. Het gaat erom dat men het met elkaar eens wordt dat duurzame ontwikkeling een belangrijk vraagstuk is. Volgens de drie voorstanders bestaat er geen marktvraag naar duurzame producten en kan Al Gore met zijn verhaal de conjunctuur beïnvloeden. Bovendien zit men in de persoonlijke ontwikkeling hoog in de piramide van Maslow, er is ruimte voor zelfrealisatie.'

Notities

MIDDAGSESSIE

De projectideeën

Voorafgaand aan het congres is een oproep gedaan om projectideeën in te dienen voor het wetenschappelijk programma. Door zo actief te vragen om bijdragen aan het programma, hopen we het wetenschappelijk programma verdere verdieping en verbreding te geven. Er is massaal gereageerd: meer dan 30 ideeën zijn ingediend. Daarvan zijn er twaalf gekozen om tijdens het congres te worden besproken. Eerst in groepsdiscussies met congresdeelnemers, waarbij de deelnemers suggesties en commentaar geven op de projectideeën. Daarna volgt een bespreking tussen projectindieners en de wetenschappelijk directeur die verantwoordelijk is voor het thema waarin het projectidee past. In dat gesprek wordt het idee getoetst aan de criteria van TransForum.

Per besproken idee volgt hieronder telkens eerst de tekst van het ingediende idee, daarna het verslag van de groepsdiscussie en daarna de notities van het gesprek met de wetenschappelijk directeur.

Beelden van en over duurzame landbouw

Filmmaker Eddy Appels is de indiener van het projectidee 'beelden van en over duurzame landbouw. Naast filmmaker is Eddy ook antropoloog en directeur van het filmfestival 'Beeld voor beeld'.

Inleiding

Interculturele communicatie is een begrip dat we zijn gaan associëren met de problemen van de multiculturele samenleving in een grootstedelijke omgeving. De beeldvorming die er heerst over een andere groep of cultuur, die vaak voortkomt uit een gebrekkige kennis, leidt vaak tot misverstanden en culturele isolering in plaats van tot een open dialoog. Deze problematiek doet zich ook voor met betrekking tot veranderingsprocessen die zich op het platteland (moeten) afspelen. De implementatie van duurzame landbouw is zo'n veranderingsproces waarbij verschillende partijen in een ingewikkeld proces van beeld- en besluitvorming betrokken zijn. *We willen in dit project beschrijven en analyseren welke posities de verschillende partijen innemen in het proces van de implementatie van duurzame landbouw in Nederland, vanuit welke (economische en culturele) premissen men keuzes maakt en welke consequenties die keuzes hebben voor het remmen of stimuleren van duurzame landbouw.*

In een proces, waarbij verschillende partijen betrokken zijn, zal elke partij zijn eigen gesegmenteerde kijk

op het voorliggende probleem hebben, vanuit zijn of haar cultuurperceptie. "De natuurbeheerder kijkt verdrietig naar het kassenlandschap. Voor de stadsmens is de natuur een decor. Voor de agrariër is de stad een plaats voor sommige boodschappen, maar vol drukte en vuilig- en onveiligheid" (Uit: Amsterdam School of Management, Internovatieprogramma 2006 Stad zoekt Boer Researchpaper no.1).

Dit is bij elk project waarbij diverse partijen betrokken zijn het geval, maar wordt in het geval van de implementatie van duurzame landbouw nog verder geaccentueerd door de historisch gegroeide tegenstelling tussen stad en platteland. Deze wederzijdse beeldvorming en verschillende manieren van kijken naar de stad en het platteland kan een vertragend of zelfs belemmerend effect hebben op veranderingsprocessen. Elk project dat duurzame landbouw wil promoten en implementeren zal rekening moeten houden met deze verschillende beelden die men van elkaar heeft als vertegenwoordigers van stad en platteland. Een open dialoog is alleen mogelijk door het leren kennen van elkaars cultuur en het onderkennen van de culturele achtergronden van bepaalde zienswijzen.

Het project

De beoogde herstructurering van het Nederlandse platteland stuit vaak op het probleem van de botsing tussen verschillende belangen en culturele identiteiten. Er zijn verschillende beelden van het platteland én van de stad mogelijk, gebaseerd op culturele identiteit, en dienen-gevolge ook verschillende manieren van omgaan met het landschap. Door middel van het gebruik van audiovisuele middelen willen we de moeilijkheden én de mogelijkheden tonen die men tegenkomt bij een proces waarbij zoveel verschillende partijen met ieder hun eigen belangen en agenda betrokken zijn. Onderliggende cultuurverschillen en de beelden die men van elkaar heeft, spelen hierbij een belangrijke rol. Gedurende een langere periode zullen twee pilotprojecten gevolgd worden, waarbij de focus zal liggen op beeldvorming en interculturele dialoog: de beelden van duurzame landbouw die de verschillende partijen vanuit hun eigen cultuurperceptie hebben opgebouwd, en de beelden van het platteland en van de stad van de verschillende betrokken partijen. Wat voor consequenties hebben deze verschillende manieren van kijken voor de implementatie van het project? Wie praat met wie? Waar ligt de discussie moeilijk? Welke (tijdelijke) allianties worden aangegaan en wat wil men hiermee bereiken? We zullen onderzoeken waar de problemen en waar de kansen liggen van de voorliggende projecten.

De meerwaarde van de antropologische onderzoeksmethode is dat het veranderingsprocessen analyseert en beschrijft vanuit een cultuurhistorisch perspectief. Het beschrijft hoe mensen vanuit hun cultuurperceptie tot bepaalde keuzes komen, keuzes die weer consequenties hebben voor het accepteren of afwijzen van veran-

deringsprocessen in een bepaalde cultuur. Een cultuur bestaat slechts bij de gratie van de keuzes die haar leden maken. In deze optiek zijn individuele leden van een cultuur handelende actoren die bewust keuzes maken voor of tegen verandering. Duurzaamheid is in zoverre niet alleen een politiek begrip, maar ook een economisch en cultureel begrip. Subjectieve preferenties zijn voor een groot deel cultuurgebonden. Er vindt een botsing van verschillende culturen plaats: de cultuur van de stad tegenover de cultuur van het platteland, maar ook de cultuur van de beleidsmakers tegenover de cultuur van de wetenschappers, en de cultuur van kleine agrariërs tegenover de cultuur van grote agro-ondernemers. Zelfs regionale verschillen kunnen terug te voeren zijn tot culturele verschillen. We willen dan ook beschrijven en analyseren hoe mensen vanuit hun eigen cultuurbegrip, van hun perceptie van de eigen cultuur én van die van de andere betrokken partijen tot bepaalde keuzes komen, en welke consequenties die keuzes hebben voor het remmen of stimuleren van duurzame landbouw.

We zullen dit doen door middel van langdurige research en de antropologische onderzoeksmethode van participerende observatie in het veld, waarbij we de betrokken partijen zelf uitgebreid aan het woord laten. Door het op film vastleggen van dit proces willen we het niet alleen inzichtelijk maken, maar het proces tevens actief beïnvloeden. Film is een concreet medium waarop gereageerd en geanticipeerd kan worden.

De film zal in dit geval op verschillende manieren gebruikt worden:

- a) Aan het eind van het traject ligt er een afgerond product dat op verschillende manieren gebruikt kan worden:
 - 1) Als zelfstandige documentaire voor vertoning aan een breed publiek.
 - 2) Als visuele evaluatie van (een deel van) het werk van TransForum.
 - 3) Als les –en voorbeeldmateriaal op het gebied van de implementatie van duurzame landbouwprojecten.
- b) Tijdens het proces van het visueel registreren zullen er evaluatiemomenten ingebouwd worden, tijdens welke de betrokken partijen naar het gefilmde materiaal zullen kijken om de moeilijkheden die er gerezen zijn als gevolg van verschillende zienswijzen, besproken kunnen worden. Het gebruik van concreet visueel materiaal vergemakkelijkt ons inziens de discussie, aangezien er concrete gespreksonderwerpen zijn die men terug kan kijken en kan analyseren. Deze methode staat in de visuele antropologie bekend als de elicitatie-methode: het proces van filmen en terugkijken van het gefilmde materiaal om bepaalde problemen bespreekbaar te maken. Film is dan niet simpelweg een registrerend medium meer, maar speelt een actieve rol in het hele proces van interculturele communicatie. De neerslag van de discussies zal door TransForum gebruikt kunnen worden voor tussenrapportages.
- c) Het ruwe gefilmde materiaal zal gebruikt kunnen worden als voorlichting –en lesmateriaal bij andere projecten

Trajectplanning

- a) Gedurende drie maanden zal er uitgebreid research gedaan worden met als uiteindelijk doel het schrijven van een uitgebreid projectvoorstel. Dit zal in samenspraak gedaan worden met een vertegenwoordiger van TransForum. Tijdens deze researchperiode zal er gezocht worden naar projecten die geschikt zijn om gedurende een langere periode met de camera te volgen. Tevens zal er een begeleidingsteam voor het uiteindelijke project gevormd worden. Het eindresultaat van de researchperiode is een uitgebreid projectvoorstel, waarmee externe financiering gezocht kan worden.
- b) Als de financiering rond is, kan er begonnen worden met de eigenlijke projectfase. Twee projecten op het gebied van duurzame landbouw zullen gedurende een aantal jaren, maar in ieder geval gedurende de duur van de projecten, door een cameraploeg gevolgd worden. De coördinatie, alsmede de eindredactie, ligt in handen van (de directeur van) de Stichting Audio-Visuele Antropologie Nederland én van een vertegenwoordiger van TransForum. Daarnaast zal er, in samenspraak met TransForum, een inhoudelijke begeleidingsgroep geformeerd worden die gedurende de projectfase op vooraf te bepalen momenten advies zal geven. Deze zal bestaan uit verschillende onafhankelijke deskundigen op het gebied van de (duurzame) landbouw.

Groepsdiscussie

Beelden van en over duurzame landbouw

Eddy zet in grote lijnen uiteen wat film als medium kan bijdragen aan de doelen van TransForum. Zijn idee komt neer op het volgen van de levensduur van TransForum en daarvan een documentaire maken.

Alle deelnemers zijn enthousiast over het gebruik van film om beelden van duurzaamheid te monitoren. Wel verkeert het voorstel nog in een zeer pril stadium. Het grootste kritiekpunt is dan ook de ongedefinieerdheid van de doelen, waarvan Eddy toegeeft dat die nog te breed en niet erg helder zijn. De doelen kunnen worden vastgesteld in samenhang met bijvoorbeeld een of meerdere praktijkprojecten. De wetenschappelijke kant (hoe worden de producten geanalyseerd?) is ook niet ver genoeg uitgewerkt. Maar het enthousiasme overheerst en de discussie is levendig en opbouwend.

Als interessant aan het voorstel wordt genoemd:

Film als medium wordt enthousiast ontvangen, het is goed om door middel van een film te laten zien hoe de agrarische sector werkt aan duurzaamheid. Het gebruik van beelden, waar dat niet alleen met taal kan, is een sterk middel. Je kunt zo ook een langdurig proces laten zien, en mensen die betrokken zijn, aan het woord laten, of ze confronteren met hun eigen ontwikkeling.

Zo wordt ook de snelheid van het leren getoond.

Als verbeterpunt wordt genoemd:

Het doel en de wetenschappelijke aanpak zijn niet erg duidelijk. Maak duidelijk wat voor soort film je wilt maken, voor welk publiek. Hoe organiseer je feedback op de film, en wat doe je daarmee?

Maak het niet te breed, spin het niet te ver uit. Een periode van vier jaar (de resterende levensduur van TransForum) lijkt te kort voor een echte analyse van het proces. Het beste is dan ook om enkele thema's te nemen voor concretisering.

Suggesties voor thema's die worden genoemd: de transitie naar een gewasbeschermingsprogramma, rol van duurzame energie, de ruimtediscussie, voedsel en een link naar internationale duurzaamheid, de verbinding van wet en praktijk.

Bespreking met Tom Veldkamp

Beelden van en over duurzame landbouw

Of Eddy's project vernieuwend is, is de vraag van de wetenschappelijke directeur. 'Daar is geen twijfel over mogelijk', meent Eddy. 'De aspecten van emoties komen niet in onderzoeksprojecten naar voren, maar worden wel in film zichtbaar. Vanuit emoties is het heel gemakkelijk om keuzes begrijpelijk te maken. Zo is het beeld over de boer nu negatief; het is een milieuverpester. Dit beeld kun je met een film nuanceren. Zo zijn de posities nu gefixeerd, er is sprake van stereotype beelden. Film kan dit doorbreken door met de betrokkenen in dialoog te gaan.'

Onderzoeksvraag en -aanpak

Film is een middel waarmee je aan het publiek kunt laten zien wat speelt binnen de discussies en relaties. De reden waarom Eddy juist nu een film wil maken over projecten op het platteland is dat er op dit moment transitie plaatsvindt. Eddy: 'Landbouwfilms van vroeger, die in het teken stonden van voorlichting, waren manipulatief en praktisch van aard. Daar wil ik verandering in aanbrengen.' Eddy wil dit doen door het geheel samen met iemand van TransForum te coördineren, vooral met het oog op de inhoudelijke begeleiding van het filmproces. 'Ik zie in de film graag een nationaal en grensoverschrijdend project terug waar deskundigen op het gebied van antropologie, landbouw en productie aan het woord komen. Daarnaast zou ik het project graag willen volgen tot het einde, zodat het representatief is voor problematiek rondom duurzame

landbouw in Nederland. Om dit te bewerkstelligen zou er ook cofinanciering vanuit de filmhoek moeten komen.'

Bijdrage aan Beelden van Duurzaamheid

Het voornaamste doel dat Eddy met zijn film wil bereiken is een beeld geven van het proces van duurzame landbouw in Nederland. 'Ik wil laten zien wat er gebeurt zonder te manipuleren en zo begrip opbrengen voor wat er in deze sector aan de hand is. Belangrijk is dat we mensen niet naar bepaald consumentengedrag willen sturen. Dan zou het Filmfonds overigens ook niet financieren', vertelt Eddy. 'Dat sluit trouwens niet uit dat je als financier bijvoorbeeld bij wilt dragen aan transitie en duurzame ontwikkeling. Bovendien zou het filmmateriaal ook een goede ondersteuning zijn bij de discussie over beelden van duurzaamheid.'

Handelingsperspectieven

Er wordt veelal nog nostalgisch over het platteland gedacht. Eddy meent juist dat het nu een item is dat behandeld moet worden, omdat het platteland niet verdwijnt, maar verandert.

Projectcriteria

Eddy's project in het kort:

- Het project draagt bij aan nieuwe kennis of combinatie van bestaande kennis over één van de thema's van het Wetenschappelijk Programma;
- Het project is van voldoende wetenschappelijke kwaliteit (peer review);
- De onderzoeksvraag is afkomstig uit het Praktijk Programma, dan wel bedoeld om resultaten op te leveren voor toepassing in Praktijk Programma;
- De belangrijkste onderzoeksvragen zijn: vanuit welke optiek kijken verschillende partijen in het proces van duurzame landbouw vanuit hun eigen plaats binnen proces- en cultuurhistorische achtergrond? Welke problemen en kansen vloeien hieruit voort? Welke consequenties heeft dit voor het proces?
- Het onderzoek kent een inter-/transdisciplinaire opzet.

*Wie over iedere stap lang nadenkt,
staat 37 leven lang op één been.*

Chinees spreekwoord

Notities

Impact Assessment van Innovatieve Agro-Concepten

Indiener: Hans Voordijk, Vakgroep Bouwprocesmanagement, Universiteit Twente.

Het projectidee

In dit project staat de systematische evaluatie en monitoring van ontwikkelingsaanpakken van innovatieve projecten en bijbehorende concepten in de agro-business centraal.

Toegevoegde waarde van dit idee voor het Wetenschappelijk Programma van Transforum

De huidige problemen in de landbouw vragen om innovatieve projecten en concepten. Deze projecten en concepten hebben economische (revitalisering van de sector), ruimtelijke (herlocatie van bedrijfsactiviteiten) en logistieke (optimalisatie van de agro-keten) aspecten. Probleem is echter dat deze concepten veelal zijn gekozen op basis van beleidsuitgangspunten en niet op basis van inzichten in de knelpunten en mogelijke consequenties van deze concepten na implementatie.

Hoe het idee aansluit bij een van de vier thema's

Innovatie is meer dan vernieuwing, innovatie betekent ook acceptatie of succesvolle invoering van iets nieuws. Hierbij is sprake van een paradox. Enerzijds dient er de nodige vrijheid te zijn om tot vernieuwing te komen. Anderzijds dient voldaan te worden aan behoeften van gebruikers om ervoor te zorgen dat vernieuwing wordt geïmplementeerd en transitie daarmee daadwerkelijk plaatsvindt. Met de impact assessment, zoals voorgesteld

in dit project, wordt op een creatieve wijze met deze paradox omgegaan met als doel een innovatiestimulerend regime te realiseren. Daarmee sluit dit voorstel aan bij Thema 3: Organiseren van innovatie en transitie.

Met wie u kunt/wilt samenwerken

- Universiteit Wageningen en de Radboud Universiteit Nijmegen
- Oost NV
- Provincies Gelderland en Overijssel

Een voorstel voor de aanpak

Fase 1 - Inzicht in de strategische beleidsdoelstellingen die men voor een regio heeft en de randvoorwaarden van de betrokken actoren: WIE zijn de stakeholders?

Implementatie en realisatie van innovatieve agro-concepten hebben een optimale ontwikkeling van een regio ten doel. Een dergelijke ontwikkeling vraagt om

- a. Meso- en micro-afstemming: De ruimtelijke totalisatie voor een regio op meso-niveau dient te worden afgestemd met de concrete agro-projecten op micro-niveau.
- b. Afstemming tussen functies en actoren: een integrale benadering voor een regio vraagt om samenwerking tussen meerdere actoren met eigen verantwoordelijkheden en belangen.

Fase 2 - Inzicht in de performance-criteria waarmee genoemde projecten en bijbehorende concepten beoordeeld kunnen worden: WAT wordt er gemeten?

Welke doelen willen betrokken actoren met de te implementeren concepten bereiken? Voor deze analyse wordt een impact assessment-model voor ex ante en ex post evaluatie ontwikkeld.

Fase 3 – Inzicht in de ontwikkelingsaanpakken of –methoden die worden gehanteerd bij de implementatie van innovatieve agro-concepten: HOE wil men de doeleinden realiseren?

Van belang is de ontwikkelingsaanpakken zoals die genoemd worden in de diverse projecten te monitoren en te evalueren. Het gaat hier zowel om de analyse van de product- als procesaanpak. Het ruimtelijk concept (het product) heeft namelijk ook gevolgen voor de ontwikkelingsaanpak: publiek, publiek-privaat of totaal privaat. Voor de analyse van de ontwikkelingsaanpakken of –methoden zal het procesmodel gehanteerd worden, zoals aangegeven in de Bijlage.

Fase 4 - Ex ante en ex post evaluatie: WELKE gevolgen hebben de concepten en aanpakken?

Na implementatie van genoemde concepten zullen zowel de inrichting van een gebied als de logistiek in en rondom een regio veranderen. De impact wordt gemeten met behulp van de eerder geformuleerde performance-criteria en het impact assessment-model. Op basis van deze impactanalyse worden concepten geselecteerd die het meest bijdragen aan de oplossing van de problematiek in een bepaalde regio.

Groepsdiscussie

Impact van innovatieve Agro-concepten

Hans Voordijk licht toe: het voorstel komt neer op het overdragen van concepten en tools vanuit de bouwsector naar de landbouwsector. In één zin samengevat: het creëren van acceptatie en draagvlak voor concepten en het proces daaromheen, met alle belangrijke stakeholders". Het voornaamste tool daarbij wordt gevormd door scenario's.

De meeste aanwezigen zijn gematigd tot behoorlijk kritisch op het voorstel van Hans om methodes uit de bouw over te dragen.

Als interessant aan het voorstel wordt genoemd: een uitdagende analogie, de vergelijking van bouwsector en agrosector, de aandacht voor het proces, voor bruikbaarheid en de relaties naar greenport concepten. Ook de vergelijking van twee typen van grootschalige verbeteringen wordt genoemd.

Op de vraag wat moet worden aangepast is de algemene tendens: 'dit klinkt als het overdragen van een kunstje'. Gevraagd wordt: 'Is het niet beter om een voorstel te maken waarin sprake is van een kruisbestuiving, en waarin methodes uit de landbouwsector ook overgedragen worden op de bouwsector?'

Er wordt opgemerkt dat het instrumentarium van de beide sectoren al erg hetzelfde lijkt. 'Scenario's worden

al toegepast in de landbouwsector. Dit is niet erg vernieuwend'. En ook: 'Scenario's zijn niet de oplossing voor het platteland'. 'Dit zijn twee totaal verschillende werelden'.

Een deelnemer aan de discussie zegt: 'Dit voorstel gaat over het aanpakken van de 'achterstandswijken' in de 'landbouwstad'. Ik denk dat we juist proberen om de voorlopers te versterken en we geven juist weinig aandacht aan de achterblijvers!'

Andere tips voor Voordijk zijn: 'let op andere (grond-) waardeproposities' en 'het accent ligt nu teveel op het archetypische verschil van proposities van (vooral) waarde-oriëntaties die in krachtenvelden spelen.

In het algemeen wordt het overdragen van de analogie tussen twee werelden als interessant gezien, maar er wordt sterk getwijfeld aan het nut van een dergelijke oefening.

Bespreking met Tom Veldkamp

Impact Assessment van Innovatieve Agro-Concepten

Het gesprek tussen Hans Voordijk, Tom Veldkamp en Rik Weg start met de vraag of het ingediende project niet meer een praktijkproject is. Hans Voordijk is daar heel duidelijk over: 'Nee, het gaat immers over het leren van methodieken en het testen van bruikbaarheid van de werkwijze binnen de bouwsector in een andere sector. Zo is er nu bijvoorbeeld een project met Rijkswaterstaat waar een AIO planning, management en learning methodieken voor zijn ontwikkeld.' Ondanks Hans' argumentatie blijven Tom en Rik het gevoel houden dat dit project niet helemaal op zijn plek is. Wanneer de drie op zoek gaan naar een alternatief, blijkt dat men toch uitkomt bij Thema 3. Daar heeft Hans niet alleen het beste gevoel bij, maar ook had hij zijn project oorspronkelijk bij dit thema ingediend.

Leermoment TransForum

Wat leert TransForum van dit project? Deze vraag is met name belangrijk omdat Hans actief is op het gebied van bouwprocesmanagement. Naar het antwoord op deze vraag zijn Tom en Rik dan ook erg nieuwsgierig. 'Oplossingsrichtingen van bijvoorbeeld agro-parken zijn vergelijkbaar met bouwmanagement. Er zijn in de bouwwereld veel mensen bezig met processen. Hierdoor is er sprake van complex procesmanagement', vertelt Hans.

'Daarom heb ik het idee dat deze ervaringen ook wat kunnen betekenen voor de agro-wereld.' Een mooi idee, maar is het wel vernieuwend? Hans is overtuigd van wel. 'Het meest vernieuwende aan dit project is op welke wijze procesmanagementmethoden uit de bouwwereld kunnen bijdragen aan de agro-wereld. Zo kent de agro-wereld vage beelden of zware econometrische berekeningen, terwijl de bouwwereld juist complexe bouwopgaven doet, het samen met stakeholders creëert om vervolgens mogelijke richtingen te selecteren en weer verder een discussierende ingaan. De conceptoplossing komt dan ook pas na een aantal ronden tot stand', zegt Hans. 'Daarnaast speelt vooral de people-kant van de 3P's een belangrijke rol. Door middel van beelden proberen we draagvlak te creëren om bepaalde ontwikkelingen te bewerkstelligen.'

Handelingsperspectieven

Het project van Hans biedt een aantal handelingsperspectieven. Zo zijn er nieuwe managementmethoden voor processen en is er ervaring opgedaan met de verkenning binnen de agro met de provincie Gelderland. Hans: 'Oost NV is op zoek naar een framework. Er lopen nu veel initiatieven; wat kunnen ze leren van procesmanagement? Bovendien is de provincie Gelderland geïnteresseerd vanuit de New Triangle benadering.'

Projectcriteria

Hans'project in het kort:

- Het project voldoet aan de gestelde criteria. Zo draagt het bij aan nieuwe kennis of een combinatie van bestaande kennis over één van de thema's van het Wetenschappelijk Programma.
- Het project is van voldoende wetenschappelijke kwaliteit
- Het onderzoek kent een inter-/transdisciplinaire opzet
- De onderzoeksvraag is afkomstig uit het Praktijk Programma, dan wel is bedoeld om resultaten op te leveren voor toepassing in het Praktijk Programma.

Value for money

Optimising farm and cooperative investments in a 3-p perspective

Indiener: Miranda P.M. Meuwissen (WUR)

Samenwerking: NCR, coöperaties

Relevante thema's: 2 (inventions for ..) en 3 (organising innovation ..)

Vorm: Het onderzoek wordt bij voorkeur ingevuld via een aio-project.

Doel

Overall: Met welke investeringen, waar in de keten, wordt een optimaal 3-p resultaat bereikt, per schakel en voor de keten als geheel.

Onderliggend: Is het voor de primaire sector "3-p-economischer" om te investeren in het eigen bedrijf of in een coöperatie.

Toegevoegde waarde binnen wetenschappelijk programma

Een raamwerk voor - en een berekening van - een (meer) optimale invulling van de verschillende 3-p facetten van duurzaamheid dragen bij aan Agro Innovatie Systemen die op een efficiënte manier invulling kunnen (blijven) geven aan duurzaamheid.

Plan van aanpak

In het onderzoek worden vier stappen onderscheiden:

- (1) State of the art (review). Met analyses van (i) de huidige 3-p performance van bedrijven in de keten, en (ii) het huidige belang van bedrijfsvermogen uit de primaire sector in coöperaties.
- (2) Farm and cooperative 3-p investment behaviour (data analysis). Voor geselecteerde bedrijven wordt nagegaan welke 3-p investeringen de afgelopen jaren gedaan zijn. Er wordt hierbij zoveel mogelijk aangesloten bij recente studies rond dit onderwerp.
- (3) 3-p return on investments (economic analysis). Centraal in dit onderdeel staat de afweging tussen (3-p) investeringen en (3-p) performance.
- (4) 3-p optimal value for money (optimisation model). In dit deel van het project worden performance en investeringen geoptimaliseerd, partieel (per 3-p onderdeel, per schakel) en overall.

Bespreking met Tom Veldkamp

Value for money

Miranda werkt een dag per week bij Interpolis en heeft een achtergrond in risicomanagementonderzoek. Het projectidee betreft een AIO project.

Wanneer er gekeken wordt naar de meerwaarde binnen het portfolio, blijkt dat de profitkant er weinig in zit. Wel zijn er verbanden mogelijk met andere aio's van TransForum die gericht zijn op adaptieve leerprocessen. Het leerpunt van TransForum is dan ook vooral dat er een verbinding is met dit thema van het Wetenschappelijk Programma en dat er tevens bedrijven met dit project gefaciliteerd worden. Is het project dat Miranda heeft ingediend vernieuwend? In het gesprek wordt duidelijk dat duurzaamheid steeds meer een geaccepteerd begrip is bij het bedrijfsleven. Belangrijk is echter dat er nog geen aanknopingspunten zijn om te beoordelen wat een duurzame investering oplevert. Of, om te spreken in termen van de 3P's: 3P Return on Investment. 'Maar', zegt Tom Veldkamp, 'als er over return on investment wordt gesproken, wordt niet enkel aan geld gedacht. Een betere titel zou naar mijn idee 3P Value for sustainable development zijn. Miranda reageert hierop met: 'Of Decision support for better 3P value; het begin is altijd money, maar de output kan in verschillende currencies zijn.'

Onderzoeksvraag en -aanpak

Miranda wil zich met dit project richten op VION, zuivelindustrie en pootaardappelen, ofwel coöperaties. Deze coöperaties kunnen immers risico nemen en leden verplichten om investeringen te doen. Bovendien richten de coöperaties een forum voor duurzaamheid op. Een belangrijke vraag is wie de regie in de keten neemt. Meestal is dat de coöperatie, bijvoorbeeld Campina. Zulke georganiseerde bedrijven hebben decision support systemen nodig om concrete scenario's door te rekenen. De factoren Planet en People kun je daarin alleen op een schaal aangeven, niet alles is te vertalen in geld. Vraag aan Miranda: dat zijn al drie variabelen, en vervolgens nog meerdere subaspecten, is dit allemaal wel haalbaar in een multicriteria systeem? Weeg daarin nog mee dat verschillende aspecten door verschillende stakeholders verschillend worden gewogen, en dat duurzaamheid een normatief begrip is. Miranda antwoordt dat alles begint bij de stakeholders, zij maken verschillende afwegingen. Wellicht kunnen investeringen benoemd worden. Het zou interessant zijn om na te gaan wat dit oplevert in termen van de 3 P's, of er een schaal kan worden opgesteld. Hierin moeten ook trade-offs worden meegenomen, maar hoe?

Bijdrage aan Beelden van Duurzaamheid

Het project van Miranda levert volgens haar een grote bijdrage. Het profitaspect zit immers tot nu toe weinig in thema 'Beelden van Duurzaamheid', terwijl haar voorstel daar juist wel op ingaat. Tevens biedt het mogelijkheden om het resilience concept mee te nemen in onderzoek.

Handelingsperspectieven

Coöperaties worstelen steeds meer met de vraag waar ze met betrekking tot duurzaamheid mee moeten beginnen. En bovenal, wat de voordelen voor hen zijn. Bedrijven maken dan ook eerder zelf de keuze waarin ze investeren en hoeven dus niet meer door een externe partij zoals de overheid tot duurzaamheid gedwongen te worden. De vooronderstelling van dit onderzoek is dan ook dat bedrijven niet enkel meer in euro's denken, maar ook in andere currencies.

Kader projectcriteria

Miranda's project in het kort:

- Het project draagt bij aan nieuwe kennis of combinatie van bestaande kennis over één van de thema's van het Wetenschappelijk Programma.
- Het project is voldoende wetenschappelijke kwaliteit (peer review). Op primair bedrijfsniveau is hierover niet veel onderzoek gedaan, ook is de literatuur niet paraat.
- Promotor is beschikbaar - Alfons Oude Lansink (bedrijfseconomie) en Ruud Huurne (risico gebied) – en Miranda is vier jaar beschikbaar voor begeleiding.
- Het project is meer een aio dan een post doc, omdat een aio meer te vormen is. Wel vereist het meer competenties aan een AIO doordat er veel met bedrijven gecommuniceerd moet worden.
- De onderzoeksvraag is afkomstig uit het Praktijk Programma, dan wel bedoeld om resultaten op te leveren voor toepassing in Praktijk Programma.
- Het onderzoek kent een inter- / transdisciplinaire opzet. Het is vanzelfsprekend dat de onderzoeker gezamenlijk optrekt met bedrijven.

Transdisciplinair onderzoek naar Zilte Landbouw

Indiener: Barbara Regeer (VU Amsterdam)

Zoutwaterlandbouw is een veelbelovende strategie voor ruim 100.000 hectare akkerland dat in Nederland onder de zeespiegel ligt en deltagebieden elders op de wereld. In Nederland wordt de grond in veel gebieden steeds zilter vanwege de stijgende zeespiegel en een ander watermanagement. De opbrengst van normale gewassen daalt hierdoor sterk. In het Innovatieve Praktijkproject 'Zilte Landbouw' wordt geëxperimenteerd met de teelt van voederbieten, de groentegewassen zeeaster en zeekool en de graangewassen spelt, quinoa en gerst. Vanuit de biologie wordt onderzocht welke factoren het adaptatievermogen van deze gewassen aan brak water kunnen optimaliseren. Wetenschappelijke inzichten vanuit genomics, systeemecologie (et cetera) worden gecombineerd om de mogelijkheden voor zilte landbouw te onderzoeken. Vanuit innovatiestudies weten we dat voor een succesvolle ontwikkeling van nieuwe teeltsystemen en afzetmogelijkheden voor zouttolerante gewassen, ook andere kennis nodig is. Daarom stellen we een transdisciplinair onderzoeksproject voor waarin biologische en landbouwkundige kennis wordt gecombineerd met kennis over transitie, maatschappelijke processen, complexe samenwerkingsprocessen (KOMBI) en marktontwikkeling.

Toegevoegde waarde voor het Wetenschappelijke Programma

TransForum beoogt bij te dragen aan een transitie van een Landbouw Kennisinfrastructuur naar een Agro Innovatie Systeem. Samenwerking tussen wetenschap en praktijk en tussen gamma- en bètawetenschappen is daarbij van groot belang. In dit onderzoek wordt een transdisciplinaire werkwijze toegepast waarbij kennis vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines wordt geïntegreerd en waarbij (vaak impliciete) kennis van verschillende stakeholders buiten de wetenschap wordt gearticuleerd en benut. Het expliciteren van dit proces, en de belemmerende/stimulerende condities voor de samenwerking tussen al deze actoren, vormt het onderwerp van dit onderzoek.

Thema 3: Organiseren van innovaties voor duurzame ontwikkeling

Dit onderzoeksproject gaat over samenwerking. Of specifieker, over kennisintensieve samenwerkingsprocessen in de agro-sector. Kennis over dit type transdisciplinaire onderzoeksprojecten is in ontwikkeling en zal worden toegepast, en tegelijkertijd gegenereerd in het project. Belemmerende en stimulerende condities op regimeneau (cultuur, structuur, werkwijze), maar ook op individu-

eel niveau (competenties, attitudes) en maatschappelijke niveau (sociaal-economische ontwikkelingen) worden geanalyseerd en met elkaar verbonden. De hypothese is dat benodigde condities nooit allemaal aanwezig zijn en dat een succesvolle innovatiestrategie zich richt op het creëren van de benodigde condities op alle niveaus. Op welke manier dat wordt gedaan bij zilte landbouw is onderwerp van dit project.

Samenwerking

Binnen de Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen van de VU:

- Systeemecologie (Prof. Jelte Rozema, mede namens IPP Zilte Landbouw)
- Afdeling Biologie en Samenleving (Dr. Jacqueline Broerse, Drs. Barbara Regeer)

Naast het IPP Zilte Landbouw in Texel wordt samenwerking beoogd met praktijkpartijen in Zeeland, met InnovatieNetwerk, en Deltaraad.

Aanpak

- Inventarisatie zilte landbouw projecten (nationaal & internationaal)
- 'Learning histories' maken van twee projecten (waaronder Texel) waarbij het ontwikkelingstraject van het onderzoek wordt geëxpliciteerd. De inhoudelijke voortgang van het onderzoek wordt daarbij gekoppeld aan de (impliciete) procesaspecten van het onderzoek.

- Het maken van uitgebreide actoren analyse. Via groepsdiscussies met relevante actoren worden SWOT analyses voor zouttolerante gewassen gemaakt. Impliciete kennis van de actoren wordt hierbij geëxpliciteerd en vastgelegd.
- Reflectie op SWOT analyses in expertworkshops.
- Coachingstraject waarbij geleerde lessen worden geïntegreerd in praktijkprojecten.
- Monitoringstraject waarbij kennisintegratie in praktijkprojecten en de samenwerking tussen wetenschap en praktijk wordt gevolgd, geëxpliciteerd en continu teruggekoppeld.
- Opschaling: decontextualiseren van de kennis die is opgedaan in de projecten (generieke lessen) en recontextualiseren elders (internationaal, deltalanden).

Literatuur

Rozema J., H.J. Wiesenekker, R. Decae, J. Broerse, (1996) Landbouwproductie op brakke grond in 2040, In: "Duurzaamheid en Chemie. Een bundel essays". DTO, Delft

*Als we over dun ijs schaatsen, ligt
ons behoud in onze snelheid.*

Ralph W. Emerson

Groepsdiscussie

Transdisciplinair onderzoek naar Zilte Landbouw

Als interessant aan het voorstel werd genoemd dat het geschetste probleem nog niet algemeen erkend is. De vraag is dus of zoutresistente producten een niche-markt blijft of dat de overstap naar het 'dominante regime' moet worden gemaakt.

Een spreker vraagt naar de transitie-opgave in dit voorstel. En is dit wel een transdisciplinair onderzoek? Ook mist hij de vraagarticulatie uit de markt.

Een sterk punt van dit voorstel is dat de wetenschap hiermee bovenop de praktijk zit. Het gevaar zou wel kunnen zijn dat de verhouding onderzoekers – ondernemers scheef wordt.

Spreker raadde aan om andere landbouwsectoren erbij te betrekken, bijvoorbeeld bloembollen, of een project als 'Akkerranden'.

Bespreking met Evert Jacobsen

Transdisciplinair onderzoek naar Zilte landbouw

Barbara had dit onderzoek zelf bij thema 3 geschaard. De inschatting van de wetenschappelijke directeur is dat het onderzoek zich juist kan richten op de orgware van inventies, zeker omdat zilte landbouw zich in de inventiefase lijkt te bevinden en hier orgware componenten belangrijk in zijn.

Onderzoeksvraag

Wat is de precieze onderzoeksvraag? Tijdens het gesprek vindt eerst een inventarisatie plaats. Vragen die aan de orde komen, zijn:

- Hoe inventies te stimuleren en welke relaties zijn er met orgware, software en hardware?
- Is het een duurzame inventie? Wat zijn duurzame aspecten?
- Welke bijdrage levert het IP op Texel - het niche-experiment - aan een systeeminnovatie?
- Hoe op te schalen van contextuele kennis naar generieke kennis?
- In het geval van Zilte Landbouw, op welke wijze stimuleren dat KOMBI partijen gezamenlijk werken? Wat zijn dan obstakels?
- Wat zijn de handelingsperspectieven voor verschillende KOMBI-partijen met betrekking tot verzilting in Nederland?

Inventie

De inventie binnen dit project is een nieuwe functie van een gebied, reagerend op verzilting. De inventie werkt niet alleen vanwege de technische inventie, maar juist ook door het meenemen van de orgware en software aspecten. Het gaat om inbedding en opschaling. De bijdrage aan duurzame ontwikkeling is ook snel duidelijk: het is een oplossing voor verziltend Nederland.

Aanpak

In dit project is ruimte voor een aio die zelf de onderzoeksaanpak nader uitwerkt. Het project is een aanpak om verziltende landbouw te blijven stimuleren. Tevens is het mogelijk om naar andere markten als bijvoorbeeld tuincentra te extrapoleren, wellicht dat dit de businesscase nog interessanter maakt.

Resultaat

Het project moet resulteren in overdraagbare kennis over de psychosociale dimensie van transitie naar zilte landbouw, ofwel leiden tot algemene handelingsperspectieven.

Reflectie Evert Jacobsen

- Het project lijkt zich te focussen op een psychosociale aanpak.
- Het advies is om alle nationale experimenten te benutten, zodat dit project een gidsfunctie heeft voor de rest van Nederland die langzamer verzilt.

- Je zou ook internationaal in de grote delta's moeten werken. Kies ook internationaal delta-metropolen als vergelijkend materiaal.
- Er heerst twijfel of Texel wel het juiste vertrekpunt is. Beter is om de eerder verzilde situatie in Nederland als toekomstbeeld te nemen en van daaruit terug te redeneren naar verschillende afzetmarkten. Kortom, het onderwerp breder te trekken dus. Dit zorgt ervoor dat de impact groter is. Het urgentiegevoel is er namelijk nog niet: wat is de urgentie van de transitie die je hier voorstaat? Dit kan vanuit verschillende perspectieven van verschillende KOMBI-partijen belicht worden.
- Welke insteek wordt er gekozen? Specifieke leerervaringen op het gebied van zilte landbouw of meer generieke leerervaringen voor innovatieprojecten?

Naar een wetenschappelijke onderbouwing van zorglandbouw

Indiener: Tjard de Cock Buning (VU Amsterdam) en Jan Hassing (WUR)

Het aantal zorgboerderijen groeit als kool. Tussen 1998 en 2006 is het aantal toegenomen van 75 tot 600. De combinatie van landbouwproductie en gezondheidsdiensten is een echte vernieuwing in de landbouw- en de zorg- en welzijnssector.

Op de ruim 600 zorgboerderijen wordt een breed palet aan doelgroepen opgevangen en begeleid: variërend van mensen met een verstandelijke beperking tot probleemjongeren, dak- en thuislozen, verslaafden en dementierende ouderen. Zorgboerderijen hebben de potentie zich te ontwikkelen van een nichemarkt tot een belangrijke stroming in de gezondheidssector. Praktijkmensen en cliënten zijn enthousiast over de resultaten, maar de wetenschappelijke onderbouwing van de effecten ontbreekt. Derhalve bevelen de Gezondheidsraad en RMNO aan dat systematische onderbouwing van de gezondheidseffecten van zorgboerderijen noodzakelijk is voor verdere professionalisering van het werkveld. Dit sluit ook aan bij de lessen in het project 'Landbouw en Groen voor een gezonde samenleving' (praktijkproject van TransForum).

De inventie 'landbouw en zorg' kan van een nichemarkt ontwikkelen tot een mainstream als de effecten op gezondheid en welbevinden wetenschappelijk worden aangetoond. Het is in deze fase van belang dat voor de onderbouwing van de effecten van zorglandbouw wordt

aangesloten bij geaccepteerde en nieuwe, perspectiefvolle technieken uit de medische sector. Naast gestandaardiseerde vragenlijsten lijken nieuwe diagnostische methoden, waaronder neuro imaging technieken – zoals PET en MRI – en functionele genomics interessante opties te bieden om effecten van verschillende behandelingen met elkaar te vergelijken.

Toegevoegde waarde voor het wetenschappelijk programma

Met dit project wordt de mogelijkheid van een wetenschappelijke onderbouwing voor een belangrijke ontwikkeling voor het platteland – de zorglandbouw – nader onderzocht. Het brengt nieuwe relaties van de landbouw met de maatschappij tot stand rond het steeds belangrijker thema gezondheid. Het sluit aan bij wensen in de samenleving, ontwikkeling van diensten die een belangrijke economische drager kunnen zijn en het brengt een nieuwe kennisinfrastructuur tot stand. Deze kennisinfrastructuur, waarbij high tech en low tech diagnostiek gekoppeld worden aan een low tech vorm van therapie in zorgboerderijen, wordt met dit project versterkt. Het sluit aan bij vragen van de innovatiestrategie regionale ontwikkeling en bij prioriteiten gesteld door de Gezondheidsraad en de RMNO in de studie 'Natuur en Gezondheid'.

Thema en verbinding met het thema

Het project sluit aan bij thema 2: inventies voor duurzame ontwikkeling. De combinatie van landbouwproductie en gezondheidsdiensten is een prachtig voorbeeld van vernieuwing. Het echt mainstream worden van de inventie wordt belemmerd door het ontbreken van onderbouwing van de effectiviteit. Door gebruik te maken van diverse technieken die in de gezondheidszorgsector aanzien hebben en deze te combineren met de 'tacit knowledge' van de praktijk, kan de inventie verder gevoed worden.

Samenwerking

Het project is een samenwerking tussen de VU Amsterdam en Plant Research International (Wageningen UR). Er wordt verder samengewerkt met instellingen voor psychiatrie, verslavingszorg, dak- en thuislozenzorg (Arta Lievegoedgroep, Novadict Kentron, Streetcornerwork) en regionale organisaties van zorgboeren.

Wetenschappelijke expertise:

VU Amsterdam: Neuro-imaging technieken, transdisciplinaire onderzoekstechnieken

Plant Research International: zorglandbouw, expertise groen-gezondheid.

Tacit knowledge:

Actoren betrokken bij zorgboeren, zorginstellingen, et cetera. (boeren, cliënten, zorgprofessionals, etc).

Irreële doelen kunnen reële prestaties leveren

onbekend

Voorstel voor aanpak:

De ontwikkeling van cliënten uit de verslavingszorg en psychiatrie (behandeling) wordt gevolgd op zorgboerderijen en op reguliere vormen van dagbesteding en behandeling. In een quasi-experimentele opzet worden de verschillende behandelingen geanalyseerd en met elkaar vergeleken.

Het onderzoek is sterk inter- en transdisciplinair van aard. Er wordt gebruik gemaakt van de volgende methodieken om kennis over de effecten te verzamelen:

- Literatuur (uitgebreide review onder andere om conceptueel kader op te stellen).
- Gestandaardiseerde vragenlijsten (kwaliteit van leven, ziektebeelden, sociaal functioneren et cetera).
- Neuro-imaging technieken en andere relevante diagnostische technieken.
- Aangevuld met semi-gestructureerde interviews en focusgroepen.
- Bijeenkomsten met praktijkmensen en wetenschappers om uitkomsten van verschillende methodieken en technieken met elkaar te vergelijken.

Een uitgewerkte onderzoeksopzet wordt voorgelegd aan de medisch ethische commissie.

Groepsdiscussie

Naar een wetenschappelijke onderbouwing van zorglandbouw

Het interessante aan dit voorstel, vindt het publiek, is de mogelijkheid om het concept zorgboerderij uit de softe of alternatieve hoek te halen. Het bevat een nieuw onderzoeksgebied, nieuwe methodieken en het verband tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Men is erg benieuwd naar de wetenschappelijke onderbouwing van de effecten van zorgboerderijen.

Als aan te passen punt in het voorstel wordt genoemd: geef aandacht aan de mensen die in de omgeving van de boerderij wonen en werken.

Een sterk punt van dit voorstel is het systematisch onderzoek. Een mooi resultaat zou het behoud van agrarisch landschap zijn, en een stimulans voor biologisch eten. In de onderzoeksopzet wordt de verrassende samenwerking tussen drie partijen als sterk punt genoemd.

Een spreker vraagt zich af of een positief, waarneembaar effect ook een beklijvend effect zal zijn. Zij pleit daarbij voor het instellen van een groene of niet-groene controlegroep.

Bespreking met Evert Jacobsen

Naar een wetenschappelijke onderbouwing van landbouw

Wat is de inventie van dit project? De twee indieners Jan Hassink en Jacqueline Broerse zien een inventie niet alleen in de combinatie van landbouw & zorg en medische wetenschap, maar ook in de combinatie van zachte meetmethoden en neurowetenschap.

Bijdrage aan duurzame ontwikkeling

Dit project kent zeker een bijdrage aan duurzame ontwikkeling. Zo zijn zorgboerderijen vaak biologisch. Wanneer een boer hierop overstapt, wordt de bedrijfsvoering wel minder intensief, maar neemt zijn werkplezier echter toe. Economisch gezien zijn het ook steeds meer de combinaties die ertoe doen: nu liggen de gemiddelde inkomsten op 70.000 euro per jaar. Rondom de steden ligt de grootste markt, vooral rond Amsterdam neemt het aantal zorgboerderijen toe. Belangrijk is wel dat er een balans is tussen de landbouwtak en zorgtak. Er wordt namelijk aangenomen dat als de landbouwtak wegvalt, de gezondheidseffecten afnemen. Er zijn veel ervaringsverhalen die aangeven waar de kwaliteit en effectiviteit van dit onderwerp in zit. Wel is enige onderbouwing nodig. Er moeten niet alleen softe meetmethoden toegepast worden, maar ook nieuwe diagnostische technieken uit de neurowetenschap gebruikt worden. Dit is een expliciete vraag die van de zorgboeren zelf komt.

Aanpak

Hoe denken de indieners dit project aan te pakken? In eerste instantie door behandelstudies met controlegroepen op te zetten. Er zijn meerdere boerderijen nodig in de steekproef en er moet een keuze gemaakt worden uit de cliëntentypen, bijvoorbeeld mensen met een angststoornis of depressie. Belangrijk is dat er meerdere meetmethodes gebruikt worden en dat het project breder getrokken wordt dan de regio Amsterdam. Daarnaast is het van belang dat het lukt om toestemming te krijgen voor de behandelstudies. Hierin kan Dick Veltman, hoogleraar medische wetenschappen een rol spelen. Men denkt dat dit project door twee mensen kan worden geleid: een uit de VU en een uit de WUR; verder een postdoc en twee aio's.

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag van dit project is het in kaart brengen wat de effecten van landbouw en zorgbedrijf voor patiënten uit de psychiatrie en verslavingszorg zijn. Dit gebeurt aan de hand van een combinatie van standaardvragenlijsten, diepte-interviews met patiënten en boeren en innovatieve harde technieken als neuro-imaging. De grote uitdaging is om te meten wat je wil meten, en gebruik te maken van de juiste controlegroepen.

Notities

Obstakels bij het invoeren van open Tracking en Tracing

Indiener: Fred van Blommestein (Universiteit Groningen)

De faculteit Bedrijfskunde van de RuG is samen met TNO ICT en enkele partners in het buitenland een open omgeving aan het ontwikkelen voor Tracking en Tracing. RFID transponders kunnen in deze omgeving worden gebruikt met ieder (technisch geschikt) leesapparaat, maar ook barcodes of andere technologieën kunnen worden toegepast. De omgeving zorgt ervoor dat de informatie terecht komt op de plaats waar deze nodig is. De omgeving is volledig gedistribueerd en gebaseerd op open source en open standaarden.

Door beter te weten wat er met producten gebeurt (toepassing, levensduur, markt) kan de producent zijn productontwikkeling en logistiek optimaliseren. Door beter te weten wat de herkomst van producten is, kan de handelaar de verwerking beter aansturen en de kwaliteit beheersen. Het is ons gebleken dat toepassing van deze technologie in (pilot)projecten veelal stuit op commerciële en emotionele obstakels, terwijl keten- en sectorbreed gezien enorme voordelen kunnen worden behaald. In het verleden waren ook technische aspecten vaak de bottleneck. Deze zijn in de door ons ontwikkelde omgeving gebruiksvriendelijk opgelost.

Het hier gepresenteerde project behelst het introduceren van open Tracking en Tracing in een aantal (ongeveer vijf) ketens. De bedoeling is om precies te achterhalen op welke commerciële en emotionele weerstanden deze introductie stuit en om in theorie en praktijk maatregelen en strategieën te ontwikkelen om de weerstanden te overwinnen. Dit vanuit het perspectief van de verschillende belanghebbende ketenpartners en overheden.

De toegevoegde waarde

Veel ketenprojecten komen niet van de grond, stoppen na een initiële succesvolle start of blijken niet schaalbaar. Gestructureerde kennis omtrent de oorzaken daarvan en de beweegredenen van participanten ontbreekt vooralsnog. Die kennis is van groot belang om strategieën en tactieken te ontwikkelen voor initiatieven die wel succesvol en duurzaam zijn.

Door expliciet te leren van fouten en obstakels zal dit project bovendien een duurzame en schaalbare infrastructuur voor open en gedistribueerde Tracking en Tracing opleveren.

Het thema

Het project past binnen Thema 3: het organiseren van innovatieve systemen voor duurzame ontwikkeling. Het heeft ook raakvlakken met de andere thema's, met name met thema 2 ("inventions") en thema 4 (vraagmobilisatie naar diensten binnen een duurzame innovatieve omgeving).

De partners

Wij werken samen met TNO ICT. In het project mobiliseren we groepen ondernemers in verschillende agroketens. Er bestaan al een aantal goede contacten, onder andere met ZLTO, LEI en Wageningen UR, maar wij maken daarbij ook graag gebruik van het TransForum netwerk. Samen willen wij het veld benaderen. Wij streven naar een brede aanpak, niet naar het volgende losse initiatief.

De aanpak

De aanpak van het project is gebaseerd op een trechter. We starten met het organiseren van goed voorbereide workshops in een twintigtal ketens. Bij het begrip "keten" moet gedacht worden aan regionaal bepaalde aan elkaar levende groepen ondernemers rondom een bepaald product (bijvoorbeeld poot aardappelen, chrysanten of vleeskuikens). Waar onvoldoende animo voor een workshop kan worden gemobiliseerd, achterhalen wij de oorzaken. Deze zijn onderdeel van het projectresultaat! Vanuit de workshops worden (ongeveer vijf) pilots georganiseerd. In workshops waar dat niet lukt wordt weer nauwkeurig gedocumenteerd waarom niet (ook met behulp van vervolginterviews). Tenslotte worden ook de obstakels die de pilots bemoeilijken of zelfs laten mislukken nauwkeurig in kaart gebracht. Doel van het project is immers niet zozeer een succesvolle pilot, maar het duiden van de oorzaken van minder succes.

Groepsdiscussie

Obstakels bij het invoeren van open Tracking en Tracing'

Interessant aan het voorstel is dat Tracking en tracing essentieel is voor vraaggestuurde ketens. Het gaat in op de vraag wat de obstakels zijn. De brede aanvliegroute is een sterk punt.

In het voorstel moeten de obstakels worden vertaald in leerpunten en suggesties voor verbetering

De onderzoeksopzet moet worden verbeterd: welke vragen, hoe informatie verzamelen?

Voorts wordt aanbevolen om aandacht te besteden aan de verwerking van onderzoeksgegevens en de rapportage.

Diverse sprekers boden samenwerking en verbanden met andere projecten in dagverse producten aan.

*Door zich onmogelijke dingen ten doel
te stellen, bereikt men op den duur
mogelijke, waartoe men het anders
nooit zou hebben gebracht.*

Charles A. Sainte-Beuve

Bespreking met Evert Jacobsen

Obstakels bij de invoering van open tracking en tracing

De toelichting van het project doet Fred van Blommestein aan de hand van sheets. 'De ervaring leert dat het moeite kost om innovaties binnen ketens tot stand te brengen. Onze aanleiding is het project dat nu loopt voor de Europese Unie: de ontwikkeling van open source tracking en tracing: open standaard. De technische inventie is er al wel en daar zijn ook al enige publicaties over geweest.' De twee indieners willen deze gedachte nu toepassen in een aantal concrete pilotketens. Zo willen ze het proces observeren en de obstakels inventariseren, met name in de orgware en software. Hierna kan in een tweede poging de lering toegepast worden. Het resultaat? Een instrument voor toekomstige perspectieven. De toelichting roept bij Evert Jacobsen een vraag op. Zo vraagt hij zich af wat open tracking & tracing betekent voor duurzame ontwikkeling. Het antwoord luidt: ketens die goed aangestuurd kunnen worden, zijn efficiënter. Transparante ketens zijn extern beter beoordeelbaar waardoor duurzame ontwikkeling beter te beïnvloeden is. Bovendien zijn aspecten van duurzame ontwikkeling die je hier aanpakt, mede afhankelijk van de ketens die je kiest. Daar kun je wel op sturen.

Inventie

Vraag is natuurlijk of dit project wel een inventie is en past binnen het thema. Het projectidee past binnen thema 2 omdat de software en orgware van inventies centraal kan staan in de vraagstelling. De indieners zelf hadden vooraf gekozen voor thema 3, omdat hun project een combinatie is van verschillende zaken. Dit heeft te maken met het feit dat open standaarden kritische massa nodig hebben, vandaar dat de ambitie is om gedurende dit project massa te realiseren door veel verschillende projecten. In feite willen men een poor men's solution in plaats van de dure gesloten systemen, zoals Nutrace bijvoorbeeld.

Aanpak

Dit project vraagt om verschillende soorten mensen. Het is een combinatie van aio en postdoc potentieel. Wellicht toch meer in de richting van postdoc, omdat er nog niet een duidelijke vraagstelling voor een aio in zit.

Conclusie

Dit project koppelt niet direct naar huidige IP's, maar sluit wel goed aan bij algemene ervaringen in ketensamenwerkingsprojecten

- Er is sprake van veel lange ketens met kleine bedrijven waardoor deze "poor men's solution" goed past. Het is vooral de investeringsdrempel die de sector tot nu toe parten heeft gespeeld. Juist de combinatie van logistiek én voedselveiligheid én marketing is positief. Immers, in veel sectoren buiten de landbouw wordt minder integraal gewerkt.
- Het project richt zich op handelingsperspectieven voor ondernemers.
- Het project is een combinatie van meerdere disciplines en is tevens transdisciplinair.

Notities

De rol van identiteit en sociaal kapitaal in rurale samenwerkingsverbanden in de context van het IL

Indiener: Jifke Sol (Universiteit Wageningen)

In verschillende rurale gebieden van Nederland organiseren nieuwe samenwerkingsverbanden van boeren, burgers en bestuurders zich rond de nieuwe plattelandsthema's zoals waterbeheer, toerisme, cultuurhistorie, identiteit, et cetera. Deze samenwerkingsverbanden zijn vaak voortgekomen uit de wens van de betrokkenen om vanuit integrale visies op gebiedsontwikkeling diverse projecten te ondersteunen en te initiëren. De achterliggende drive is vaak de bedreiging die uitgaat van een gesignaleerde achteruitgang in duurzaamheid; boeren die stoppen, landschappen die verrommelen en dorpskernen die vitaliteit verliezen. Tegelijkertijd worden ook kansen gezien, kansen die boeren en landschap voor de toekomst kunnen behouden en waarbij ook de identiteit van een gebied sterker op de kaart kan worden gezet. Initiatieven zoals het herplanten van een verdwenen bos, nieuwe wandelpaden langs cultuurhistorische elementen, behoud van oude waardevolle landschapselementen en de ontwikkeling van biomassa vormen slechts een greep uit de vele initiatieven die op basis van (veelal) zelforganisatie tot stand komen. Twee gebieden waar dit heel helder is waar te nemen, zijn:

- De Peel in Brabant, waar PION als nieuw samenwerkingsverband opereert op het snijvlak van "bottom up en top down" en regionale actoren om de tafel houdt.
- In het Westerkwartier in Groningen speelt de Werkgroep Streekinitiatief (WSI) Westerkwartier deze rol, door initiatieven, kennis en beleid aan elkaar te verbinden.

Er wordt in dit verband gesproken van rurale governance netwerken die vanuit een nieuwe sturingsfilosofie samenwerken met hun (beleids)omgeving. Deze samenwerkingsverbanden vormen een mogelijke kraamkamer en podium voor de vorming en expressie van een of meer regionale identiteiten. Deze identiteiten worden als een belangrijk aspect van sociaal kapitaal van het netwerk gezien, waarmee de effectiviteit van het samenwerkingsverband mogelijk wordt vergroot. De effectiviteit van deze samenwerkingsverbanden hangt in grote mate af van de hoeveelheid sociaal kapitaal die wordt gegenereerd en toebedeeld aan de deelnemers. Met sociaal kapitaal in netwerken wordt onder meer bedoeld op:

- het onderling vertrouwen;
- de doorstroom van kennis en informatie;
- de wederkerigheid;
- de mate van samenwerking.

De hoofdvraag die in dit verband gesteld wordt, is welke rol het sociale kapitaal en de vorming van een regionale identiteit speelt in nieuwe samenwerkingsverbanden en daarmee in regionale ontwikkeling. Geeft een sterkere regionale identiteit inderdaad meer onderling vertrouwen en samenwerking? Deze vraag is ook interessant in de context van het aankomende ILG, waarin expliciet ruimte gegeven zal worden aan nieuwe beleidsarrangementen. Dat betekent dat de tweede onderzoeksvraag is in hoeverre het ILG belemmerend of stimulerend werkt op de vorming van identiteit en sociaal kapitaal in nieuwe rurale samenwerkingsverbanden. Deze vragen vallen binnen thema 3.

De toegevoegde waarde van dit idee voor het Wetenschappelijke Programma

De vorming van nieuwe identiteiten en sociaal kapitaal in nieuwe rurale samenwerkingsverbanden is een transitieproces waar veel rurale gebieden mee te maken hebben. Deze ontwikkeling is mogelijk een uiting van de behoefte om een tegenwicht te bieden aan processen van versnippering en verlies van controle op de eigen leefomgeving. Daarmee is een sterke behoefte aan (verschillende aspecten) van duurzaamheid te zien, bijvoorbeeld door grotere expressie van de sociaal-culturele identiteit, gebiedsbranding et cetera. Meer inzicht in de rol van identiteit en sociaal kapitaal in samenwerkingsverbanden kan de effectiviteit van deze netwerken vergroten. Dat biedt kansen op het versterken van de (sociale) duurzaamheid in gebiedsontwikkeling.

De verbinding met Thema 3: Organiseren van innovaties voor duurzame ontwikkeling

De ontwikkeling van regionale identiteit(en) vindt plaats in de niches van de samenleving. Genoemde regionale samenwerkingsverbanden bieden daar ruimte voor; zij faciliteren en organiseren de innovaties die zich vanuit het gebied aandienen. Doel is te ontdekken of en hoe de constructie van regionale identiteit en sociaal kapitaal als voertuig van (regime)transitie van regionale samenwerking gezien kan worden en in hoeverre het ILG daarin belemmerend of stimulerend is.

Samenwerking

Groningen: Westerkwartier: Werkgroep Streekinitiatief Westerkwartier, Van Hall- Larenstein, Vakgroep Sociologie van Wageningen Universiteit

Brabant: De Peel: PION; ZLTO, LNV-zuid, Vakgroep Sociologie Wageningen Universiteit.

NB vraagstukken rondom identiteit spelen ook in IP Nieuwe Markten en Vitale coalities (Heuvelland) en in het Groene Woud.

Aanpak

PHD-Onderzoek naar de wijze waarop identiteit en sociaal kapitaal zichtbaar zijn in rurale netwerken door middel van participatief (action research) onderzoek. Het onderzoek draagt mogelijk bij aan de versterking van het sociale kapitaal. De relatie leggen naar verandering van typen van organisatie, onderhandeling en effectiviteit van het samenwerkingsverband. Een vergelijking maken tussen ten minste twee gebieden.

Groepsdiscussie

De rol van identiteit en sociaal kapitaal in rurale samenwerkingsverbanden in de context van het IL

Jifke presenteert haar project. De onderzoeksvraag is: Welke rol speelt regionale identiteit in de vergroting van het sociaal kapitaal van nieuwe samenwerkingsverbanden? En welke impact heeft dat op het gebied?

Jifke licht toe: de sociale cohesie verbreekt. Er zijn groepen die samenwerken in informele, niet-hiërarchische netwerken. Zij creëren sociaal kapitaal: dat is onderling vertrouwen, verbondenheid, het cement van gemeenschappen. Zo wordt sociale duurzaamheid onderdeel van de totale duurzaamheid.

Er lopen al twee projecten, in de Peel en het Westerkwartier. De investeringsregeling Landelijk Gebied (ILG) hindert initiatieven als deze projecten. Jifke wil de projecten monitoren om te bezien of de ILG moet worden aangepast.

Het publiek vindt het een uiterst interessant gegeven: identiteit en sociaal kapitaal als basis voor samenwerking. De poging om de sociale aspecten van duurzaamheid te vangen wordt toegejuicht. Eindelijk iets op sociale duurzaamheid! Dit project gaat uit van de mens, van de behoeften van mensen in een bepaald gebied. Het onderzoek komt tegemoet aan een relevante maatschappelijke

vraag. Het idee dat identiteit mede gevormd kan worden door het landschap vindt men een vondst. Dat geldt ook voor de wisselwerking tussen identiteit, sociaal kapitaal en samenwerking. Samenwerking heeft de toekomst, mensen moeten over de schutting kijken, ook naar andere sectoren. Welke samenwerkingsverbanden hebben we nodig in 2020?

Deze bottom-up benadering, met burgerparticipatie, wordt gezien als een sterk punt. Dat geldt ook voor de samenwerking tussen onderzoek, onderwijs en bedrijfsleven in het project.

Wellicht kan het project zo een typologie opleveren van actoren die een rol spelen.

Er zijn toch enkele punten van kritiek: zo wordt gevraagd waarom dit onderzoek nodig is. Kun je wel spreken van een gebiedsidentiteit, hoe wordt die opgebouwd of bepaald, welke factoren spelen mee, wat is de rol van het landschap? En wat kun je doen met de uitkomsten?

Diverse aanpassingen worden aanbevolen: maak allereerst duidelijk waar verschillende termen zoals identiteit, soci-

ale cohesie, top-down en bottom-up voor staan. Beschrijf hoe het krachtenveld in elkaar zit. Maak een vergelijking met gebieden waar de sociale cohesie grotendeels verdwenen is. In hoeverre is het resultaat ook relevant voor andere gebieden: neem dit mee in de vraagstelling. Wat is de uitstraling naar andere regio's? En betrek degenen die uit de streek vertrokken zijn en posities in bekleden in politiek en bedrijfsleven elders als ambassadeurs.

Veel sprekers willen aansluiten met verwante projecten, kennis en ervaring inbrengen. Ook wordt aanbevolen om een referentiekader te scheppen voor mogelijke nationale of Europese subsidies.

*Logica brengt je van A naar B,
verbeelding brengt je overal.*

Albert Einstein

Bespreking met Hans Mommaas

De rol van identiteit en sociaal kapitaal in rurale samenwerkingsverbanden in de context van het IL

Jifke Sol is socioloog, adviseur en onderzoeker op plattelandsontwikkeling. Ze combineert dit met procesbegeleiding. Haar observatie voorafgaand aan het gesprek is dat identiteit een goede aanvulling en praktijkgericht is, al moet de methodologie wel meer worden onderbouwd.

Vraagstelling

De vraagstelling van het project is: op welke wijze zijn identiteit en sociaal kapitaal zichtbaar in rurale netwerken? Achtergrond van deze vraagstelling is dat mensen over het algemeen samenwerkingsverbanden vormen om invulling te geven aan hun eigen verantwoordelijkheid voor hun eigen regio. Of dit plan slaagt, is afhankelijk van de identiteit van de groep. Identiteit uit zich in 'wij', in taal, in landschap, in omgangsvormen, in wie zijn wij en wie willen wij zijn. Het is de smeerolie voor de samenwerkingsverbanden.

Meerwaarde binnen het portfolio

De grootste vraag binnen dit kader is hoe identiteit zich verhoudt tot de innovatievraag. Daar is een aantal opmerkingen over gemaakt.

- Zoals het zich voordoet is het een sociale innovatie.

- Veel samenwerking is niet per definitie goed voor duurzame ontwikkeling.
- Samenwerking staat ten dienste van duurzame ontwikkeling; maar soms moet je ook de samenwerking doorbreken.
- Regimeverandering ontstaat als nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan, gericht op nieuwe duurzame toekomstontwikkeling.
- Is het ontbreken van gebiedsidentiteit dé belemmering voor innoverend vermogen ten dienste van duurzame ontwikkeling?
- Het spannende is wat de bijdrage is van identiteit en sociaal kapitaal aan de veerkracht van de regio.

Talenten vinden oplossingen, genieën ontdekken problemen.

Hans Krailsheimer

Leermoment TransForum

Dit project kent niet alleen leermomenten voor Jifke Sol, maar ook voor TransForum. Zo is vooral de vraag onder welke condities identiteit en sociaal kapitaal regionale veerkracht en innoverend vermogen kan stimuleren of belemmeren. Ook komt naar voren wat gebiedsidentiteit impliceert voor de beelden van duurzame ontwikkeling, behoud, ontwikkeling en emancipatie, hoe identiteit wordt vormgegeven en hoe verborgen identiteit in relatie staat tot gebiedsontwikkeling. In de institutionele context komt de vraag op naar het innoverend vermogen van gebiedsorganisatie. Jifke Sol maakt hierbij onderscheid tussen binding en bonding.

Conclusie

Het projectidee heeft weinig meerwaarde ten opzichte van andere voorgenomen activiteiten binnen het portfolio, vooral omdat het zich ook richt op regionale ontwikkeling en vitale coalities. De innovatievraag is onvoldoende helder; regionale identiteit kan namelijk zeer belemmerend zijn voor innovaties! Er heerst dan ook twijfel of het ontbreken van gebiedsidentiteit dé belemmering is voor innoverend vermogen ten dienste van duurzame gebiedsontwikkeling. Bovendien is het projectidee methodologisch niet onderbouwd. Ook na het gesprek is er geen zicht op een duidelijke probleemstelling, hypothese en aanpak.

Innovatie en coöperatie

Coöperatieve ondernemingen brengen zowel voor- als nadelen voor innovaties in agroketen. Welke kenmerken van organisatiestructuur en -cultuur stimuleren innovatie, en hoe kunnen coöperatieve ondernemingen deze kenmerken versterken?

Indiener: Jos Bijman (WUR)

Innovaties in de agroketen komen meestal tot stand in netwerken van ondernemingen. Een bijzondere vorm van een dergelijk samenwerkingsnetwerk is de coöperatie. Bijzonder vanwege de directe betrokkenheid (via eigendom en bestuur) van agrarische producenten bij een verwerkende en verhandelende schakel in de keten. Bijzonder ook vanwege de democratische besluitvorming en de daarbij noodzakelijke sociale mechanismen als betrokkenheid, vertrouwen en informele informatie-uitwisseling. Deze sociale mechanismen spelen een belangrijke rol in het efficiënt aansturen van de collectieve onderneming, maar ook in het uitwisselen van kennis.

De coöperatie is nog altijd de dominante ondernemingsvorm in de verwerking en afzet van land- en tuinbouwproducten: traditioneel sterk in groente, fruit, aardappelen, sierteeltproducten en zuivelproducten, maar meer recent ook in biologische producten, streekproducten en zelfs in het vermarkten van natuur. Klassieke redenen voor het bestaan van de coöperatie zijn het verkrijgen van onderhandelingsmacht, het reduceren van transactiekosten (bijvoorbeeld reductie van informatiekosten via de veiling)

en het benutten van schaalvoordelen. Terwijl deze redenen in meer of mindere mate nog steeds van kracht zijn, is innovatie tegenwoordig een veel belangrijker reden voor horizontale en verticale samenwerking. Veel nieuwe coöperaties (inclusief telers- en kwekersverenigingen) worden speciaal opgericht om nieuwe producten (=goederen en diensten) te ontwikkelen en te vermarkten.

Dit project moet inzicht verschaffen in de interactie tussen innovatie en organisatie, door te onderzoeken welke mogelijkheden en beperkingen er voor innovatie zijn met betrekking tot de coöperatieve ondernemingsvorm. Hoe stimuleren coöperaties innovaties bij hun leden? Hoe combineren coöperaties innovaties op het niveau van de ledenbedrijven met innovaties op het niveau van de coöperatieve onderneming (bijvoorbeeld combinaties van innovatieve productie met innovatieve marketing)? Hoe kunnen coöperaties ten behoeve van kennisuitwisseling en innovatie gebruikmaken van de duurzame sociale relaties die er bestaan tussen leden onderling en tussen leden en coöperatie?

Toegevoegde waarde voor het Wetenschappelijk Programma

Het project biedt inzicht in de relatie tussen innovatie en stimulerende organisatievormen.

Vanuit het economisch-organisatorisch perspectief dat ondernemingen instituties zijn die coördinatie- en motivatieproblemen tussen economische actoren oplossen, zullen we onderzoeken welke coördinatie- en motivatiemechanismen binnen collectieve ondernemingen een stimulerend effect hebben op innovaties. Dit levert inzicht in effectieve en efficiënte organisatie van op innovatie en kennisuitwisseling gerichte samenwerking.

Binnen welk thema past het idee?

Dit projectidee sluit aan bij het thema "Organiseren van innovaties".

Samenwerking

Nationale Coöperatieve Raad voor Land- en Tuinbouw (NCR), The Greenery, FloraHolland, Fruitmasters.

Aanpak

Kwantitatief onderzoek naar de relatie tussen organisatiestructuurkenmerken en innovatieactiviteiten van traditionele en nieuwe coöperaties (inclusief telers- en kwekersverenigingen). Daarnaast casestudies van coöperatieve ondernemingen die zowel (product- en proces-)innovaties ontwikkelen als zelf innovatieve organisatiestructuren toepassen.

Groepsdiscussie

Innovatie en Coöperatie

Jos Bijman licht toe dat de projectvraag is: Is de vorm waarin samenwerking tot stand komt van invloed op de innovaties die tot stand komen?

Coöperaties zijn traditionele samenwerkingsvormen, ze worden als belangrijk ervaren door boeren. Nieuwe vormen zijn telers- en kwekersverenigingen, milieucoöperaties, verenigingen en stichtingen. Die zijn vrijwillig en democratisch, dus het bereiken van consensus is belangrijk. De samenwerking tussen agrariërs en de milieubeweging houdt op als de subsidie wegevalt, omdat de belangen van deze groepen tegengesteld zijn.

Als interessant aan dit projectidee wordt door de deelnemers genoemd: het onderzoek naar faal- en succesfactoren van innovatie, een nieuwe manier van werken aan coalitievorming. Daar is nog niet veel over bekend. Het voorstel sluit aan bij de historisch belangrijke rol van coöperaties.

Op de vraag: waar komt de onderzoeksvraag vandaag? Antwoordt Jos: vanuit mezelf, maar de vraag speelt ook bij coöperaties. Jos heeft nog geen gesprekken gevoerd met coöperaties over het projectvoorstel, eerst wil hij het voorstel goedgekeurd hebben. De deelnemers aan de discussie vragen naar de reden waarom in het onderzoek wordt vastgehouden aan de coöperatie als rechtsvorm. Moet er wel-

licht naar andere vormen zoals syndicaten worden gekeken? En hoe zit het met het lerend vermogen van coöperaties?

De deelnemers aan de discussie vinden dat coöperaties goede omgevingen zijn voor incrementele innovatie, maar TransForum zoekt naar radicale (systeem-)innovaties. Is een coöperatie dan niet belemmerend? Een spreker vindt dat de vraagstelling erg globaal is, en beveelt aan om bij de innovatievraag te beginnen en te kijken welke samenwerkingsvorm daarbij past. Een ander zegt dat je innovatie ook als uitgangspunt kunt nemen, voor een vergelijking tussen succesvolle en gefaalde innovaties. En, wordt aangevuld, kijk ook naar de non-food sector, bijvoorbeeld de duurzame woningbouw.

Men merkt op dat marktgericht en innovatiegericht soms met elkaar verward kunnen worden, een helder onderscheid is nodig. Daarnaast wordt opgemerkt dat het project voornamelijk door een onderzoeks- en rendementsbril wordt bekeken. Wellicht is het interessant om ook door een andere bril te kijken.

De deelnemers aan de discussie dringen vooral aan op concretisering van het voorstel. Jos Bijman is erg ingenomen met alle suggesties en gaat vol goede moed naar zijn gesprek met de wetenschappelijk directeur.

Bespreking met Hans Mommaas

Innovatie en Coöperatie

Meerwaarde binnen portfolio

De meerwaarde van dit project binnen het portfolio is vrij groot. Vragen die in dit project centraal zouden kunnen staan: welke producentenorganisaties leiden tot welk innoverend vermogen en vice versa; welke mechanismen werken belemmerend en stimulerend voor het onderling innoverend vermogen van ondernemers; hoe zit het met het vertrouwen, verwaarding, afrekenbaarheid van individuen in zo'n collectief; en wat zijn duurzame samenwerkingskarakteristieken?

Idee

Duidelijk wordt in het gesprek dat het project dat Jos voordraagt geen voorstel is maar een idee. Het centrale idee van zijn project verwoordt hij als volgt: 'In de Nederlandse land- en tuinbouw zijn coöperaties een belangrijke ondernemingsvorm. De leden zijn zowel economisch als in gedachten boer en tuinder. Coöperaties zijn ondernemingen, samenwerkingsvormen en verenigingen. De karakteristieken hebben invloed op het soort innovaties die binnen de coöperatie tot stand kunnen komen, op het niveau van de individuele boer, op het niveau van de coöperatie en tussen deze niveaus. Wat zijn coöperaties? Het zijn producentenorganisaties, variërend van juridische coöperaties tot kleinschalige bv's. De samenwerking is geïnstitutionaliseerd in coöperaties.' De hypothese die Jos daarbij gebruikt is dat het type producentenorgani-

satie bepalend is voor de karakteristieken van de samenwerking die ontstaat, welke een bepaald type innovaties stimuleert of belemmert. Een andere mogelijke samenwerking is die van agrarische natuurverenigingen die aan regionale vermarketing van hun producten doen.

Op de vraag of er een theoretisch perspectief is, komt er uit de economische organisatietheorie het volgende naar voren: een coöperatie is een organisatievorm met lage transactiekosten tussen partijen. Zie ook de transactiekosten theorie van Williamson, en social governance/ informele samenwerking. Mogelijke partners hierbij zijn Onno Omta en Gert van Dijk.

Conclusie

Het projectidee is innovatief en laat voldoende ruimte voor het incorporeren van de doelstellingen en leervragen van TransForum. De projectindiener is zeer goed in staat mee te denken met de belangen van TransForum. Het projectidee heeft een relatie met meerdere innovatiestrategieën.

Governance of Multifunctionality in Food Marketing

Indieners: Victor Immink (WUR) en George Hendrikse (EUR)

Introduction

Food producers face a range of problems achieving sufficient added value that justifies investments in new technology and food concepts that at the same time contribute to animal welfare and nature conservation. Transition to integrated embeddedness of quality production and cooperation of producers with channel intermediaries and environmental parties in the region offers potential on the supply side as well as the demand side. Regional cooperation allows production of agrarian products and landscape/nature and tourism. The project addresses the knowledge gap regarding regional channel/networks development and new governance designs, where the different parties involved in the region cooperate to be commercially successful in a viable, sustainable way. The project aims to identify ways to organize multifunctional regional channels with a commercial goal.

Theme 3

The project has links with theme 3: Organizing innovation systems for sustainable development in agribusiness and rural areas. The shaping of organizations and contracts, a non-market form of governance, is a heterogeneous phenomenon, which can be accomplished in different fashions, vertically, horizontally or a combination and at

different levels. This project focuses on these forms of governance to identify innovation strategies for regional development and new combinations of activities at the regional level.

Approach of the project

A distinction is made between the internal channel and the external channel, i.e. the focal channel and the channel environment. In the approach the internal channel is further divided into vertical channel cooperation and horizontal channel cooperation.

In Chapter 2 the question is addressed how producers cooperate in the vertical channel with channel intermediaries such as retailers, i.e. agent and principle. These parties play a pivotal role in the success of the producer, but how do channel parties deliberate with each other about marketing and what governance structure works?

In Chapter 3 the horizontal cooperation between the entrepreneurs of farm shops, their cooperation or non cooperation with multiple local principles is studied. Besides characteristics of the individual firms, such as firm size and entrepreneurship, also environmental characteristics are taken into account to determine the success of the adopted governance form.

Chapter 4 focuses on the interaction of the internal channel with its environment. How can regional parties, food producers together with local NGO's such as landscape organisations and government that have a stake in the region, cooperate to market tourism and nature conservation besides food products? The study addresses the governance in multiple tiers in a particular region.

Project team

The project team involves researchers (G. Hendrikse, supervision, L. Feng, Ph-D student), practitioners (producers, landscape organisations and government), and/or their representative institutions (e.g. NJAK, Vrienden van het Platteland).

Groepsdiscussie

Governance of Multifunctionality in Food Marketing

Na de presentatie van Victor en George wordt gevraagd om een nadere toelichting. Men kreeg het idee van het project niet snel helder, en de begrippen contracten en governance bleven onduidelijk.

Op de vraag: 'Gaat het project over vermarkten, besturen of andere factoren?' antwoordt Victor dat het gaat over institutionele inbedding van de verbreding. Het gaat over professionalisering van ondernemerschap, iets waar boeren weinig van weten. Het publiek protesteert: maar waarom moet hierover onderzoek worden gedaan bij boeren? Dit is toch iets waar elke ondernemer tegenaan loopt?

Een andere vraag gaat over de contracten in het voorstel. Is governance niet veel breder dan contracten? Is dit wel de goede insteek? Een ander vraagt door: bent u niet te snel aan het inzoomen? Moet niet eerst onderzocht worden wat de belemmerende factoren zijn voor boeren om te verbreden?

Een andere spreker betoogde dat in de verbrede landbouw vaak een verschuiving van taken optreedt bij boeren. De verbrede activiteit ontwikkelt zich van bijzaak tot core business. Deze taakverschuiving komt vanzelf en verandert in de tijd. Maar is een contract hierbij wel nodig?

Een andere spreker zei dat in governance verbanden ontstaan waarvan te verwachten is dat er allerlei gedoe ontstaat. Is het dan niet interessant om te onderzoeken hoe je goede governance, of hoe verbeter je governance? Welk nieuwe type omgangsafspraken zijn er nodig? Nu zie je in de praktijk dat twee ondernemers elkaar vinden, vertrouwen in elkaar opbouwen en dan samen iets organiseren.

Bespreking met Hans Mommaas

Governance of Multifunctionality in Food Marketing

De essentie van het ingediende project is de multifunctionaliteit van het onderzoek. De boer heeft een eigen bedrijf met een veelheid aan verschillende activiteiten; hoe kun je dit institutioneel inbedden of faciliteren om dit tot bloei te laten komen? Er zijn meerdere principalen (principal agents), zoals de boer, overheid en landschapsorganisaties. Maar de vraag is hoe grijpt dit op elkaar in? De governance of principalities heeft zowel horizontale als verticale verbanden. Het project dat is ingediend, loopt al een tijdje en is een promotieonderzoek van Victor Immink. Zo is het hoofdstuk over marketing agreements al af. Dat houdt in het kort in: contracten tussen producenten en personen in kanalen, onderscheid tussen inkomensrechten/incentives versus beslissingsrechten, en hoe maak je onvolledige contracten volledig? Ook speelt er de vraag van zeggenschap of autoriteit. Wie moet er beslissen? Hiervoor zijn er collectieve decision systems.

Meerwaarde binnen portfolio

Na een lange discussie over de inhoud van het ingediende project, wordt er gekeken naar de meerwaarde binnen het portfolio. Uit het gesprek blijkt dat er geen grip is op wat er onderzocht wordt en er een focus is op regionale ontwikkeling, terwijl Hans Mommaas liever ziet dat dit op clusters gebeurt. Tevens wordt de context/omgeving buiten beeld

gehouden en richt het project zich weinig op de verandering in regime en slechts op het aanreiken van nieuw design.

Leermoment TransForum

Het leermoment van TransForum is vooral het aanreiken van conceptuele kennis. Daarnaast komt naar voren, wanneer we kijken naar de verbinding met het thema uit het wetenschappelijk programma, dat de focus ligt op omgevingsfactoren die dit type transacties mogelijk maken of belemmeren. Wel constateert de wetenschappelijk directeur enkele verbeterpunten: het project is moeilijk grijpbaar, er moet nog concreet handen en voeten aan gegeven worden en ook moet duidelijk worden wat de impact is.

Conclusie

Het projectvoorstel is eigenlijk een rijdende trein, een promotieonderzoek waar financiering voor gezocht werd. Doel lijkt het aanreiken van een nieuw conceptueel design te zijn, zonder te vertrekken bij het beoogd resultaat vanuit praktijk en randvoorwaarden/ontwerpcriteria. Er is dus te weinig garantie op concreet handelingsperspectief. De focus ligt op regionale ontwikkeling, daar is in de portfolio al veel aandacht voor. Het ontbreekt ook na het gesprek aan een heldere probleemanalyse, hypothese en praktijkgerichte aanpak.

Notities

Authentiek én origineel!

Authentieke kwaliteit als hulpbron voor communicatie en marketing van plattelandsproducten en -diensten

Indiener: Menno Houtstra (Europees Centrum voor Eco Agro Toerisme)

Thema 4 Mobilisatie van duurzame consumptie

De marketing van plattelandsproducten en -diensten steunt veelal op clichés van platteland, op beelden van het platteland die weliswaar authenticiteit uitstralen, maar die geen recht doen aan de veranderende omstandigheden en originele producten van het platteland. Hoewel clichébeelden het succes van marketing van veel producten niet in de weg staan of juist ervoor nodig lijken te zijn, verminderen ze de vitaliteit en innovatie van plattelandsproducten.

Uit het Amsterdamse TransForum project "Landbouw en groen voor een gezonde stedelijke samenleving" zijn er aanwijzingen naar voren gekomen dat het "verhaal bij het plattelandsproduct", en de actuele maatschappelijke waarden waar het product voor staat, een sterk onderschat en onderbenut aspect van marketing van plattelandsproducten is. Dit sluit aan bij bevindingen uit de literatuur over consumentenwaardering voor lokale producten en de hieruit vloeiende consumententrouw en value pricing. Een onderzoek wordt voorgesteld dat als doel heeft om duidelijk te maken in hoeverre het authentieke karakter van een plattelandsproduct of -dienst bijdraagt aan de marketing en de communicatie met de consument. Sleutelvraag hierbij is of er een positieve relatie bestaat

tussen de maatschappelijke waardenopvattingen van consumenten over het platteland en hun interpretaties van marketingcampagnes van plattelandsproducten en natuurlijk de effecten van die campagnes op het (koop)gedrag van consumenten. Met andere woorden: vertaalt een bepaalde betrokkenheid bij het platteland zich in kenmerkend consumentengedrag en hoe grijpen marketingcampagnes hierop in?

Toegevoegde waarde voor het wetenschappelijk programma

Te verwachten is dat een belangrijke innovatieslag te behalen is bij het aanpassen van marketingcampagnes op de betrokkenheid van de consument bij de plattelandsproducten. Die betrokkenheid kan beschouwd worden als een onderbenutte resource voor klantenbinding en meerwaardecreatie. Deze "authenticiteitshulpbron" lijkt bovendien aan belang toe te nemen. Kunnen maatschappelijke campagnes die de eigenheid en authenticiteit van het platteland ondersteunen het succes van marketingstrategieën van plattelandsproducten bepalen en, zo ja, hoe? Wat voor aanspraak maken maatschappelijke plattelandsorganisaties en rurale producenten op de waarden en kennis van consumenten in hun doelgroepen? Wat is

de rol van maatschappelijke organisaties met stedelijke aanhang in de reproductie van waarden van het platteland waar de plattelandsproducten aan refereren? Het beantwoorden van deze vragen zal een belangrijk inzicht geven in de relatie tussen de rol en verantwoordelijkheid die rurale bedrijven op zich nemen voor duurzame ontwikkeling (CSR) en de verantwoordelijkheid die de consument voelt en neemt (ISR) en de betekenis hiervan voor innovaties.

Thema en verbinding met thema

Het onderzoek levert essentiële concepten op om de zwakke marketing- en communicatieaspecten van zogenaamde "korte ketens" te verbeteren waarmee in één strategie zowel "de burger" als "de consument" aangesproken en gemobiliseerd worden. Het belang van maatschappelijke organisaties en NGO's zal hierbij onderzocht worden.

Samenwerking

WUR: Professor Han Wiskerke

HORECA groothandel De Kweker, twee appelproducenten, acht recreatieboerderijen, vier zorgboerderijen, Provincie Noord-Holland, Marketingbureau Waterland.

Voorstel voor aanpak

Marketingcampagnes analyseren van 3 "korte ketens" in de omgeving van Amsterdam: biologisch appelsap, zorgboerderijen en groene arrangementen. Diepte-interviews met stakeholders die betrokken zijn bij deze ketens. Consumentengroepen worden geïnterviewd voor en na een interventie in de marketing van deze ketens (empty-nesters, "allochtonen" en buitenlandse toeristen). De interventie bestaat uit het combineren van een "maatschappelijke campagne" en een verbeterde ketenmarketing waartoe de verschillende betrokken producenten en NGO's zich bereid hebben verklaard.

Groepsdiscussie

Authentiek én origineel!

Als sterk en interessant aan het project wordt genoemd: streekeigen producten betekent de regionale markt versterken, een concrete invulling van duurzaamheid, de link tussen consumenten en landbouw, de gerichtheid op Amsterdam (daar zitten waarschijnlijk veel 'cultural creatives', een doelgroep waarvan bekend is dat ze gevoelig zijn voor biologische producten en duurzaamheid). Voorts de aansluiting bij trends en Amsterdam in de voortrekkersrol, de bevordering van streekaantrekkelijkheid en toerisme, en het herkennen van behoeften waarmee mensen zich kunnen identificeren. Tenslotte worden de probleemstelling van het bevorderen van de leefbaarheid van het platteland en de concrete case genoemd als interessant.

Gevraagd wordt of in dit project duurzaamheid synoniem wordt voor biologisch, en wat de definitie van authentiek en origineel is.

Er wordt opgemerkt dat authenticiteit telkens over een product lijkt te gaan, maar dat dat niet zo hoeft te zijn. Daarop wordt aanbevolen om meer te focussen op de behoefte aan authenticiteit in plaats van op de producten.

Diverse sprekers pleiten voor focus op de mensen in Amsterdam, en twijfelden of toeristen wel streekeigen producten zouden wensen, of er voor zouden willen beta-

len. Bovendien wordt de vraag gesteld wat de streekeigen producten kunnen opbrengen voor de ondernemers.

Een spreker beveelt aan om gebruik te maken van eerder opgedane kennis en ervaring met streekeigen producten in Brabant, de Achterhoek en Limburg. Menno antwoordt dat dit al gebeurt in zijn samenwerking met Universiteit Wageningen.

Over de opzet van het projectidee wordt opgemerkt dat onderzoeksvraag en ontwikkeldoelstelling door elkaar lopen. De vooronderstellingen moeten explicieter worden gemaakt, en de beschrijving van het onderzoeksveld wordt gemist. De deelnemers aan de discussie vinden dat Menno te ambitieus is in zijn voorstel, door de combinatie van onderzoeken en ontwikkelen. Er wordt voorgesteld om de doelgroepen te benoemen, vervolgens de succesfactoren voor streekeigen producten en tenslotte te generaliseren en aanbevelingen te doen voor marketing van streekeigen producten. De resultaten van het onderzoek moeten volgens de SMART methode worden benoemd.

Bespreking met Hans van Trijp

Authentiek én origineel!

Hans van Trijp verwoordt zijn mening over het indiene projectvoorstel van Menno als volgt: 'Ik zou er sterk voor pleiten om experts uit de marketingwetenschappen meer nadrukkelijk in het project te betrekken, in aanvulling op de praktijkkennis van het Marketingbureau Waterland. Het zou dus niet moeten gaan om een specifieke marketingcampagne die geanalyseerd wordt, maar om meerdere theoretisch onderbouwde (hypothetische) marketingcampagnes die verschillen op een aantal theoretisch afgeleide aspecten. Het zou dan interessant zijn om te onderzoeken of de meest kansrijke campagne daadwerkelijk geïmplementeerd kan worden en te onderzoeken of ze ook werkelijk effect sorteert in het feitelijk mobiliseren van de consumentenvraag.'

Aandachtspunten

Tijdens het gesprek met Menno is een aantal opmerkingen gemaakt over zaken die mogelijk meer aandacht behoeven in het voorstel. Zo is er allereerst de onderliggende aanname dat clichébeelden de vitaliteit en de innovatie van plattelandsproducten verminderen. Dit vraagt om een nadere toelichting, zeker in de context van marketing die juist vaak gebaseerd is op images en verwachtingen. Waarom zou dat voor plattelandsproducten anders zijn?

Het tweede punt dat nadere uitwerking verdient is het begrip authenticiteit. Wat bedoelen we met het authentieke karakter van een plattelandsproduct of -dienst? Ditzelfde geldt ook voor 'eigenheid'.

Als derde komt naar voren dat waardenopvattingen en betrokkenheid bij het platteland bijna als synoniemen worden gebruikt. Dat vraagt een duidelijker uitwerking van de wetenschappelijke constructen die in dit onderzoek gehanteerd worden. Zeker in survey onderzoek is het in de operationalisatie van variabelen van cruciaal belang om het onderscheid tussen betrokkenheid, waardenstructuur, attitude en zelf-beweerd gedrag nadrukkelijk te onderscheiden.

Van groter belang dan de maatschappelijke waardenopvatting als een determinant van consumentengedrag is eigenlijk, en dat is het vierde aandachtspunt, om de afweging te analyseren tussen maatschappelijke en persoonlijke (meer egocentrische) waardenstructuren als determinant van consumentengedrag. Anders is het gevaar van sociaal wenselijke antwoorden nadrukkelijk aanwezig.

Aandachtspunt nummer vijf betreft de toegevoegde waarde van de maatschappelijke plattelandsorganisatie. Hier ligt een interessante vraagstelling voor dit type van onderzoek: hoe gemeenschappelijke marketinginspanningen en private inspanningen elkaar beïnvloeden en kunnen versterken. Denk hierbij aan de vraag waar veel sectororganisaties mee worstelen (bijvoorbeeld productschappen) en waarbij collectieve marketing meer en meer op de achtergrond is geraakt ten faveure van marketing door de deelnemende bedrijven. Een soortgelijke afweging lijkt hier te (gaan) spelen.

Ten zesde lijkt het onderscheidende element in het onderdeel 'thema en verbinding met thema' te zijn dat het gaat om 'korte ketens'. Het zou goed zijn om te analyseren waarom korte ketens marketingtechnisch andere eisen stellen dan langere ketens. Is dit een andere dimensie dan de vraag waarom de marketing van plattelandswaarden, producten en –diensten andere eisen stelt dan de marketing van andere maatschappelijke waarden, producten en diensten? Volgens Hans van Trijp zouden deze vragen nader verdiept en aangescherpt moeten worden.

Het zevende aandachtspunt betreft de genoemde samenwerking in het projectvoorstel.

Ten aanzien van samenwerking lijkt het zeer zinvol om het team aan te vullen met marketing- en communicatiewetenschappers. Afhankelijk van het accent dat gekozen wordt zou gekozen moeten worden tussen deskundigen op het gebied van productmarketing, dienstenmarketing, maatschappelijke marketing of corporate marketing.

Ten slotte realiseren de gesprekspartners zich dat het gevaar van sociaal wenselijke antwoorden van consumenten bijzondere eisen stelt aan de onderzoeksopzetten binnen het thema duurzame ontwikkeling. Om die reden is het van belang om het onderzoek niet te beperken tot interviews en surveys, maar nadrukkelijk ook keuze-experimenten en andere geobserveerde gedragssuitkomsten te betrekken.

Men moet even stoutmoedig zijn in de hypothese als nauwkeurig in de proefnemingen.

Charles Richet

Critical Stakeholder analysis

Developing a Tool for Identifying Critical Stakeholders for Demand Mobilization of Sustainable Innovations

Indiener: Paul Driessen (Radboud Universiteit Nijmegen)

The objective of this project is to develop a tool to identify which external stakeholder(s) are critical for the market success of a sustainable innovation. Sustainable innovations have often met with mixed success in the market place. Traditionally, the focus of researchers has been to study customers to understand the barriers against wide-spread acceptance, although some studies have also looked at the supply chain. This study takes a more comprehensive perspective, i.e. that of an external stakeholder network. By adopting a stakeholder perspective, the complete network can be analyzed, and thus the stakeholders that are critical for demand mobilization can be identified. This is particularly relevant in agribusiness systems, because of their complexity, multitude of stakeholders, and power inequalities. Moreover, by developing this tool in the context of sustainable innovation, we choose a naturally rich context with stakeholders of a various nature, including regulators (transnational, national, and local government), special interest groups (nature conservation groups, development agencies, and other NGOs), supply chain members (raw material providers, producers, processors, distributors, retailers, and customers) and complementors (knowledge institutes, alliance partners, and others).

Project's contribution to the scientific program/fit with theme

Identifying critical stakeholders for sustainable innovations is the first step to increase the viability of innovations, and ultimately to move toward new, sustainable agribusiness systems. In particular, the project fits within Theme 4: Mobilization of demand for sustainable products, services, and experiences, as it looks for forces that can mobilize demand. Moreover it does so not only in the demand side, but in the entire external stakeholder network. The outcome of the project, a tool for critical stakeholder identification, can be applied to a wide range of innovations, including those already being developed within the TransForum program.

Approach of the project

Stakeholder theory has developed frameworks for identifying salient or important stakeholders for a firm in general, but has failed to produce a tool to identify which stakeholders are critical for the diffusion of an innovation. We use network analysis as a method to develop a tool to identify critical stakeholders. We follow three stages:

1. Qualitative analysis to identify a broad set of stakeholders, e.g. text or source analyses;
2. Data collection among stakeholders on the perceived influence of stakeholders (influence network data);
3. Network analysis to identify the critical stakeholders.

Dr. Paul H. Driessen, Dr. Bas Hillebrand, & Dr. ir. Gerrit Willem Ziggers

Nijmegen School of Management, Radboud University Nijmegen

Potential partners for cooperation

To develop and apply the tool, we need the cooperation of innovative projects within the TransForum network. We are also looking for cooperation with other research institutes in the field of sustainable development, such as EIM/Duurzaam ondernemen & Consumenten. This may be especially relevant for the last phase of the project.

Groepsdiscussie

Critical Stakeholder analysis

De discussie start met de vraag hoe de indieners aan de hypothese voor dit onderzoek komen. Driessen antwoordt het voortkomt uit zijn promotieonderzoek naar innovatie, waarin blijkt dat bedrijven andere producten maken als zij bij hun innovaties stakeholders betrekken.

Als interessant aan dit onderzoek wordt genoemd: de insteek om naar stakeholders te kijken en verschillende rollen te onderscheiden, het aanwijzen van karakteristieken van kritische stakeholders, en de stakeholdersanalyse, want die moet volgens de Maatschappelijke Adviesraad van TransForum worden uitgevoerd in een vroeg stadium van een (praktijk-)project.

Een spreker merkt op dat veel innovatietrajecten stranden door de tegenwerking van partijen buiten projectgroepen, en dat dit daarom een zinlijk onderzoek is.

Als aandachtspunten wordt gevraagd om een duidelijke positionering van het voorstel. Er zijn veel studies gedaan naar stakeholders in innovaties en maatschappelijke veranderingen, spreker vraagt wat de meerwaarde is van dit project ten opzichte van andere. Over de opzet van het voorstel wordt opgemerkt dat het nu nog te statisch lijkt voor zoiets dynamisch als netwerkvorming en systeeminnovatie. Daarom moet er meer focus worden aangebracht in het onderzoeksveld.

LTO is zeer geïnteresseerd in het voorstel. Wie zijn de kritische stakeholders, vragen ook zij zich af. En komt LTO's stakeholdermodel van de 5 O's terug in de analyse? LTO graag haar model getoetst willen zien.

Andere vragen die worden gesteld, zijn: 'Waar en hoe betrek je de consument in dit onderzoek?' En 'hoe bepaal je of een stakeholder of vertegenwoordiger van stakeholders representatief is?'

Er wordt aanbevolen om notie te nemen van ander actor-analyses of andere analyse-instrumenten, zoals RAAKS of het GGO-debat, en aandacht te besteden aan de epidemiologie, ofwel het 'wat' en 'hoe' van een doorbraak.

Als suggesties voor mogelijke cases worden genoemd:

- Kas als energiebron
- Melk met meerwaarde
- Agroparken
- Netwerken in de veehouderij
- Diverse lopende TransForum projecten
- Milieukeur Vlees

Bespreking met Hans van Trijp

Critical Stakeholder analysis

Developing a Tool for Identifying Critical Stakeholders for Demand Mobilization of Sustainable Innovations

Paul heeft een PhD in milieuvriendelijke productontwikkeling waarbij veel stakeholders betrokken zijn. Bas heeft een PhD waarbij gekeken is naar externe samenwerking (met suppliers, klanten, concurrenten) bij de ontwikkeling van nieuwe producten. Deze relaties kunnen twee kanten op werken in productontwikkeling: faciliteren of belemmeren.

Inleiding

De adoptie van een product gaat soms moeizaam. De vraag is dan ook welke kritieke stakeholders zijn er op het punt van take off. Is er een domino-effect dat, wanneer de belangrijkste stakeholders om zijn, de rest vanzelf volgt? Daarvoor wordt een opzet gekozen om stakeholders te analyseren, bijvoorbeeld met de vraag welke communicatienetwerken zij hebben. Daarnaast is het de bedoeling om een analyse op netwerkniveau uit te voeren. De bijbehorende vraagstelling is dan: welke rollen hebben de diverse stakeholders?

Bijdrage TransForum

TransForum stimuleert projecten waarbij een systeemverandering wordt nagestreefd. In dit geval zijn de indieners niet alleen op zoek naar geld, maar ook op zoek naar cases die zij kunnen bestuderen. De uitkomst van dit onderzoek

is generieke kennis. De vraag is of dit echt iets bijdraagt aan de praktijk. Wat kun je er in de praktijk mee?

Aandachtspunten in het kort

- Er is commitment van de stakeholders nodig om mee te werken.
- Projectindieners hebben weinig idee welke projecten ze voor dit voorstel kunnen gebruiken.
- De ambitie van het project is erg hoog. Je zou vele cases moeten nemen met vele stakeholders om een goed beeld te kunnen krijgen.
- Focus aanbrengen op welke innovaties je je gaat richten. Er zijn vele innovaties met alle een ander netwerk van stakeholders. Hoe zul je een generaliseerbaar effect van stakeholders uit krijgen met betrekking tot karakteristieken, percepties en communicatienetwerken
- De tool moet zich nog ontwikkelen in het project. Echter, dan is er op dit moment geen gevoel of dit project wel kansrijk is.
- De rol van de stakeholders verandert in de loop der tijd. Hoe kun je dit praktisch volgen? Zijn stakeholders bereid tot meerdere interviews?
- Er bestaat een aanname dat alle innovaties een zelfde

proces volgen met betrekking tot de rollen van de stakeholders. Waar is deze aanname op gebaseerd? De hypothese achter het project moet specifiekere beschreven worden.

Reactie van Hans van Trijp

Het doel van het project is om een "tool te ontwikkelen om te identificeren welke externe stakeholders kritiek zijn voor het marktsucces van een duurzame innovatie". Hans van Trijp geeft aan dat deze doelstelling op een aantal punten nadere precisering vereist:

- Probeer dieper in te gaan op de 'tool'. Dit is nu een ongedefinieerd begrip, probeer een gevoel te geven wat voor een tool het zou kunnen zijn en hoe het in de praktijk gebruikt gaat worden.
- Probeer ook een sterkere link te leggen naar het 'identificeren' en welk criterium je hiervoor hanteert. Tenzij stakeholders preciezer gedefinieerd wordt, is er waarschijnlijk geen grens aan het aantal stakeholders. Wie rekenen we nog wel of niet tot de stakeholders, en op basis van welk criterium?
- Definieer het onderscheid tussen interne en externe stakeholders. Dit blijft nu een beetje hangen. Ik veronderstel dat je met interne stakeholders bedoelt de partijen die gezamenlijk tot een duurzame innovatie komen. Dit zou je kunnen vervatten in een supply chain. Zijn externe stakeholders dan alle partijen die niet aan de voortbrenging, processing en vermarkting van de duurzame innovatie deelhebben (het bredere netwerk)? Als dat zo is, dan is het waarschijnlijk niet verstandig om je tot externe stakeholders te beperken, omdat met name de interactie tussen interne en externe stakeholders de cruciale factor is in alle fasen van de voortbrenging.
- Ik heb het gevoel dat het project ontwikkeld wordt op 'een duurzame innovatie'. De vraag is in hoeverre stakeholders overeenkomen en verschillen tussen verschillende duurzame innovaties in het agri-business domein. Is het mogelijk om generieke kennis te ontwikkelen op basis van een case? In ieder geval moet duidelijk zijn dat het project generaliseerbare kennis oplevert in termen van generieke tools, met dan bijvoorbeeld een toepassing op een bepaalde innovatie. Wel moet dan uit het project duidelijk worden dat de validiteit van het tool adequate geanalyseerd is?
- Ten aanzien van de analyse van welke stakeholders kritiek zijn en welke niet (of minder) baseer je dat op markt succes. Gezien de veelheid van factoren en stakeholders die het markt succes mede bepalen (en het feit dat hun relatieve gewicht kan verschillen tussen verschillende innovaties) is de vraag of dit op basis van een case studie kan nog pregnanter.
- Het zou nuttig kunnen zijn om iets meer te vertellen over de beoogde aanpak. Mogelijk iets meer detail over wat stakeholder theory behelst en hoe deze theorie binnen dit onderzoek naar een volgend niveau getild wordt
- Mogelijk ook een link leggen met Prof. Rob van Tulder (EUR) die nogal wat aan stakeholders-analyse gedaan heeft. Ik denk dat hij ook zo'n soort tool ontwikkeld heeft voor een stakeholder-dialoog. Die vraag: hoe kun je stakeholders aan boord krijgen voor een gemeenschappelijk doel is een logisch uitvloeisel van de meer analytische vraagstelling (wie zijn het en wat is hun invloed?) die tot nu toe aan de orde is. Zou een zinvolle vierde fase van het onderzoek kunnen zijn om het tool meer actioneerbaar te maken.'

Greenhouse-powered cities

Mapping images of new interdependencies between urban and greenhouse areas

Indieners: Adriaan Mels (WUR) en Okke Braadbaart (WUR)

The need for change in urban metabolism

Presently, cities harbour half of the global population. In 2030, three out of every five persons will live in cities. Most modern cities have lost their connection to surrounding rural areas. They consume energy and resources and produce waste at rates that are not sustainable in the long run. Population growth and an income-related increase in the consumption of non-renewable resources will exacerbate the stress imposed by cities on eco-systems in the coming decades.

The metabolism of today's city is linear. Cities import valuable resources from the surrounding hinterland and export wastes in return. In tackling the urban metabolism, policy makers have so far focused their efforts primarily on the reduction of resource inflows into the city. These attempts have met with little success, however, because resource imports are intimately linked to standards of living and wellbeing. The alternative strategy is that of engendering a symbiotic, rather than parasitic, relationship between the city and its hinterland and shift

from a linear to a circular metabolism. By using locally available renewable resources (solar energy, rain water, etc.) and by re-using and recycling, rather than exporting, urban wastes, two goals will be attained. First, cities will impose less stress (footprint) on their hinterlands, and second, cities will require smaller volumes of non-renewable resources.

Towards greenhouse-powered cities

A part of this 'paradigm shift' towards a symbiotic relation of cities with their hinterland might come from the greenhouse sector. The greenhouse sector in The Netherlands has a leading position in the development and implementation of innovative technologies for energy, water and climate control. The sector is currently highly energy-intensive: it uses almost 10% of the total gas consumption in The Netherlands. But it has bound itself to a program to increase its energy efficiency by 65% and to aim for the use of 4% of renewable energy sources before 2010. This year's Miljoenennota has reserved approximately 150 million euro to help achieving this goal.

¹ "Whilst many cities today have a linear metabolism, nature's own ecosystems have an essentially circular metabolism. Every output by an individual organism is also an input that renews the whole living environment of which it is part" (Girardet 2000:7); "As regards the city, everything that comes in sooner or later comes out, but then in concentrations and compositions that more often than not are detrimental for the functions of organisms and ecological systems. Therefore it is important to minimize the leakage from anthropogenic material circulation to the biosphere. A means to do this, theoretically, is to create cyclic material flows within the anthroposphere, as opposed to existent linear flows" (Hultman 1993:43).

The sector is now rapidly developing new technologies for reducing its energy consumption and reducing its emissions of nutrients and micro pollutants to the environment. Various new developments in greenhouse technology show, instead of being a consumer of energy, the sector may be a producer of energy in the near future. Examples are the energy-producing greenhouse (Andel et al, 2003), the electricity-producing greenhouse (Bakker et al., 2006) and Zonneterp, a design for a greenhouse-powered neighbourhood with decentralised water and wastewater facilities (Wortmann et al, 2005, see box).

Also other developments and publications indicate that strong interactions between greenhouse areas and cities in the field of energy and water are a likely image for the future. E.g., the project Agropolis of InnovationNetwork foresees increasing symbiosis between rural areas and cities when it comes to water, waste management and food productions (Deelstra et al, 2005). Many greenhouses entrepreneurs are currently establishing combined heat-power installations and supply more and more electricity to the grid. The organization Glaskracht foresees the installation of 1500 to 2500 MW of local heat-power units in 2010 (Glaskracht, 2006). The electrical power that is installed in the Westland will by 2010 be sufficient to supply the electricity for the city of The Hague. Another example is that in the greenhouse area Bergerden, near Arnhem, a local utility company is being established that will provide energy (heating, electricity) and water to a cluster of greenhouses and, potentially, to an adjacent neighborhood.

The proposed PhD research

This PhD research is aimed at developing images of future interdependencies between urban and greenhouse areas. The image development will make use of the practical R&D projects within TransForum (SynErgie, Agribusiness cluster Ghent-Terneuzen), outside of TransForum and of current developments in the greenhouse sector. The images will include various levels of interdependence, of regionalization or decentralization, various levels of ownership of the utility functions. Separate images will be prepared for energy, water and wastes.

Subsequently, the PhD research will evaluate the potential of the various images against critical parameters. For this purpose, as a first step, the critical parameters for further development and large-scale practical application will be identified. These critical factors will include the resilience or adaptive learning capacity of the greenhouse sector to important changes in its position and core activities and the resilience or adaptive learning capacity of cities (governments, energy and water utilities) when it comes to changes in urban – rural local utilities. The increasing interactions between greenhouse areas and the urban environment will also bring important changes in organizations, lead to decentralization or regionalization of utility functions and will lead to changes in the traditional roles and activities of greenhouse entrepreneurs.

As a final part of the PhD research the project will develop scenarios in which the interaction between urban and greenhouse areas might develop in the coming 10-15 years. These scenarios will be evaluated against critical uncertainties.

Foreseen outputs

- Images for greenhouse-powered cities
- An identification of critical parameters for the future implementation / realization of these images
- Four to 6 likely scenarios in which greenhouse-urban relations could develop
- Policy recommendations
- PhD thesis and various articles in peer-reviewed journals

Groepsdiscussie

Greenhouse-powered cities

Mapping images of new interdependencies between urban and greenhouse areas

Adriaan Mels licht zijn projectidee toe. In het project worden mogelijkheden onderzocht om glastuinbouw en stedenbouw te integreren, bij voorbeeld door in kassen stroom op te wekken die aan woningen wordt geleverd, of door afvalwater te recycleren. Veel tuinders installeren hun eigen energiecentrales: daardoor verandert de relatie van stad en kas. Deze kas-stad interacties worden ook wel circulair metabolisme genoemd. Andere voorbeelden zijn de opslag van restwarmte van kassen in de bodem, waarmee woonwijken kunnen worden verwarmd, en de zonneterp.

In het project willen Adriaan en Okke kijken welke projecten al lopen, en welke problemen die projecten onderkennen. Wat zijn de knelpunten, kritische factoren en mogelijkheden, en welke scenario's voor over 20 jaar kunnen worden opgesteld?

Als sterke punten aan het voorstel worden genoemd: de toekomstvisie, de interactie tussen maatschappelijke actoren en het duidelijke duurzaamheidsaspect door schone, niet-fossiele energie te leveren.

Er is op twee manieren te werken met dit onderzoek: inductief, vanuit de huidige projecten, of deductief, van-

uit een scenario. In het laatste geval worden concepten ontwikkeld en futurologie bedreven. Het publiek vindt de tweede optie de beste, en pleit voor een proactieve insteek. Zoek eerst naar het gewenste beeld, en kijk dan hoe je daar kunt komen. Daarvoor moeten verbindingen worden gelegd met andere (energie-) projecten, om overkoepelend te kunnen kijken en toekomstbeelden te ontwikkelen.

Tevens vindt men dat stakeholders (waterschap, gemeente, de tuinbouwsector) nadrukkelijk betrokken moeten worden. Adriaan geeft aan dat de scenario's aan hen zullen worden voorgelegd. 'Maar waarom zou je je beperken tot glastuinbouw?' vraagt een spreker. 'Neem afstand en kijk ook naar andere mogelijk gesloten kringlopen'.

Adriaan vraagt of het zin heeft om een extra dimensie toe te voegen, bijvoorbeeld buitenlandse cases. Het publiek vindt dat het beter is om een lokaal probleem lokaal op te lossen, elders heb je te maken met een andere bestuurlijke context. Wil je dat wel doen, dan moet je ook de bestuurlijke context erin betrekken. In de andere discussiegroep werd er wel voor gepleit om het concept te exporteren. Daarbij werd het project Greenport Shanghai genoemd, waar een groene stad wordt gebouwd, waarin productie en consumptie worden vermengd.

Als kritische noot wordt genoemd: is er draagvlak onder ondernemers en lokale bestuurders?

En: hebben we nog wel kassen over 15 jaar? Kijk naar de tijdshorizon, laat niet teveel afhangen van de huidige omstandigheden.

Adriaan vraagt wie wil participeren in het project. De Provincie Noord-Brabant en het Louis Bolk Instituut bieden zich aan. Als vertegenwoordiger van de Maatschappelijke Adviesraad van TransForum geeft Hein Kroft aan dat dit project een logisch vervolg is op het project rond energierenderende kassen. Hij geeft de tip om samen te werken met een project in Waddinxveen, waar de gemeente advies heeft gevraagd voor de verwarming van een woonwijk aan een bureau dat werkt met de energieleverende kas.

*If you think everything is under
control, things just aint going
fast enough*

onbekend

Bespreking met Hans van Trijp

Greenhouse-powered cities

Mapping images of new interdependencies between urban and greenhouse areas

Onderzoekers vragen zich af waarom transities die – technisch gezien – in de praktijk mogelijk zijn toch vaak blijven hangen en niet kunnen worden opgeschaald tot grootschalige toepassing. De reden? Stakeholders willen geen van allen (een deel van) het risico dragen. Waar precies ligt het vast? Dit is een generiek probleem voor innovaties, bijvoorbeeld bij afvalstromen. Interessant is het om de resultaten in Nederland te vergelijken met resultaten in het buitenland, zoals in Zweden en China. In deze landen is er een grotere bereidheid om het risico aan te gaan.

Inhoud project

Het doel van het project is: 'Developing images of future interdependencies between urban and greenhouse areas.' Het project lijkt zich daarbij te focussen op de verschillende images die met name getoetst gaan worden op learning capacity and resilience van steden en de glastuinbouw op de langere termijn. Minder duidelijk is hoe deze criteria zich verhouden tot de centrale vraag van thema 4: mobilisatie in de vraag, en dan met name hoe deze aanpassingen (gereflecteerd in images) hun daadwerkelijke implementatie krijgen om duurzame ontwikkeling een verdere impuls te geven. Onderzoekers gaan ervan uit dat consumenten hierbij geen rol spelen. Consumenten weten niet waar de stroom vandaan komt en bovendien interesseert het consumenten ook niet voldoende.

Aandachtspunten in het kort:

- Er zijn meerdere cases nodig om uitspraak te kunnen doen. Waar liggen de bottle necks en waar liggen de verschillen?
- Er is een theoretisch raamwerk nodig.
- Enerzijds willen onderzoekers de kritische factoren van de toekomstbeelden analyseren (thema 1). Anderzijds willen ze onderzoeken waarom het precies misgaat (thema 3). Wat zijn kritische succesfactoren? Aan welke knoppen zou je moeten draaien om innovatie op te kunnen schalen? Daarnaast wil men de situatie in Nederland vergelijken met het buitenland. Welk doel streven onderzoekers precies na?

Afsluiting

Reflectie op de dag

Een reflectie op een intensieve, leerzame dag. Wie kunnen dit beter dan Peter Folstar, voorzitter Wetenschappelijke Advies Raad , en Huib de Vriend, lid Maatschappelijke Advies Raad? Dagvoorzitter Frénk van der Linden interviewde de twee.

Werkt wetenschap in de praktijk?

Folstar: 'Zo'n dag als vandaag bewijst dat er altijd mensen zijn die de verbinding proberen te leggen tussen onderzoek en praktijk.'

Van der Linden: 'Kortom, de boodschap klopt, maar men moet uitkijken met jargon en kunnen aansluiten bij de burger.'

Wrikte het vandaag ook niet tussen die groepen?

Folstar: 'Dat is op zich goed uit te leggen. Een wetenschapper wordt immers anders afgerekend dan een ondernemer.'

En hoe hebben de aanwezigen de dag ervaren? Van der Linden stelt hen de volgende vraag:

Omschrijf eens kort wat jullie observaties van vandaag zijn.

Folstar: 'Ik zie dat men probeert om met de agrifood-sector op een nieuwe manier te werken. Daarnaast heb ik weinig gehoord hoe we naar dat toekomstbeeld toe werken en wat de betekenis daarvan is voor de verschillende partijen, bijvoorbeeld voor het onderwijs. Concrete doelen zijn op elk niveau binnen TransForum nodig.'

De Vriend: 'Je komt veel starre dogma's tegen, ook vandaag weer. Bijvoorbeeld dat hightech landbouw dieronvriendelijk is en alleen biologische landbouw duurzaam is. Ik vind het jammer dat we vandaag weinig stakeholders uit het bedrijfsleven en ngo's hebben gezien. Daarnaast is het spijtig dat wetenschappers bij een presentatie toch weer vervallen in hun klassieke wetenschappelijke benadering.'

Met welke indruk gaat u naar huis?

Hein Kroft: 'Concreter worden in doelstellingen. Wat wil je bereiken? Dat is de grote vraag.'

Anne-Claire van Altvorst: 'Nog beter uitdragen wat de doelstellingen zijn.'

Henk van Latesteijn: 'Ik ben blij dat er veel mensen enthousiast hebben bijgedragen aan deze dag. Er is een verklaring voor het feit dat er weinig ondernemers zijn; zij kunnen het zich niet veroorloven om een dag niet productief te zijn. De middagsessies met projectideeën zijn het meest leerzaam geweest. Het onderwerp van deze sessies: het 3P (people, planet, profit) -meetsysteem. Het heeft drie keer tot een heel andere discussie geleid. De voornaamste conclusie was dat innovaties gemaakt worden door mensen die gereedschap gaan gebruiken en niet door mensen die het gereedschap ontwikkelen. Bovendien vind ik het interessant om te zien dat er hier van alles knarst. Dat is prima. Het moet knarsen, dan is er beweging.'

Wat vonden de deelnemers?

Daags na het congres werd via de website een enquête gehouden onder de deelnemers. Daarin werd hen naar hun mening over het congres gevraagd. Een greep uit de reacties.

Over de opzet

"De opzet van het congres was innovatief. Ik had het idee dat veel mensen sceptisch binnen kwamen maar het toch leuk vonden. Daar hebben jullie veel goodwill mee gekweekt!"

"Het had iets lossigs en ongedwongens, uiteenlopend van pompoenen tot labrat-jassen, wel fratsen, maar geen kouwe drukte. Sprak me erg aan"

"Ondanks goede organisatie vooraf en tijdens het congres blijven de doelen van TransForum toch vaag voor een deel van de deelnemers"

"Het was voor de nieuwkomers wat onduidelijk hoe, wat en waarom. Gelukkig werd dat gaande de dag wat duidelijker"

"Opzet is OK zo, goede formule!".

Uit de gesloten vragen van de enquête bleek dat 40% van de respondenten de debatten en 35% de middagsessies de leukste onderdelen vonden.

Over de aanwezigheid

"Evenredig aantal deelnemers uit wetenschap, beleid, uitvoerders en bedrijfsleven uitnodigen"

"Het blijkt lastig om veel mensen uit de praktijk op zo'n dag te krijgen zonder een hoog gehalte aan de gedachte 'what's in it for me'.

"Er was een groot gemis aan bedrijfsleven en financiers"

"Meer mensen uit de praktijk zien aan te trekken"

"Het blijft een leerproces [...] Ik denk dat het welslagen van dergelijke fora vooral ook afhangt van de ingesteldheid van de participanten, en die leek me toch overwegend positief"

"Er waren erg weinig mensen van het beleid en industrie. Het lijkt wel of alleen wetenschappers moeite doen om het gat met beleid en praktijk te dichten".

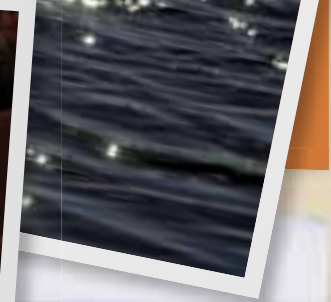
Over de inhoud

"Het valt mij op dat de 'de praktijk' bijna per definitie gelegitimeerd is om te roepen dat de wetenschap beter naar de praktijk moet luisteren. Soms dreigt het een dooddoener te worden. Ik vind een appèl op het omgekeerde ook op zijn plaats"

"Het werd mij pas ter plekke duidelijk dat de wetenschappelijke projecten van TransForum centraal stonden. Ik miste daarbij de aansluiting tussen de wetenschappelijke projecten en de praktijkprojecten"

"De filmpjes en het forum hadden erg weinig toegevoegde waarde, dat zijn verplichte nummers die veel te veel tijd kosten. De themakamers en workshops waren goed, met name de projectbeoordeling is een goed concept, dat zou veel vaker moeten gebeuren"

"Plenaire gedeelte in de morgen was open en eerlijk:

prima. De middagsessies waren ook goed maar gaven wel een goed beeld van de matige kwaliteit en de beperkte praktijkgerichtheid en vraaggestuurdheid van de voorstellen. Het was veel handiger geweest om een betere selectie te doen op de voorstellen, of nog meer op de programma's en thema's in te zoomen en de bezoekers dat zich eigen te laten maken".

Bij de gesloten vragen van de enquête was 69% van de respondenten het eens of zeer eens met de stelling "mijn inzicht in het werk van TransForum is gegroeid". 11% was het daar niet mee eens.

Over de resultaten

"Eindresultaten nog meer voor het voetlicht brengen. Wat heeft de praktijk eraan gehad?"

"Het zou aardig zijn om de voorgenomen en bereikte doelen eens naast elkaar te leggen en wat er goed ging en wat minder. Ook de spin-off van de activiteiten is wetenswaard"

"Ik vond het een inspirerende bijeenkomst en zou over enige tijd graag opnieuw weer willen deelnemen aan eenzelfde bijeenkomst om te zien welke vorderingen er zijn gemaakt".

Bij de gesloten vragen vond 38% dat TransForum op de goede weg is. 17% was het daar (zeer) mee oneens. Over de praktijkgerichtheid van TransForum waren de meningen sterker verdeeld: 35% was het ermee eens, 34% oneens en 30% van de respondenten was daarin neutraal.

Wat zou een volgende keer anders moeten?

"Meer mogelijkheden voor interactie tussen praktische en wetenschappelijke projecten"

"Meer voorbeelden van projecten die al lopen of afgerond zijn en die een mooi voorbeeld vormen (best practices)"

"Het moet meer aansluiten bij de praktijk. Grote verhalen voor de gewenste toekomst moeten aansluiting blijven vinden bij de kleine verhalen uit de praktijk"

"Iets meer voorbereide inhoud. Niet alleen algemene contouren van het wetenschappelijk programma, maar ook iets meer bevindingen of inhoudelijke positionering ten opzichte van wetenschappelijke debatten en vraagstukken. Bottom-up is in principe goed. Maar ik heb de indruk dat ook stakeholders meer behoefte hebben aan structureren vanuit de wetenschap"

"Iets minder aandacht voor de wetenschappelijke projecten en iets meer aandacht voor de praktijkgerichte projecten"

ten graag. En ook iets meer inbreng van maatschappelijke organisaties en betrokken ondernemers"

"Presenteer ook eens projecten die half af zijn en waarin nog bijgestuurd kan worden"

"Organiseer een volgend congres op een praktijklokatie om het voor de praktijk interessanter te maken en maatschappelijke problemen beter over het voetlicht te brengen".

En wat zou TransForum zelf moeten doen?

"Toegeven aan het publiek dat TransForum een moeilijke opdracht heeft en dat TransForum ook nog zoekende is"

"TransForum kan nog veel beter communiceren over achtergrond, eigen doelstellingen en die van een potentieel project"

"Probeer de veelvuldig gehanteerde containerbegrippen (duurzaam, veerkracht, regime, etc) 'op de grond en gevuld' te krijgen. Besef dat er in de wereld meer is dan onderzoek, en dat samenwerking tot resultaat moet leiden voor alle partners. Misschien is bij samenwerking wel de grootste uitdaging gelegen in het maximaal winst bieden aan je partners; het is hier geen keihard zaken doen"

"Weer zoiets organiseren".

*Those who have changed the universe
have never done it by changing officials,
but always by inspiring the people.*

Napoleon Bonaparte

Epiloog

Het congres TransForm1 was een experiment. Een experiment om met een grote groep betrokkenen, breder dan alleen wetenschappers en nadrukkelijk met vertegenwoordigers uit de praktijk, verder vorm en inhoud te geven aan het Wetenschappelijk Programma van TransForum. Deze werkwijze staat centraal in alle activiteiten van TransForum. Op het congres hebben we hier in verschillende programmaonderdelen met elkaar aan gewerkt. Als experiment is TransForm1 geslaagd te noemen. Uit een evaluatie onder de deelnemers blijkt dat zij zich uitgedaagd voelden om anders te reageren en daadwerkelijk met elkaar in gesprek te gaan. Natuurlijk waren er ook andere geluiden te horen, maar dat kan ook bijna niet anders: als TransForum ingesleten routines ter discussie stelt, dan zijn reacties en zelfs verzet voorspelbare resultaten.

Praktijkgericht Wetenschappelijk Programma

De ontwikkeling van een Wetenschappelijk Programma vanuit ervaringen in praktijkprojecten blijkt niet gemakkelijk. Het definiëren van een goede kennisvraag is niet elke ondernemer gegeven. En het opzetten van een daadwerkelijk praktijkgericht onderzoek is niet voor elke onderzoeker gesneden koek. Ook wordt vaak ten onrechte gedacht dat ondernemers en onderzoekers alles samen moeten doen, of dat er sprake moet zijn van volledige vraagsturing. Duidelijk is dat verschillende partijen niet alleen verschillende talen spreken, maar ook verschillende belangen hebben. Waar ondernemers gedreven worden door economische winst, zijn onderzoekers vooral op zoek naar wetenschappelijke erkenning, zijn overheden op zoek naar macht en zijn maatschappelijke organisaties op zoek naar invloed. Daarmee is eens te meer

duidelijk dat er geen simpele oplossingen zijn, maar dat we voor een complexe uitdaging staan. De uitdaging om elkaars taal een beetje te leren begrijpen, om gezamenlijk een nieuwe taal te ontwikkelen, om elkaars belangen te herkennen en te erkennen en om van daar uit nieuwe incentives te ontwikkelen die recht doen aan gezamenlijke belangen en echte samenwerking. Tijdens het congres hebben we ervaren hoe lastig dat is, maar ook hoe vruchtbaar dat kan zijn.

Wat heeft TransForum geleerd van dit congres?

Natuurlijk is een congres als TransForm1 ook een les voor onszelf. Wij moeten leren hoe we partijen kunnen inspireren, hoe we onszelf inspireren en hoe we uiteindelijk samen voor vernieuwing kunnen zorgen. Dat betekent

ook voor ons dat we van de gebaande paden af moeten. In die zin was TransForm1 ook voor ons een experiment. Terugkijkend op de belangrijkste doelstellingen zijn wij tevreden met dit experiment.

Ons eerste doel was om een wetenschappelijk programma te maken dat in de praktijk van innovatieve ondernemers daadwerkelijk betekenisvol is. De vier thema's die op basis van ervaringen en ontwikkelingen in praktijkprojecten gedefinieerd zijn, werden op het congres herkend en erkend. Velen gaven daarbij wel de waarschuwing dat de verleiding groot kan zijn om binnen deze thema's je toch weer te laten leiden door wetenschappelijke nieuwsgierigheid, boven praktisch nut. Het is dus zaak om gedurende de gehele looptijd van het programma intensief verbinding te houden met de praktijk en uiteenlopende stakeholders te betrekken in wetenschappelijke projecten.

We hebben het wetenschappelijk framework op het congres laten toetsen door een grote groep betrokkenen. In de plenaire panelsessie liep dat stroef. Panelleden reageerden vooral vanuit hun eigen beleavingswereld. Daarmee ontstaat niet onmiddellijk een vruchtbare dialoog. Te snel werden daardoor oude posities heringenomen en ontstond een standpuntendiscussie over dogma's in plaats van een ideeënuitswisseling. Een voorbeeld uit de panel-discussie betreft de oproep om het begrip duurzaamheid nu eens definitief van een heldere invulling te voorzien. Maar TransForum zal zich niet laten verleiden tot het produceren van een zoveelste checklist 'duurzaamheid'. Duurzame ontwikkeling is voor TransForum een normatief politiek begrip. De essentie is juist recht te doen aan

verschillende opvattingen van mensen bij dit begrip en zo duurzame ontwikkeling meer operationeel te maken. Gelukkig is in de groepsdebatten veel ruimte geweest voor de input van congresdeelnemers. Zo was er kritiek op jargontermen als resilience en regime, maar waren er ook praktijkervaringen die aansluiten bij de thema's. De debatten leverden een snelle verkenning van opvattingen en ervaringen van de congresdeelnemers en boden veel stof voor vervolgesprekken.

Het tweede doel was het ontwikkelen van projectideeën in wisselende stakeholdergroepen. Hiervoor waren deze ontwikkelsessies van projectideeën met wisselende groepen congresdeelnemers georganiseerd. De sessies waren in onze ogen een groot succes. Opvallend is het hoe een bespreking van hetzelfde idee met een andere groep deelnemers tot een heel andere discussie en bijbehorende conclusie kan leiden. Daarmee werd maar weer eens aangetoond dat de eindgebruiker uiteindelijk het nut en daarmee de betekenis van het te ontwikkelen inzicht of gereedschap bepaalt. In andere domeinen zijn we daar al redelijk mee vertrouwd geraakt, maar waar het wetenschappelijk onderzoek betreft, is dat blijkbaar nog een uitzondering. De gesprekken waren daarom zeer verrijkend en hebben projectindieners echt aan het denken gezet. Alleen daardoor al heeft deze werkvorm grote toegevoegde waarde gehad.

Dit bleek ook in de gesprekken die de indieners hadden met de wetenschappelijke directeuren. Daarin werden de ideeën getoetst aan het framework van het wetenschappelijk programma, het derde doel. De brede reflectie op hun projectidee bracht sommige indieners in verwarring.

Als je al een kant-en-klaar onderzoeksplan hebt, dan kunnen fundamentele vragen over de praktische toepassing erg ongemakkelijk zijn. Maar als je in staat bent om als wetenschapper mensen uit de praktijk te inspireren en als je als praktijkmens op jouw beurt weer wetenschappers weet te inspireren, dan ontstaan gezamenlijke projecten die echt betekenisvol zijn. Tijdens het congres zijn een aantal van die projectideeën geïdentificeerd. Die ideeën worden door de indieners in samenwerking met andere partijen en de wetenschappelijke directeuren van TransForum uitgewerkt tot concrete projecten.

Met TransForm1 zijn we er natuurlijk niet. We zitten in een verandertraject wat meer weg heeft van het leren je veters andersom te strikken dan het leren van een nieuwe taal. Het tweede is lastig, maar het eerste is bijzonder lastig. Daar gaat het immers om het beïnvloeden van ingesleten routines. Het stimuleren van andere dan gebruikelijke samenwerkingsvormen en met andere dan gebruikelijke partners is ook een kwestie van lange adem.

Na TransForm1 gaan we dus door met dat traject, waarin straks ook ruimte is voor TransForm 2, 3, 4 en zo verder. Het zal een lang en bij tijd en wijle vast moeizaam traject zijn. Om verder te komen is het dan juist belangrijk om af en toe aan te kunnen geven waar we staan. Zo vinden we gezamenlijk steeds meer en betere ingrediënten voor het recept. Ingrediënten die de transitie van een Landbouw Kennis Infrastructuur naar een Agro Innovatie Systeem smaak geven.

Op het congres TransForm1 is geëxperimenteerd met een werkwijze die zou kunnen passen bij een Agro Innovatie Systeem. Meer experimenten volgen!

Wilt u mee experimenteren met TransForum? Houdt daarvoor onze website in de gaten: www.transforum.nl of abonneer u op onze nieuwsbrief.

Notities

Epilogue

The TransForm1 conference was an experiment. An experiment to further define the shape and content of TransForum's Scientific Programme with a large group of interested parties, more than just scientists alone and explicitly including representatives from practice. This working method is key to all of TransForum's activities. At the conference we worked on this together in various parts of the programme. TransForm1 can be considered a successful experiment. An evaluation among the participants revealed that they felt challenged to respond differently and actually enter into discussion with one another. Of course there were also other responses, but we wouldn't expect anything otherwise: if TransForum brings up established routines for discussion, reactions and even resistance can be expected.

Practice-oriented Scientific Programme

The development of a Scientific Programme from experiences in practical projects is not easy. Not every business person is able to define a good knowledge question. Setting up an actual practically oriented study is not a matter of course for every researcher. In addition, many people mistakenly think that businesses and researchers have to do everything together, or that things must be completely question-based. Clearly the different parties not only speak different languages, they also have different interests. Whereas businesses are driven by economic profit, researchers mainly seek scientific recognition, governments seek power, and social organisations seek influence. This illustrates all the more that there are no simple solutions, but that we are faced with a complex challenge. The challenge to learn to

understand a little of each other's language, to develop a new language together, to recognise and acknowledge each other's interests and to develop new incentives from them, which do justice to shared interests and true collaboration. During the conference we experienced both how difficult and how fruitful this can be.

What has TransForum learned from this conference?

Of course a conference like TransForm1 is also a lesson to us. We have to learn how to inspire parties, how to inspire ourselves and how we can ultimately achieve renewal together. This also means that we need to get off the beaten track. In that sense TransForm1 was also an experiment for us. Looking back on the main objectives, we are satisfied with this experiment.

Our first goal was to create a scientific programme that is truly meaningful to innovative businesses in practice. The four themes defined on the basis of experiences and developments in practical projects were recognised and acknowledged at the conference. However, many people did warn that there could be a strong temptation to be led by scientific curiosity over practical use within these themes. So it is important to maintain an intensive link with practice throughout the programme and to involve a variety of stakeholders in scientific projects.

We had the scientific framework tested at the conference by a large group of interested parties. This was rather awkward during the plenary panel session. Panel members mainly responded on the basis of their own experiences. This does not immediately lead to a fruitful dialogue. As a result, old positions were soon readopted and there was a standpoint discussion on dogmas instead of an exchange of ideas. An example from the panel discussion concerns the call to definitively provide a clear definition for the concept of sustainability. But TransForum will not be tempted into producing yet another 'sustainability' checklist. For TransForum sustainable development is a standard political concept. The essence is to do justice to different views of people with regard to this concept and to make sustainable development more operational. Fortunately there was plenty of room for input from conference participants in the group debates. There was criticism with regard to jargon terms like resilience and regime, and there were also practical experiences that fit with the themes. The debates gave a quick exploration of views and experiences of conference participants and

provided plenty of material for follow-up discussions.

The second goal was to develop project ideas in varying stakeholder groups. To achieve this, development sessions of project ideas were organised with varying groups of conference participants. In our opinion the sessions were a great success. It is interesting how a discussion of the same idea can lead to a completely different discussion and accompanying conclusion with a different group of participants. This once again demonstrated that the end user determines the ultimate usefulness and therefore the importance of the insight or tool to be developed. We have become reasonably familiar with this in other domains, but as far as scientific research is concerned this is still proving to be an exception. Therefore the discussions were very enriching and really gave project submitters food for thought. This aspect has given great added value to this form of working.

This was also shown in the discussions the submitters had with the scientific directors. In these discussions the ideas were tested against the framework of the scientific programme, the third goal. The broad reflection to their project ideas caused confusion for some submitters. If you have a ready-to-use research plan, fundamental questions on its practical application can be very awkward. But, if you are able to inspire people from practice as a scientist, and if in turn you are able to inspire scientists as a practical person, the result is joint projects that are truly meaningful. A number of these project ideas were identified during the conference. These ideas will be developed into concrete projects by the submitters in cooperation with other parties and the scientific directors of TransForum.

Of course, we cannot achieve our goals with TransForm1 alone. We are involved in a change process that is more like learning to tie your shoes differently than learning a new language. The latter is difficult, but the former is extremely difficult. After all, it concerns influencing established routines. Stimulating forms of collaboration other than the usual forms, and with partners other than the usual partners, is a long-winded process.

Following TransForm1 we will continue this process, so that in the future we will have TransForm 2, 3, 4, etc. It will be a long, and occasionally difficult, process. And in order to proceed it is important to indicate where we stand every now and then. We will keep finding more and better ingredients for the recipe together. Ingredients that give flavour to the transition from an Agricultural Knowledge Infrastructure to an Agro Innovation System.

At the TransForm1 conference we experimented with a working method that could fit in an Agro Innovation System. More experiments will follow!

Would you like to join TransForum in experimenting? Keep an eye on our website: www.transforum.nl or subscribe to our newsletter.

